

2-31 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

● **75 χρόνια από την Καταστροφή της Σμύρνης.**

● **Η ελληνικότητα της Σμύρνης.** Η πορεία της πόλης μέσα στους αιώνες.

Του Νίκου Βικέτου

● **1919-1922: Η Σμύρνη υπό ελληνική κηδεμονία.** Η Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και η απόφαση των Συμμάχων για αποστολή ελληνικού στρατού.

Του Νεοκλή Σαρρή

● **Ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη.**

Του Νεοκλή Σαρρή

● **Αντιφατικές ερμηνείες και επιχειρήματα.**

Του Νεοκλή Σαρρή

● **Η οργάνωση της Ιωνικής Πολιτείας.**

Του Νεοκλή Σαρρή

● **Η μετατροπή του εφικτού σε ανέφικτο.**

Του Νεοκλή Σαρρή

● **Η Καταστροφή της Σμύρνης.**

Του Νεοκλή Σαρρή

● **Ο Εθνομάρτυρας Χρυσόστομος Σμύρνης.** Κορυφαία μορφή στην προσπάθεια απελευθέρωσης του αλύτρωτου Ελληνισμού.

Του Αλέξη Αλεξανδρή

● **Δριμεία καταγγελία των τουρκικών ωμοτήτων.** Ντοκουμέντα από τις κινητοποιήσεις συμπαράστασης του αμερικανικού λαού για τους διωκόμενους της Μικράς Ασίας.

Της Φωτεινής Κωνσταντοπούλου

Εξόφυλλο: Η προκυμαία της Σμύρνης σε καρτ ποστάλ των αρχών του αιώνα. Στον περίφημο παραθαλάσσιο δρόμο του «Καϊ», κοσμοπολίτικο κέντρο της Σμύρνης, νυφόνταν επιβλητικά τα πιο κοσμικά κτίρια της πόλης (ξενοδοχεία Huck και Krammer, καφενεία, λέσχες, το θέατρο της Σμύρνης, η Γράπεζα της Ανατολής κ.ά.), αλλά και εντυπωσιακές κατοικίες πλουσίων Ελλήνων και Ευρωπαίων. Στην ένθετη φωτογραφία η προκυμαία της Σμύρνης κατά τον εμπρησμό της πόλης από τους Τούρκους, στις 31 Αυγούστου 1922 (φωτ.: Συλλογή Αντώνη Σ. Μάλλη).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

75 χρόνια από την Καταστροφή της Σμύρνης

Εβδομήντα πέντε χρόνια συμπληρώνονται φέτος από τη Μικρασιατική Καταστροφή, τη μεγαλύτερη εθνική συμφορά στην ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού. Τη συμφορά αυτή συνθέτουν: η κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου, τον

Αύγουστο του 1922, και η ήττα, με βαρύντητες απώλειες και διάλυση, σχεδόν, της αξιόμαχης Στρατιάς Μικράς Ασίας: η πυρπόληση της Σμύρνης στις 31 Αυγούστου (13 Σεπτεμβρίου) 1922: η εξόντωση εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων στις περιοχές που ανακαταλάμβανε ο τουρκικός στρατός και στις πορείες των αιχμαλώτων στο εσωτερικό της χώρας: το ξερίζωμα των υπολοίπων -1,5 εκατομμύριο ψυχές- από τη μικρασιατική πατρίδα.

Από την περιπέτεια της μικρασιατικής εκστρατείας επιχειρούμε εδώ μόνο μια προσέγγιση των γεγονότων που διαδραματίστηκαν στη Σμύρνη, από την απόβαση του ελληνικού στρατού στις 2 Μαΐου (15 Μαΐου) 1919 έως την κατάληψή της

από τον κεμαλικό στρατό στις 27 Αυγούστου (9 Σεπτεμβρίου) 1922. Κύριοι σταθμοί, η Διάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων και η απόφαση των Συμμάχων για αποστολή ελληνικού στρατού, η Συνθήκη των Σεβρών, η οργάνωση της Ιωνικής Πολιτείας από την Υπατη Αρμοστεία στα χρόνια της ελληνικής παρουσίας -1919-1922-, το αξιόμαχο τον εκστρατευτικού σώματος, η ανατροπή του Ελ. Βενιζέλου και, τέλος, η Καταστροφή. Οι άλλες πτυ-

χές της ιστορίας της εντυχισμένης άλλοτε πόλης με τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και τον πολυάνθρωπο ελληνικό πληθυσμό να κυριαρχεί στον πνευματικό, κοινωνικό και οικονομικό της βίο, αποτελούν το θέμα ενός άλλου αφιερώματος που θα παρουσιαστεί σύντομα από τις «Επτά Ημέρες».

Σημείωση: μέσα σε παρένθεση, οι ημερομηνίες μετά την εφαρμογή του Ιουλιανού ημερολογίου, σε αντικατάσταση του παλαιού, Γρηγοριανού.

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Η ελληνικότητα της Σμύρνης

Η πορεία της πόλης μέσα στους αιώνες

Οι «Παλιές Καμάρες», το αρχαίο υδραγωγείο του Τραϊανού, στην κοιλάδα της Αγίας Άννας της Σμύρνης. «Καλλίστη πασών» αποκαλεί ο Στράβων την Σμύρνη και ως «Πρώτη της Ασίας κάλλει και μεγέθει» την αναφέρουν οι επιγραφές (φωτ.: Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.).

Του Νίκου Χ. Βικέτου

Εκπαιδευτικού, Γεν. Γραμματέα
της Ενώσεως Σμυρναίων

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ανασκαφή, που πραγματοποιήσαν η Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών και το Πανεπιστήμιο της Αγκυρας (1948-1952), οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η Σμύρνη χτίσθηκε την 3η χιλιετία π.Χ. σε

θέση που βρίσκεται κοντά στο σημερινό Μπαϊρακλί.

Η δημιουργία της περιβάλλεται από το μύθο. Άλλοι είπαν ότι την έχτισαν οι Λέλεγες, άλλοι ότι την έχτισαν οι Ιώνες ενός τμήματος της Εφέσου. Άλλοι θεωρούν ως θεμελιωτή της το Θησέα τον Θεσσαλό, τον εγγονό του Αδμητου, ή το Θησέα τον Αθηναίο, ο οποίος της έδωσε το όνο-

μα της Αμαζόνας γυναίκας του, Σμύρνας. Κάποιοι, τέλος, υποστηρίζουν ότι ιδρυτής της ήταν ο Τάνταλος, γιος του Δία.

Από τις επτά πόλεις που ερίζουν για την καταγωγή του Ομήρου πιθανότερη θεωρείται, ήδη από τους αρχαίους χρόνους, η Σμύρνη. Τούτο άλλωστε επιβεβαιώνεται και από την προσωνυμία «Μελησιγενής» με την

Αποψη της Σμύρνης. Κωνσταντίνος Π. Καλδής, χαλκογραφία, 1851 (Μουσείο Μπενάκη).

οποία είναι γνωστός ο κορυφαίος ποιητής, από τον ποταμό της Σμύρνης Μέλη.

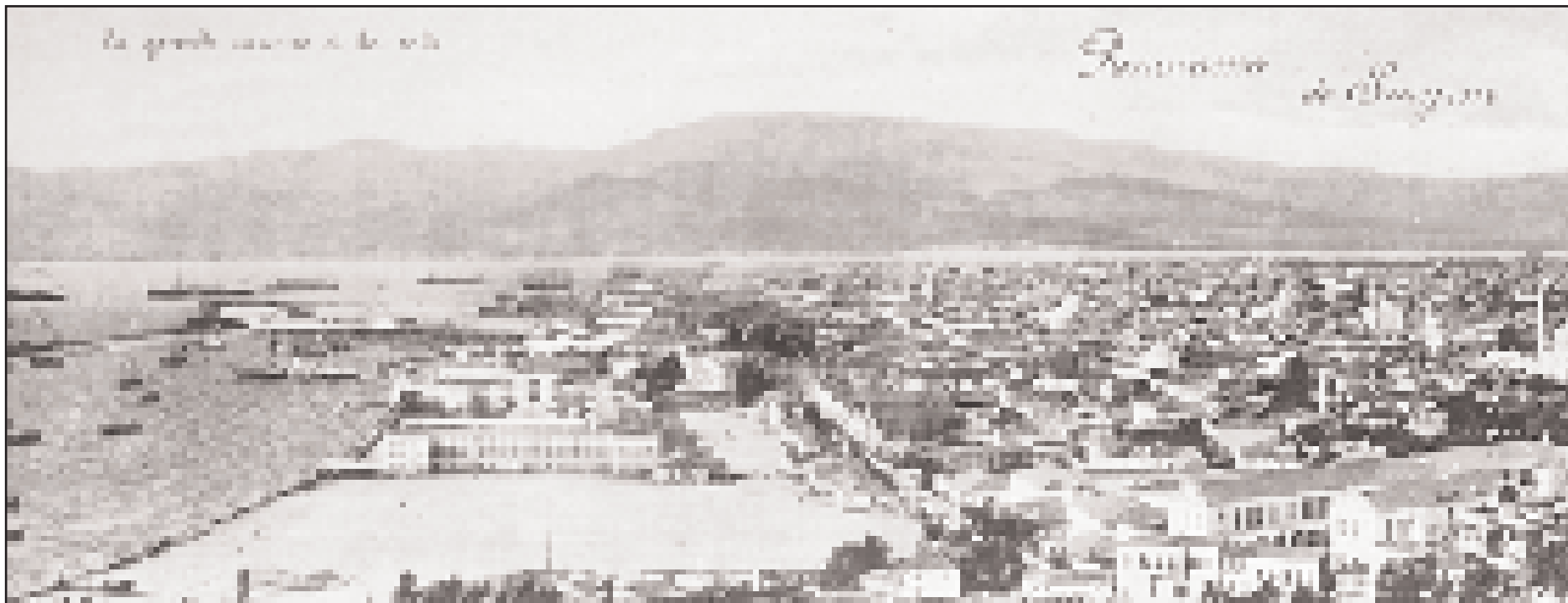
Ιστορικά η ίδρυση της Σμύρνης τοποθετείται περί το έτος 1100 π.Χ., όταν οι Αιολείς από την Κύμη της Αιολίδος εγκαταστάθηκαν στο μυχό του σμυρναϊκού κόλπου ιδρύοντας εκεί δική τους αποικία. Από τους Αιολείς η Σμύρνη περιήλθε τον Η' αιώνα π.Χ. στην κυριαρχία των Κολοφωνίων και παρέμεινε από τότε ιωνική πόλη.

Κατά τον ΣΤ' αιώνα π.Χ. οι Σμυρναίοι απέκρουσαν με ηρωική αντίσταση, που προκάλεσε τον γενικό θαυμασμό, την επίθεση των Λυδών υπό τον Γύγη (660 π.Χ.), αλλά υποδουλώθηκαν τελικά στον Αλυάττη (600 π.Χ.), ο οποίος αφού κατέστρεψε την πόλη τους, τους ανάγκασε να ζήσουν διασκορπισμένοι στα γύρω χωριά. Στην κατάσταση αυτή έμειναν και επί των ημερών της περσικής κυριαρχίας, μέχρις ότου ήρθε στη Μ. Ασία ο Μέγας Αλέξανδρος (334 π.Χ.). Ο Μακεδόνας βασιλιάς συγκέντρωσε τους διασκορπισμένους «κωμηδόν» Σμυρναίους και έχτισε για χάρη τους νέα πόλη, στους πρόποδες του Πάγου, εκεί όπου βρίσκεται η σημερινή Σμύρνη. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου οι διάδοχοί του κατέ-

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Ερείπια του αρχαίου ελληνικού φρουρίου στο όρος Πάγος. Στο Στάδιο (στίβο) του Πάγου μαρτύρησε ο άγιος Πολύκαρπος, ο ιερός Πιόνιος και πλήθος αγίων μαρτύρων της Σμύρνης (φωτ.: Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.).

Συνέχεια από την 3η σελίδα

στησαν τη Σμύρνη ακμαίο πολιτιστικό και εμπορικό κέντρο.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Η ανάπτυξη της Σμύρνης συνεχίστηκε και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, χάρις στα ειδικά προνόμια που απολάμβανε και στο ενδιαφέρον των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, από τους οποίους τιμήθηκε τρεις φορές με τον επίσημο τίτλο της «νεωκόρου». Τα εξαιρετά καθιδρύματά της (ναοί, θέατρο, ωδείο, σχολεία, λουτρώνες, νοσοκομεία) και τα μεγάλα δημόσια έργα που την κοσμούσαν την κατέστησαν λαμπρή πόλη. «Καλλίστη πασών» την αποκαλεί ο Στράβων και ως «Πρώτη της Ασίας κάλλι και μεγέθει» την αναφέρουν οι επιγραφές.

Ο Χριστιανισμός διαδόθηκε νωρίς στη Σμύρνη ως επακόλουθο κυρίως της κηρυκτικής δράσεως του αποστόλου Παύλου στη γειτονική Εφεσό. Ο ιστορικός της Σμύρνης Χρ. Σολωμονίδης υποστηρίζει ότι από το 50 μ.Χ. λειτουργούσε στην πόλη «Κυριακός Οίκος», γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη πυρήνα πιστών, τρία περίπου χρόνια πριν ο απόστολος των Εθνών επισκεφθεί την Εφεσό. Η επιστολή του Ιγνατίου του Θεοφόρου προς τους Σμυρναίους και η β' επιστολή του ευαγγελιστή Ιωάννη προς τον άγγελο της «Εκκλησίας Σμυρναίων» (Αποκ. β'. 8) μαρτυρούν ότι υπήρχε στην πόλη σπουδαία χριστιανική κοινότητα. Στους τρεις πρώτους χριστιανικούς αιώνες η Σμύρνη, ο δεύτερος αστέρας της Αποκαλύψεως, δοξάσθηκε με το μαρτύριο πολλών μαρτύρων ονομαστότερος των οποίων υπήρξε ο Ιερός Πολύκαρπος, μαθητής του Ιωάννου του Θεολόγου και επίσκοπος της Εκκλησίας των Σμυρναίων. Στα ίχνη του Ιερού Πολυκάριπου βάδισε και ο τελευταίος ορθόδοξος ιεράρχης της Σμύρνης ο εθνο-ιερομάρτυρας Χρυσόστομος Καλαφάτης, ο από Δράμας.

Στο διάστημα της χιλιόχρονης ιστορίας του Βυζαντίου η Σμύρνη γνώρισε περιόδους ακμής και κατά-

Μαθήτριες του «Ομηρείου Παρθεναγωγείου» με τη διευθύντρια Ελένη Λοΐζου (στο μέσον της σειράς των καθισμένων) και καθηγητές της σχολής. Σμύρνη, 1920. Με απόφαση του ελληνικού υπουργείου Παιδείας το «Ομήρειον» είχε αναγνωρισθεί ως ισοβάθμιο με τα σχολεία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (φωτ.: Αρχείο Ενώσεως Σμυρναίων).

πτωσης, που ήταν συνέπεια των μεγάλων εσωτερικών αναστατώσεων της αυτοκρατορίας, των συνεχών πολέμων και των επιδρομών Αράβων, Σελτζούκων, Λατίνων, Μογγόλων, Οθωμανών, Τούρκων. Διοικητικώς και στρατιωτικώς η Σμύρνη ανήκε στο θέμα των Θρακησίων. Εκκλησιαστικώς από επισκοπή που ήταν αρχικώς, έγινε -όπως αναφέρουν οι πηγές- αρχιεπισκοπή για ν' ανυψωθεί τελικώς σε (αυτοκέφαλο) μητροπολιτικό θρόνο.

Μετά τη μάχη στο Μαντζικέρτ (1071) και την κυριαρχία των Σελτζούκων στη Μ. Ασία, ο εμίρης Τζαχάς κατέλαβε το 1084 την πόλη, την οποία «παντελώς ερειπώσας ηφάνισε». Τον 13ο αιώνα η Σμύρνη γνώρισε πραγματική αναγέννηση κυρίως επί των ημερών της βασιλείας του Ιωάννη Γ' Βατάτζη (1222-1254) και κατέστη το κυριότερο λιμάνι της αυ-

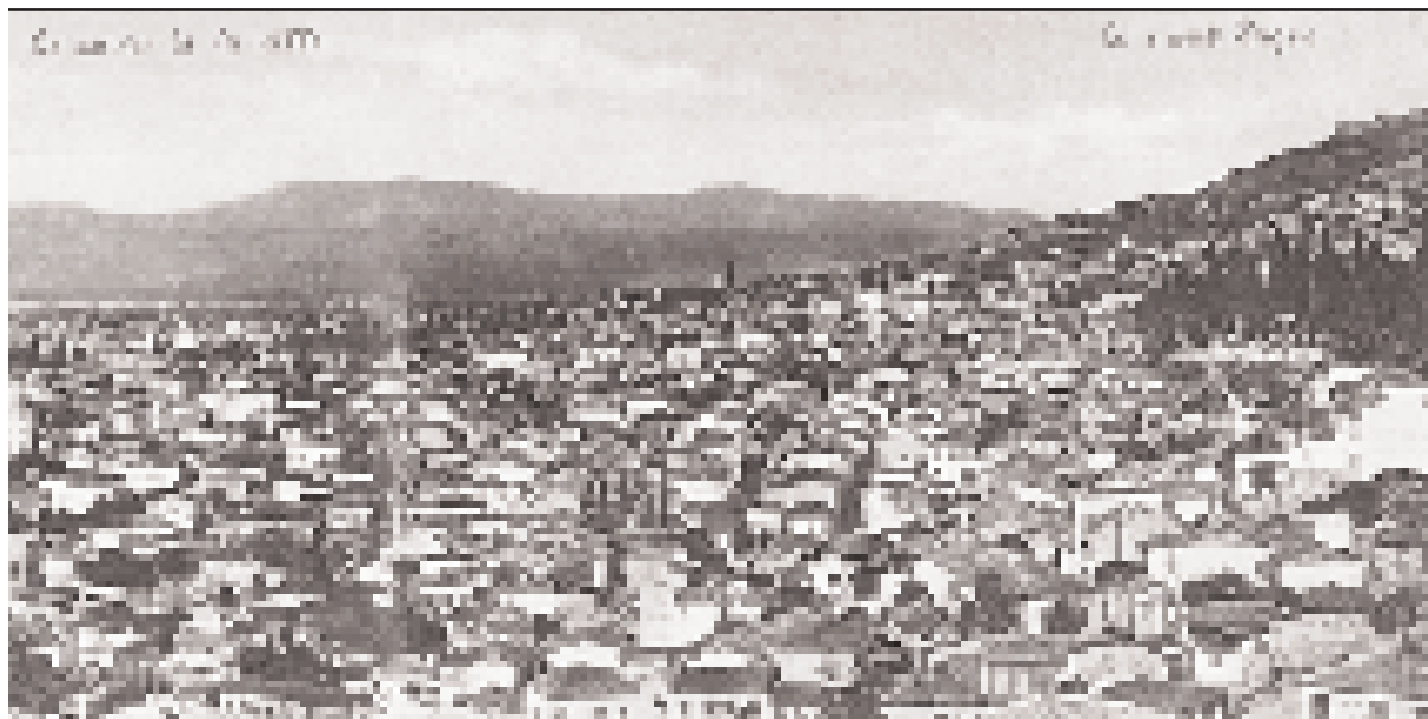
τοκρατορίας της Νικαίας στη Μεσόγειο. Με τη συνθήκη του Νυμφαίου (1261) η πόλη παραχωρήθηκε ως φόρου υποτελής στους Γενουάτες από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο. Το 1344 η Σμύρνη θα βρεθεί υπό διπλή κατοχή. Το φρούριο και το λιμάνι της ελέγχονται από τους Ιππότες της Ρόδου το υπόλοιπο τμήμα της, πάνω στο λόφο του Πάγου, κατέχεται από τους Οθωμανούς Τούρκους.

Το Δεκέμβριο του 1402 ο Ταμερλάνος πολιορκεί τη Σμύρνη και γίνεται κύριός της. Οι κάτοικοί της κατεσφάγησαν και οι οχυρώσεις της κατεδαφίσθηκαν. Μετά τον Ταμερλάνο η Σμύρνη πέρασε στον Τζουνένιτ, γιο μεγάλου Οθωμανού αξιωματούχου των χρόνων του Βαγιαζήτ Α', ο οποίος επιχείρησε να ιδρύσει δικό του κράτος. Εναντίον του κινήθηκε ο Μωάμεθ ο Α' και πέτυχε προς στιγ-

μήν να τον απομακρύνει, όταν όμως ο Τζουνένιτ επανήλθε το 1422, ο σουλτάνος Μουράτ Β' έστειλε στρατεύματα εναντίον του και τον ανάγκασε να καταφύγει στη Σάμο (1424). Εκτοτε η Σμύρνη περιήλθε στην απόλυτη κυριαρχία των Οθωμανών Τούρκων μέχρι τη μέρα που απελευθερώθηκε από τον ελληνικό στρατό (2 Μαΐου 1919).

Τουρκοκρατία

Από το τέλος του 17ου αιώνα η παρουσία του ελληνικού στοιχείου ενισχύεται με τη σταδιακή εγκατάσταση στη Σμύρνη μεταναστών από την ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου. Η αύξησή του είναι εντυπωσιακή μετά την αποτυχημένη επανάσταση του 1770 και ιδίως μετά το 1840, οπότε οι Έλληνες κυριαρχούν πληθυσμικά έναντι όλων των

Πανοραμική άποψη της Σμύρνης, πριν από την Καταστροφή. Αριστερά, οι μεγάλοι τουρκικοί στρατώνες όπου κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας στρατωνίστηκαν μονάδες του ελληνικού στρατού. Στο μέσον διακρίνεται το κέντρο της πόλης και δεξιά το όρος Πάγος, στους πρόποδες του οποίου έχτισε ο Μέγας Αλέξανδρος τη νέα πόλη των Σμυρναίων. Η παλαιά, κτισμένη στο μυχό του σμυρναϊκού κόλπου, είχε καταστραφεί τους προηγούμενους αιώνες, κατά τους οποίους η πόλη περιήλθε στην κυριαρχία των Λυδών (τέλη 7ου αι. π.Χ.) και στη συνέχεια των Περσών. Στα χρόνια που εξετάζουμε και συγκεκριμένα το 1914, ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 450.000 κατοίκους εκ των οποίων 200.000 Έλληνες, 80-100.000 Αρμένιοι, 40.000 Εβραίοι και 30.000 ξένοι υπήκοοι Ιταλοί, Αγγλοι, Γάλλοι και Αμερικανοί. Οι Τούρκοι ήταν μια ισχνή μειοψηφία στην «άπιστη», λόγω του ελληνικού της χαρακτήρα, «Γκισούρ Ισμίρ» (φωτ.: Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.).

Μαθητές του Σοφείου Δημοτικού της Ευαγγελικής Σχολής Σμύρνης στο μάθημα της γυμναστικής (φωτ.: Αρχείο Ενώσεως Σμυρναίων).

άλλων εθνότητων της πόλης. Ο πρόξενος της Αυστρίας στη Σμύρνη το 1872 Ch. de Scherzer εκτιμά ότι σε σύνολο πληθυσμού 155.000 οι Έλληνες ήταν 75.000, οι Τούρκοι 45.000, οι Εβραίοι 15.000, οι Καθολικοί 10.000, οι Αρμένιοι 6.000 και οι ξένοι 4.000. Ο Γάλλος περιηγητής G. Deschamps, που επισκέφθηκε τη Σμύρνη το 1888 γράφει: «Οι Έλληνες είναι τόσο πολλοί στη Σμύρνη, ώστε τη θεωρούν τμήμα της επικράτειάς τους. Οι 80.000 Έλληνες που κατοικούν στους δρόμους τον Ρωμαϊκόν Μαχαλά και της Πούντας συμπεριφέρονται σαν να βρίσκονται στην πατρίδα τους». Ενδεικτική του εθνικού φρονήματος των Σμυρναίων είναι η θερμή υποδοχή την οποίαν επιφύλαξαν στον βασιλιά Οθωνα, όταν αυτός επισκέφθηκε την πόλη τους το καλοκαίρι του 1833. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπου-

δών, η Σμύρνη πριν από το 1922 αριθμούσε 270.000 κατοίκους από τους οποίους οι 140.000 ήταν Έλληνες και οι υπόλοιποι Τούρκοι (80.000), Αρμένιοι (12.000), Εβραίοι (20.000) και Ευρωπαίοι (15.000).

Το «κοινόν των Γραικών» διοικείται από πέντε δημογέροντες και δώδεκα εφόρους (δωδεκάνους), οι οποίοι εκλέγονται με ενιαύσια θητεία από τη Γενική Συνέλευση της κοινότητας και μπορούν να επανεκλεγούν, αν θεωρηθεί ότι ευδοκίμησαν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Το αντιπροσωπευτικό αυτό σώμα με ορισμένες αλλαγές ως προς τη σύνθεση των μελών του και τις αρμοδιότητές του λειτουργούσε μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή. Από το 1877 παράλληλα προς το θεσμό της Δημογεροντίας συστήθηκε και ο θεσμός της Κεντρικής Επιτροπής με δώδεκα μέλη, τα οποία δεν

είχαν την οθωμανική υπηκοότητα. Πρόεδρος των δύο σωμάτων και πνευματικός αρχηγός της κοινότητας ήταν ο Μητροπολίτης Σμύρνης. Ενας άλλος παράγοντας με ειδικό βάρος στη διεύθυνση των κοινοτικών υποθέσεων ήταν οι επαγγελματικές συσσωματώσεις (συντεχνίες - συντροφίες) οι περισσότερες από τις οποίες «συνίστανται από Γραικούς».

Οι αντιθέσεις και οι προστριβές ανάμεσα στους δύο φορείς της κοινωνικής εξουσίας, το Μητροπολίτη και τους προεστώτες, με τους οποίους συμμαχούσαν περιστασιακά οι συντεχνίες προκάλεσε σοβαρές αναταραχές (1785, 1788, 1810, 1819) στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας. Στην περίπτωση μάλιστα του μεγάλου ρεμπελιού των Γενιτσάρων το Μάρτιο του 1797 κατέληξαν σε σφαγές και διώξεις εναντίον των χριστιανών. Να σημειωθεί ότι ο Ελληνι-

σμός πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος δύο ακόμα φορές: Το 1770 μετά την ήττα των Τούρκων από τους Ρώσους στη ναυμαχία του Τσεσμέ και το 1821 με τους φοβερούς διωγμούς που ξέσπασαν στη Σμύρνη μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης.

Οι ευνοϊκές για τους ραγιάδες διατάξεις της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) έδωσαν νέα ώθηση στις εμπορικές δραστηριότητες των Ελλήνων της Σμύρνης, η οποία αποτελούσε ήδη από τον 16ο αιώνα το μεγαλύτερο διαμετακομιστικό κέντρο της Ανατολής.

Η επικράτηση των Ελλήνων στο εμπόριο και τη ναυτιλία, παρά τις αντιδράσεις των τουρκικών αρχών και τον ανταγωνισμό των ξένων εμπορικών οίκων, ήταν ένας πρόσθετος λόγος ενίσχυσης του ελληνικού στοιχείου και συνετέλεσε στην ανάπτυξη μιας εύρωστης αστικής τάξης με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την πνευματική και την κοινωνική ζωή της Σμύρνης. Τα σχολεία της, οι εκκλησίες της, το νοσοκομείο Άγιος Χαράλαμπος -το σπουδαιότερο από τα νοσηλευτικά ιδρύματα που υπήρχαν στην πόλη- οι εφημερίδες, τα ελευθέρια επαγγέλματα, τα σωματεία και οι οργανώσεις, οι πνευματικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις βρίσκονταν στα χέρια των Ελλήνων κατοίκων της, γεγονός που επιβεβαιώνει κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο τον ελληνικό χαρακτήρα της.

Στις 2 Μαΐου 1919 ο Ελληνισμός της Σμύρνης είδε το όνειρο της λευτεριάς να γίνεται πραγματικότητα. Μυριάδες Έλληνες κατέκλυσαν την αναστάσιμη εκείνη μέρα την προκυμαία, για να υποδεχθούν με έξαλλο ενθουσιασμό τον ελευθερωτή ελληνικό στρατό.

Τρία χρόνια αργότερα, οι ίδιοι εκείνοι άνθρωποι θα τρέξουν αλλόφρονες μέσα από τους καπνούς και τις φλόγες της Σμύρνης προς τα έξω να καράβια, αναζητώντας καταφύγιο και σωτηρία. Το φοβερό δρολάπι του θανάτου είχε σύρει την επιτύμβια πλάκα πάνω από την περιάλητη ελληνική πολιτεία.

Η Σμύρνη υπό ελληνική κηδεμονία

Πώς οι σύμμαχοι ανέθεσαν στην Ελλάδα την αποστολή στρατού

Αποψη της λιθόστρωτης προκουμιάς που εξελίχθηκε στο νέο κοσμοπολίτικο κέντρο της Σμύρνης. Διακρίνεται το υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος στη Σμύρνη, 1919-1922 (φωτ.: Συλλογή Α.Σ. Μαίλλη).

Η «Ευρωπαϊκή Οδός» στον Φραγκομαχαλά, ο οποίος ήταν η «ευρωπαϊκή» συνοικία της Σμύρνης, με εμπορικό και κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Στα τέλη του 19ου αι. ο Φραγκομαχαλάς πέρασε στα χέρια Ελλήνων, κυρίως και Αρμενίων εμπόρων (φωτ.: Συλλογή Α.Σ. Μαίλλη).

Κάρτα εποχής με τη σφραγίδα του ζαχαροπλαστείου Χ. Δαμίδου, ένα από τα χιλιάδες εργαστήρια των κυρίαρχων στην οικονομική ζωή της Σμύρνης Ελλήνων (φωτ.: Συλλογή Α.Σ. Μαίλλη).

ΣΤΙΣ αρχές του αιώνα μας, στη Σμύρνη, έπαλλε η καρδιά, κατά την έκφραση του Γερμανού στρατηγού Λίμαν φον Σάντερς, οργανωτή του οσμανικού / τουρκικού στρατού «μιας άλλης Ελλάδας», της Μικρασιατικής. Πραγματικά, στο χώρο που καταλαμβάνει σήμερα η Τουρκία, το 1914, όταν άρχισε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, διαβιούσαν 2.300.000 Έλληνες, οι οποίοι και αποτελούσαν το 20% περίπου του συνολικού πληθυσμού (από τους υπόλοιπους, 15% ήταν Αρμένιοι, 15% Κούρδοι και 15% διάφορες άλλες εθνότητες, όπως Αραβες). Το ποσοστό των Τούρκων με δυσκολία άγγιζε το 35% του συνόλου.

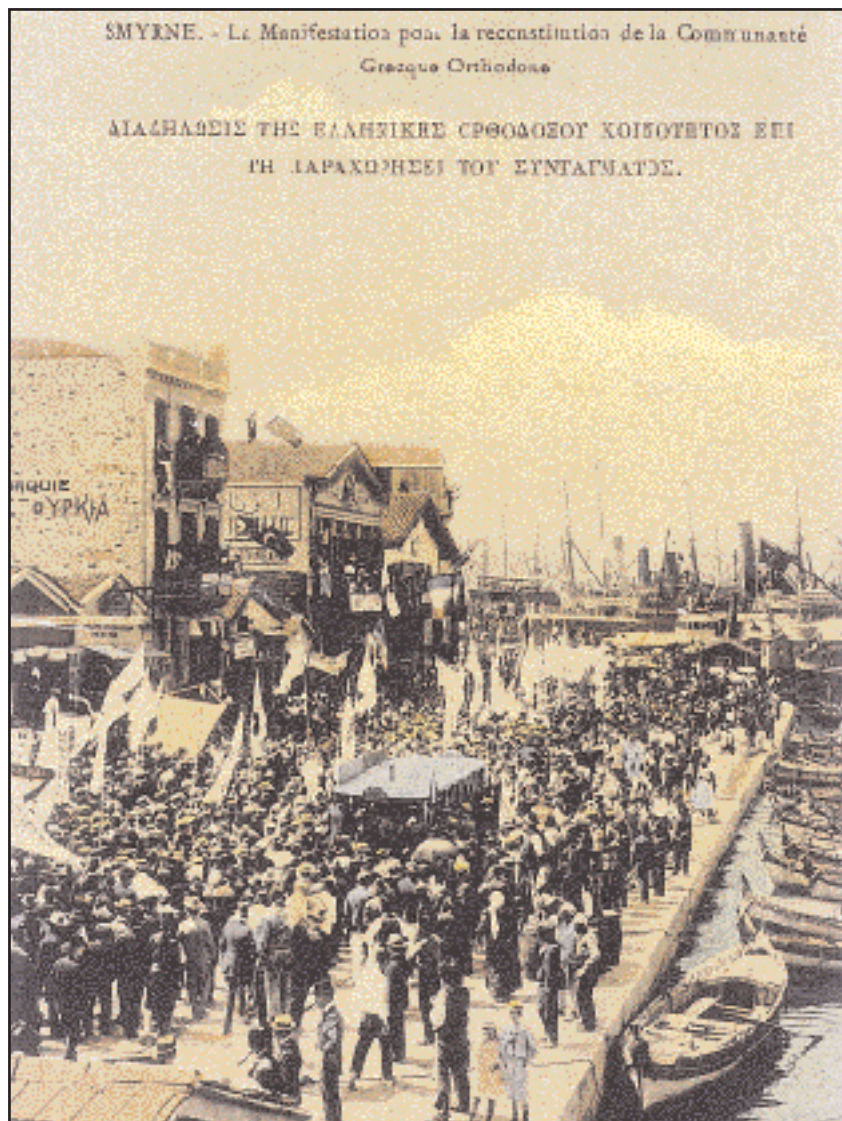
Το 75%, περίπου του ελληνισμού της Τουρκίας ήταν μικρασιατικός και πολύ μεγάλο τμήμα του βρισκόταν συγκεντρωμένο στην Ιωνία, την Αιολία και την Καρία, όπου και τελούσε σε πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ενότητα με το σύμπλεγμα των απέναντι νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Το μέτρο δίνει η Σμύρνη, μητρόπολη όλης της περιοχής, με 450.000 κατοίκους το 1914, εκ των οποίων 200.000 Έλληνες, 80-100.000 Αρμένιοι, 40.000 Εβραίοι και 30.000 ξένοι υπήκοοι, Ιταλοί, Αγγλοι, Γάλλοι και Αμερικανοί (ενώ πολλοί των ξένων υπηκόων ήταν Έλληνες). Ο ελληνικός χαρακτήρας της Σμύρνης την καθιστούσε για τους Τούρκους «άπιστη», ήταν γι' αυτούς η «Γκισούρ Ισμίρ».

Η κοινωνική, πολιτιστική και γλωσσική κυριαρχία των Ελλήνων στη Σμύρνη ήταν απόλυτη. Τουρκικές εφημερίδες είχαν και ελληνικό τίτλο μαζί με τον τουρκικό και το σημαντικό και πολυάνθρωπο προάστιο της Σμύρνης, το Κορδελιό, είχε πινακίδες στους δρόμους στην ελληνική και την τουρκική. Γλώσσα του εμπορίου και γενικά των συναλλαγών ήταν η ελληνική. Γλώσσα που χρησιμοποιούσαν και αλλοεθνείς όπως Λεβαντίνοι, Τούρκοι και Αρμένιοι. Ιστορείται ότι ο εορτασμός της εθνικής επετείου μετέβαλλε τη Σμύρνη σε Αθήνα.

Από την άλλη πλευρά, επειδή ο πληθυσμός της Δυτικής Μικράς Ασίας ήταν ενιαίος με εκείνον των εναντι νησιών, ο οποίος ήταν σχεδόν αμιγώς ελληνικός, η περιοχή διατηρούσε εντονότατο ελληνικό χαρακτήρα. Οσον αφορά τους Τούρκους, συνολικά εκλαμβανόμενοι μέσα στα όρια της ίδιας περιοχής δεν αποτελούσαν παρά μειονότητα.

Με βάση τα παραπάνω, είναι προφανές ότι η Τουρκία, δεν μπορούσε να αισθάνεται ασφαλής, ιδιαίτερα μετά τον βαλκανικό πόλεμο, όταν τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου περιήλθαν στην Ελλάδα. Η ύπαρξη στα εδάφη της, μιας «άλλης Ελλάδας», αποτελούσε το μέγιστο γι' αυτήν πρόβλημα, που επεσήμανε ο φον Σά-

Κείμενα του Νεοκλή Σαρολή, καθηγητή της Κοινωνιολογίας της Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

ντερς. Η επισήμανση όμως σήμαινε ταυτόχρονα και τη δικαιολογία για ένα πρωτοφανέρωτο διωγμό σε βάρος των Ελλήνων, που οργανώθηκε από την κυβέρνηση των νεοτούρκων.

Εθνοκάθαρση

Στην πραγματικότητα, το νεοτουρκικό κόμμα «Ενωση και Πρόοδος», ή η, κατά τον προσφυή χαρακτηρισμό του καθηγητή Σινά Ακσίν, «πολιτική οργάνωση των Τούρκων» ήδη από τους πρώτους μήνες της μεταπολίτευσης του 1908, είχε εκδηλώσει τις προθέσεις του να «εκτουρκίσει» τον πολυεθνικό πληθυσμό της Οσμανικής Αυτοκρατορίας¹. Η στοχοθεσία δεν περιλάμβανε μόνον την αναίρεση της διακηρυγμένης από μέρους του δημοκρατίας (δικαιοσύνη, ισότητα, αδελφσύνη) στο όνομα της οποίας είχε πραγματοποιηθεί η μεταπολίτευση. Δηλαδή, στόχος δεν ήταν μόνο ο αποκλεισμός από τη νομή της εξουσίας των χριστιανικών πληθυσμών, αλλά και η έξωσή τους από το πεδίο της οικονομίας στο οποίο διέπρεπαν, με ταυτόχρονο το βίαιο «εκτουρκισμό» και των μη τουρκικών μουσουλμανικών πληθυσμών. Τα μέτρα προχωρούσαν από την οικονομική εξόντωση στη φυσική εξαφάνιση εθνοτήτων, όπως ήταν οι Αρμένιοι και οι Έλληνες. Εξόντωση που προσέλαβε τη μορφή γενοκτονίας.

Όπως περιγράφει ένας Τούρκος ερευνητής, οι εκτοπισμοί και ο οικονομικός αποκλεισμός που εφάρμοσε η κυβέρνηση του «Ενωση και Πρόοδος», σε ό,τι αφορά την Ιωνία, «έ-

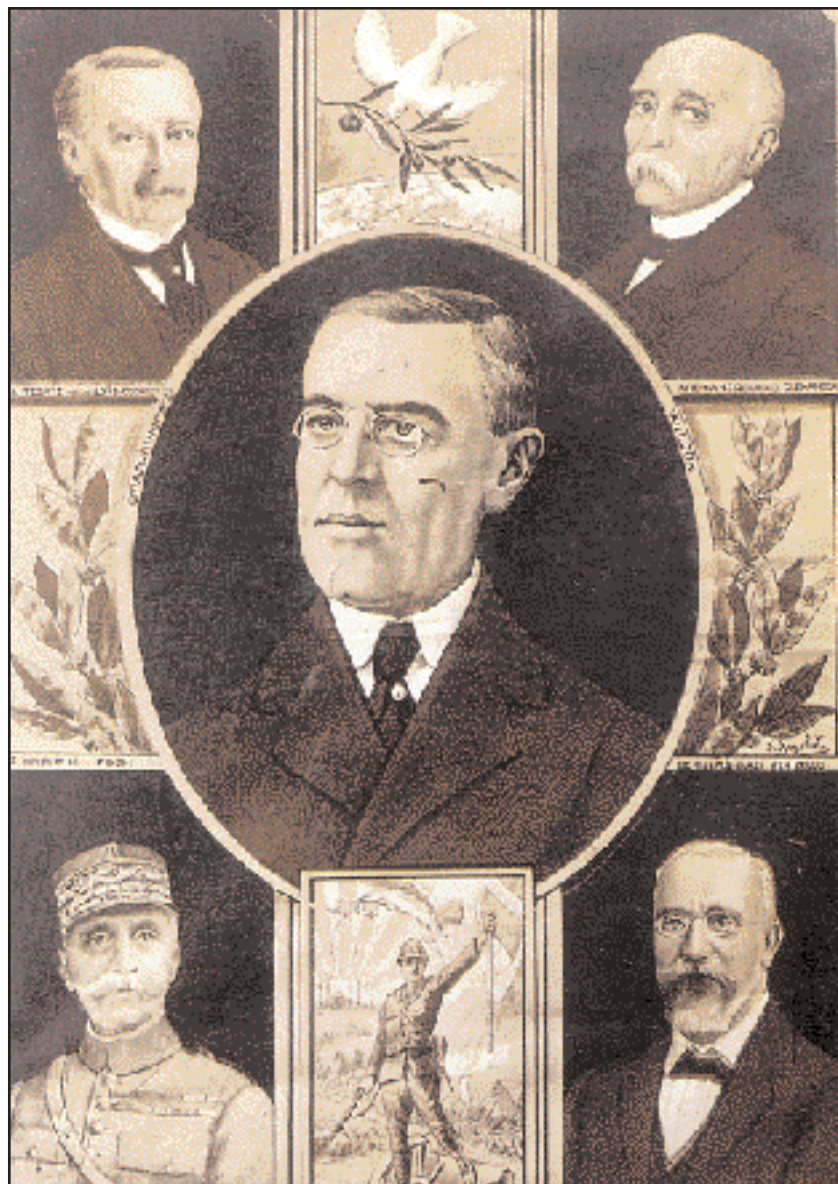
κρυβαν το μέλλον της Μικράς Ασίας. Είτε θα γινόταν αυτό (δηλαδή οι διωγμοί) είτε θα έπρεπε να χαθεί το Αιγαίο... Με την πρώτη κουβέντα περισσότεροι από εκατόν χιλιάδες Ρωμηοί έφυγαν για την Ελλάδα είτε εξορίστηκαν στο εσωτερικό της Ανατολής. Η διαδικασία δεν είχε γίνει πρόχειρα. Είχαν εξαναγκαστεί σε αναχώρηση οι Ρωμηοί που ήταν εγκατεστημένοι στα παράλια έναντι των ελληνικών νησιών. Πρώτοι ήταν οι Ρωμηοί της Περγάμον, της Φώκαιας, του Τσεσμέ και του Καράμπουρουν. Για πολιτικούς λόγους δεν είχαν πολυθίξει τους Ρωμηούς μέσα στη Σμύρνη. Η Σμύρνη ήταν πολύ στα μάτια όλων. Είχε κριθεί επιλήψιμος ο εξαναγκασμός σε αναχώρηση σε μια πόλη που βρισκόταν οι πρόξενοι των Μεγάλων Δυνάμεων². Είναι η εποχή των δημεύσεων και του σφετερισμού των ελληνικών περιουσιών, των εκτοπίσεων (tehcir) και της αποστολής των Ελλήνων στα περίφημα «αμελέ ταμπουρού» (τάγματα εργασίας). Και είναι η εποχή που η κυβέρνηση του «Ενωση και Πρόοδος» ρίχνει την ιδέα της «ανταλλαγής των πληθυσμών», εννοώντας την εκδίωξη των ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας (και ιδιαίτερα της Ιωνίας), δηλαδή την εθνοκάθαρση, για την οποία αποτελούσε το «νομιμοφανές» προπέρασμα³.

Τούρκοι ιστορικοί, όπως είδαμε, αιτιολογούν τους διωγμούς των Ελλήνων στην περιοχή της Ιωνίας, από την πρόθεση του (νεο)τουρκικού

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Αριστερά: Οι Έλληνες της Σμύρνης εορτάζουν το γεμάτο υποσχέσεις για ισονομία και ισοπολιτεία νεοτουρκικό Σύνταγμα, τον Ιούλιο του 1908. Πάνω, κάρτα εποχής τυπωμένη και στα ελληνικά για το «χαρμόσυνο» γεγονός. Λίγα χρόνια αργότερα αποκαλύφθηκαν οι δόλιες προθέσεις των εμπνευστών του νέου Συντάγματος. Αντί της διακηρυγμένης εκ μέρους τους Δημοκρατίας (δικαιοσύνη, ισότητα, αδελφότητα) εφάρμοσαν τον αποκλεισμό των χριστιανικών πληθυσμών από την εξουσία, επιδίωξαν την έξωσή τους από το πεδίο της οικονομίας και έφθασαν έως τη φυσική εξόντωσή τους, που στην περίπτωση των Αρμενίων αλλά και των Ελλήνων, και συγκεκριμένα των Ποτιών, έλαβε διαστάσεις γενοκτονίας (φωτ.: Συλλογή Α.Σ. Μαίλλη).

Στη συνεδρίαση της 29ης Απριλίου 1919 το Συμβούλιο της Διάσκεψης της Ειρήνης των Παρισίων, αποφάσισε την αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη. Το συμβούλιο συγκροτούσαν ο Άγγλος πρωθυπουργός Λόιτ Τζορτζ, ο Γάλλος πρωθυπουργός Κλεμανσό και ο πρόεδρος των ΗΠΑ Γ. Ουίλσον, ενώ παρευρισκόταν και ο Ε. Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας. Οι τέσσερις άνδρες μαζί με τον αρχιστράτηγο των Δυνάμεων της Entente, Γάλλο στρατάρχη Φος, σε λαϊκή εικόνα εποχής (Μουσείο «Ιστορική Μνήμη Ελευθερίου Βενιζέλου», Αθήνα).

Συνέχεια από την 7η σελίδα

κράτους να διατηρήσει τον έλεγχο του Αιγαίου. Κατ' επέκταση των διωγμών και όσα διαραματίστηκαν το πρώτο τέταρτο του αιώνα μας στη Σμύρνη και τα παράλια της Ιωνίας, συνδέονται με την πολιτική που ακολουθεί το τελευταίο τέταρτο του ίδιου αιώνα η Τουρκία έναντι της Ελλάδας. Σε κάθε περίπτωση το αμετάβλητο των επιδιώξεων είναι προφανές⁴.

Η περίπτωση του Νουρεντίν πασά

Μετά την ήττα του Οσμανικού κράτους / Τουρκίας στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, οι σύμμαχοι –όπως ακριβώς έπραξαν αργότερα, μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, με τους ναζί – επεδίωξαν από τη μια τον κολασμό των υπευθύνων για τις αγριότητες σε βάρος των γηγενών χριστιανικών πληθυσμών του εγκληματικού καθεστώτος των νεοτούρκων και από την άλλη, την προστασία των ιδίων πληθυσμών από τις συνεχιζόμενες σε βάρος τους ενέργειες υπολειμμάτων των δοσιλόγων. Οι τελευταίοι δεν φοβούνταν μόνο τον κολασμό των πρωταίων, αλλά και το ότι θα ήταν υποχρεωμένοι να αποδώσουν τις περιουσίες των χριστιανών που είχαν σφετεριστεί.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του στρατηγού Νουρεντίν πασά, διοικητή (βαλή) της Σμύρνης, ο οποίος μετά την κατάρρευση της κυβέρνησής του «Ένωση και Πρόοδος» αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη θέση του και αποσυρμένος στα ενδότερα της Μικράς Ασίας οργάνωνε τον δεύτερο γύρο των διωγμών των Ελλήνων της περιοχής του Αϊδινίου. Σε δυο έγγραφες διαταγές του που ήλθαν σε φως, ο Νουρεντίν κατά Μάρτιο του 1919, μεταξύ άλλων έδινε τις ακόλουθες παραγγελίες σε στρατιωτικούς ή και άτακτους μουσουλμάνους:

«Η προκειμένη επιχείρηση θα γεμίσει τα βαλάντιά σας. Δεν διατρέχετε κανένα κίνδυνο. Ο θάνατος μόνον για τους άτιμους Έλληνες. Στο πρώτο νεύμα σπεύστε αμέσως και εξοντώστε όσους είναι γύρω σας. Και κάντε ό,τι θέλετε στις γυναίκες τους. Περιφρονήστε την τιμή τους. Τώρα η στιγμή της εκδίκησης... “Επιπλέον τούτου”, κάθε στρατιώτης να πράξει το καθήκον που του ανατίθεται κατά παντός ξένου... Κάθε στρατιώτης οφείλει να φονεύσει 4-5 Έλληνες»⁵.

Τον ίδιο χρόνο, σύμφωνα προς έναν Τούρκο συγγραφέα, ο Νουρεντίν έχοντας πλούσια δράση στον ανταρτοπόλεμο στη Μακεδονία «έχει πραγματοποιήσει την άσκησή του στα Βαλκάνια, όπως όλοι οι στρατιωτικοί και πολιτικοί που διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις επιχειρήσεις μετατόπισης (εξόντωσης) και καταστολής των Ρωμηών, Αρμενίων και Κούρδων επί Οσμανικής εποχής και εποχής της Τουρκικής Δημοκρατίας, ως εκφραστής της πολιτικής αυτής. Το 1919 έχει καταστείλει κατά ανελέητο τρόπο την εξέγερση στα Βουρλά»⁶. Αργότερα θα πρωταγωνιστήσει και στη γενοκτο-

Παράλληλα με τις βιαιοπραγίες και τις μαζικές εκτοπίσεις Ελλήνων (συνήθως χειμώνα, χωρίς τροφή, ρούχα, στρώματα, κ.ά.) κατά τη διάρκεια των οποίων πολλοί πέθαιναν, οι Νεότουρκοι εφάρμοσαν ένα ακόμα μέτρο για την εξόντωση των χριστιανικών πληθυσμών της Μ. Ασίας. Την επιστράτευση των ανδρών στα περίφημα τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπουρού). Στη φωτογραφία, επιστρατευμένοι Έλληνες της Μ. Ασίας έτοιμοι να μεταφερθούν σιδηροδρομικώς στα τάγματα εργασίας.

νία των Ποντίων και θα κατηγορηθεί μάλιστα και από κεμαλικούς ως σφαγέας των Ρωμηών.

Το γεγονός ότι αμφισβητήθηκε η γνησιότητα των παραπάνω εγγράφων δεν αναιρεί το περιεχόμενό τους που επιβεβαιώνει η μέχρι τότε ιστορική πείρα, αλλά τα όσα επακολούθησαν. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι πρόσφατη μελέτη Τούρκου ιστορικού –και μάλιστα νεομαρξιστή έχοντα εντρυφήσει σε ελληνικές πηγές και αρχεία– ενώ με σχολαστικότητα επιμένει στην πλαστότητα των κειμένων, όχι μόνον αποσιωπά τη δολοφονική δραστηριότητά του «Ένωση και Πρόοδος» και των ειδικών του υπηρεσιών, αλλά και του ίδιου του Νουρεντίν πασά, τον οποίο παρά λίγο να ανακηρύξει και ευεργέτη της ανθρωπότητας⁷.

Είναι πάντως βέβαιο ότι την ειδική προστασία του πληθυσμού που δεινοπαθούσε καθιστούσε επιτακτική το γεγονός ότι αυτός εστερείτο δικής του πολιτικής οργάνωσης, ενώ η συμμετοχή του στις κρατικές υπηρεσίες –και ειδικά στα σώματα ασφαλείας και στις ένοπλες δυνάμεις– ήταν από μηδενική έως σχηματική.

Με βάση τα παραπάνω, οι σύμμαχοι στο Συμβούλιον της Διάσκεψης της Ειρήνης και στη συνεδρίαση της 29ης Απριλίου 1919 αποφάσισαν να αποσταλούν ελληνικά στρατεύματα στη Σμύρνη.

Το συμβούλιο εκείνη τη στιγμή συγκροτούσαν οι πρωθυπουργοί της Μεγάλης Βρετανίας, Λόιτ Τζορτζ, της Γαλλίας Κλεμανσό, και ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ουίλσον, ενώ παρευρισκόταν ο Ε. Βενιζέλος, πρωθυπουργός της Ελλάδας. Η αρχική υπόδειξη, κατά τον Αμερικανό πρόεδρο Ουίλσον, δεν προήλθε από τους Έλληνες, αλλά αντιθέτως, «το Συμβούλιο υπέδειξε σ' αυτούς να αποβιβά-

σουν στρατεύματα προκειμένου να προλάβουν τις σφαγές».

Αναντίρρητα για την Ελλάδα υπήρχαν οι «εθνικές της διεκδικήσεις», τις οποίες καθιστούσε δυνατές η διάλυση της Οσμανικής Αυτοκρατορίας με άμεσο αποτέλεσμα το διαμοιρασμό των εδαφών της από τις εθνότητες που τη συγκροτούσαν. Ωστόσο, η μετάβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη μόνον έμμεσο αλλά σαφές πρόκριμα αποτελούσε για την τελική επιδίκαση στην Ελλάδα της περιοχής της Ιωνίας⁸.

Συνθήκη των Σεβρών

Σύμφωνα με το τέταρτο μέρος της Συνθήκης των Σεβρών της 10ης Αυγούστου 1920 (άρθρα 65-83) «η άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων επί της πόλεως της Σμύρνης και των συνημμένων σ' αυτήν εδαφών», δηλαδή επί της περιοχής που περικλείεται από τις μικρασιατικές ακτές που βρίσκονται έναντι της Μυτιλήνης μέχρι της Σάμου και σε βάθος περίπου 150 χλμ., μεταβιβάζεται στην Ελλάδα, η οποία και αναλαμβάνει τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Το άρθρο 72 της Συνθήκης προβλέπει τη συγκρότηση ενός τοπικού κοινοβουλίου, κατόπιν εκλογών, που θα διεξαχθούν με αναλογικό σύστημα, το οποίο θα έχει εγκριθεί από το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών. Οι κάτοικοι θα διατηρούν την οσμανική υπηκοότητα, αλλά «θα χαιρούν μεταχειρίσεως Έλληνας πολίτου». Τη διεθνή εκπροσώπηση της περιοχής και τις εξωτερικές της υποθέσεις θα ενεργεί η Ελλάδα. Μετά πάροδο δεκαπενταετίας (δηλαδή το 1935) και μετά από απόφαση του τοπικού κοινοβουλίου που θα ληφθεί κατά πλειοψηφία, η περιοχή μπορεί

να ζητήσει την ένωσή της με την Ελλάδα. Γι' αυτό το σκοπό το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών μπορεί να ζητήσει τη διεξαγωγή ενός δημοψηφίσματος. Στην περίπτωση αυτή, η Τουρκία παραιτείται από τούδε των κυριαρχικών της δικαιωμάτων (άρθρο 83).

Εντύπωση όμως προξενεί το άρθρο 74 της Συνθήκης των Σεβρών το οποίο αποτελεί, κατά την άποψή μας, το πραγματικό πρόκριμα κλειδί για την κατανόηση και αξιολόγηση των όσων μεσολάβησαν από τη μετάβαση ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Σμύρνη τον Μάιο του 1919 και την τελική πτώση της πόλης στις κεμαλικές δυνάμεις, τον Οκτώβριο του 1922. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό «μέχρι τον καθορισμό του κατά το άρθρο 83 οριστικού καθεστώτος της πόλεως της Σμύρνης και της περιοχής της... σε καμιά περίπτωση δεν θα επιβληθεί υποχρεωτική στράτευση των κατοίκων της». Συνεπώς, εκείνο που απέφευγε ακόμη και η πιο ευνοϊκή για την πλειοψηφία των κατοίκων της Σμύρνης λύση, ήταν ο αποκλεισμός τους από την από μέρους τους αυτοδύναμη προάσπιση της, δηλαδή το αναφαίρετο δικαίωμά τους να συγκροτήσουν δικό τους στρατό προκειμένου να αποκρούουν εξωτερική επιβουλή.

Η στάση των Συμμάχων

Μια περισσότερο επισταμένη μελέτη των συνθηκών κάτω από τις οποίες οι Σύμμαχοι επιφόρτισαν την Ελλάδα με το καθήκον της αποστολής στρατιωτικών δυνάμεων στη Σμύρνη, για την προστασία της συντηρητικής πλειοψηφίας των κατοίκων της, είναι ικανή να διαφωτίσει τα όσα επακολούθησαν. Πρώτα απ' όλα

η απόφαση έχει ληφθεί σε ένα μικρό διάστημα απουσίας του Ιταλού αντιπροσώπου. Η έντονη αντίθεση της Ιταλίας για την ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία ήταν δεδομένη. Και αυτό διότι η Ιταλία έτρεφε φιλοδοξίες κηδεμονίας όλης της νότιας και δυτικής Μικράς Ασίας. Ήδη και δίχως προηγουμένως να διαβουλευθεί τους Συμμάχους της είχε αποβιβάσει δυνάμεις στην επίμαχη περιοχή.

Η στάση της Ιταλίας διευκρινίζεται στη συνέχεια: η χώρα αυτή αρχικά θα υποδαυλίσει τις νεοτουρκικές δυνάμεις προκειμένου να αντιδράσουν στην ελληνική παρουσία και στη συνέχεια θα ενισχύσει, και σε πολλές περιπτώσεις θα οργανώσει, το κεμαλικό κίνημα. Είναι προφανές ότι η Ιταλία έβλεπε την Ελλάδα ως ανταγωνιστική δύναμη. Και κατά το μεσοπόλεμο θα έχει στραμμένο το ενδιαφέρον της στη Νότια Τουρκία, προπαθώντας να επιτύχει ότι δεν επέτυχε κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (γι' αυτό και κατά την περίοδο αυτή η Ιταλία θα είναι η μόνη χώρα που θα αποτελεί πραγματικό φόβητρο της τουρκικής κυβέρνησης).

Παρόμοια είναι η στάση των ΗΠΑ και της Γαλλίας. Οι ΗΠΑ είχαν εξ αρχής αντιδράσει στην αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη. Η αιτιολογία είναι η ίδια: η επιθυμία να αναλάβουν ως περισσότερο «ανιδιοτελείς» και συνεπώς «αμερόληπτες» την κηδεμονία της Μικράς Ασίας. Αλλωστε, την παραμονή της αποβίβασης των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη, το Συμβούλιο των Συμμάχων ανέθετε στις ΗΠΑ την εντολή της Κωνσταντινούπολης, των Στενών και της Αρμενίας. (Παρόμοιες εντολές δόθηκαν στην Ιταλία επί της νότιας ζώνης του ποταμού Μαιάνδρου, στη Γαλλία επί της βόρειας μικρασιατικής περιοχής στην οποία περιλαμβάνονταν η Αγκυρα και η Προύσα και την Ελλάδα ενός τμήματος του βιλαετίου του Αϊδινίου). Η μη δυνατότητα εκπλήρωσης των εντολών θα γίνει είτε για αντικειμενικούς λόγους είτε για λόγους εσωτερικής πολιτικής των χωρών, όπως των ΗΠΑ (όπου το Κογκρέσο θα ανατρέψει τα συμφωνηθέντα). Θα πρέπει πάντως να υπογραμμιστεί το αμερικανικό ενδιαφέρον. Γι' αυτό και τους επόμενους μήνες στο συνέδριο της Σεβαστείας, θα υπάρξουν από τους κεμαλικούς προτάσεις προς την αμερικανική πλευρά, προκειμένου να αναλάβει την κηδεμονία τους.

Η συγκατάθεση εκείνη την ιστορική στιγμή των ΗΠΑ για την αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη οφειλόταν σε τρεις λόγους. Ο πρώτος αφορά το πρόσωπο του Ουίλσον, ο δεύτερος γιατί έτσι και αλλιώς η Αμερική θα έπαιρνε ένα μεγάλο μέρος εντολής επί της Τουρκίας και τέλος γιατί η ελληνική παρουσία καθιστούσε, κατά τον Ουίλσον «αδύνατον ενδεχομένην ιταλική απόβασιν». Οπότε, σ' αυτή την περίπτωση «θα επήρχετο ρήξις μεταξύ των συμμάχων». Συνεπώς η μεταξύ των συμμάχων στιγμιαία αδυναμία συνεννόησης για τον έλεγχο ενός απ' αυτούς της Μικράς Ασίας και ο διαμοιρασμός της με βάση τις επιθυμίες

Μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων (1912-13) οι Νεότουρκοι εγκαινίασαν μια σκληρή πολιτική ανθελληνικών διωγμών. Οι διωγμοί συνεχίστηκαν με συστηματικότερο τρόπο σε όλη τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, λαμβάνοντας, κυρίως, τη μορφή μαζικών εκτοπίσεων του ελληνικού πληθυσμού από τις ακτές προς την αφιλόξενη μικρασιατική ενδοχώρα. Στη φωτογραφία εκτοπισμένοι Έλληνες σε πορεία τους προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ενώ υπογράφει τη Συνθήκη των Σεβρών, στο δημαρχείο της πόλης. Με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920, η Ελλάδα «των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών», γινόταν πραγματικότητα (φωτ.: Μουσείο «Ιστορική Μνήμη Ελ. Βενιζέλου, Αθήνα).

τους, υπήρξε το κύριο αίτιο της ανάθεσης στην Ελλάδα αποστολής στρατιωτικών δυνάμεων στη Σμύρνη.

Η παρατήρηση για τον Ουίλσον ισχύει σε υπερθετικό βαθμό για τον Λ. Τζορτζ, ο οποίος σε αντίθεση προς την κυρίαρχη άποψη και του αγγλικού επιτελείου, αλλά και του Φόρεϊν Οφίς, τρέφοντας μια αντιπάθεια για

τους Τούρκους, εμφανιζόταν υπέρμαχος των ελληνικών δικαίων. Σε μικρότερη κλίμακα το ίδιο ισχύει και για τον Κλεμανσό, τον οποίο είχε επηρεάσει θετικά η προσωπικότητα του Ε. Βενιζέλου.

Εκτός αυτού η γαλλική πολιτική –εκείνης των στρατιωτικών και διπλωματικών υπηρεσιών– εμφανίζε-

ται όχι μόνο να μην είναι ενθαρρυντική για την ελληνική παρουσία στη Σμύρνη, αλλά, απολύτως ενισχυτική των κεμαλικών θέσεων, κάτι που θα φανεί σε λίγους μήνες. Και αυτό όταν η στιγμιαία αδυναμία των συμμάχων να διαμοιραστούν τις εντολές θα γίνει διαρκής με την έννοια και της δυνατότητας εκτέλεσής της.

Στις 2 Μαΐου 1919, στις 7.50 το πρωί, αποβιβάστηκε στη Σμύρνη το κύριο τμήμα του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος και έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από τον ελληνικό πληθυσμό. Στη φωτογραφία, τμήμα της 1ης μεραρχίας παρελαύνει στην προκουμαία της πόλης, το πρωί της ίδιας ημέρας.

Ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη

Το 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων αποβιβάζεται συντεταγμένο στην προκουμαία της Σμύρνης, το πρωί της 2ας Μαΐου 1919. Λίγο αργότερα, στις 10.30 κινούμενο στον παραλιακό δρόμο, με κατεύθυνση την Καραντίνα, θα δεχθεί τουρκικά πυρά και ο σημαιοφόρος του θα πέσει νεκρός. Ο απολογισμός της συμπλοκής ήταν 63 νεκροί και 100 τραυματίες (Ελληνες, Τούρκοι και ξένοι) (φωτ.: Συλλογή Α.Σ. Μαΐλλη).

ΣΤΗ Σμύρνη ήδη μετά την ανακωχή του Μούδρου είχαν σωρεύσει πολεμικά σκάφη των Συμμάχων. Ετσι στα μέσα Απριλίου 1919 στο λιμένα της βρισκόταν τουλάχιστον 30 συμμαχικά πολεμικά. Μεταξύ αυτών, μοίρα του ελληνικού στόλου με επικεφαλής τον «Αβέρωφ» υπό τον πλοίαρχο Α. Χατζηκυριάκο.

Το πρωί της 2/15ης Μαΐου άρχισαν να καταλαμβάνονται τα φρούρια του κόλπου της Σμύρνης. Την επομένη ένα από αυτά, το Τσανάκκαλεσί παραδόθηκε σε απόσπασμα του «Αβέρωφ». Παράλληλα, αγήματα των συμμαχικών στόλων –περιλαμβανομένου και του ελληνικού– αποβιβάζονταν στην πόλη και εγκαθίσταντο στα προξενεία των χωρών τους ή φρουρούσαν τις τράπεζες και τα ξενα ταχυδρομεία. Ενώ συνέβαιναν αυτά, οι δημογέροντες και οι εγκριτότεροι των πολιτών καλούνταν από τον μητροπολίτη Χρυσόστομο σε σύσκεψη στο Μεγάλο Συνοδικό της Μητρόπολης, που τους ανακοίνωσε το χαρμόσυνο νέο, ενώ πλήθος είχε συγκεντρωθεί στον αυλόγυρο της Αγίας Φωτεινής.

Η στρατιωτική κατοχή της Σμύρνης είχε ανατεθεί, με κυβερνητική απόφαση, στην 1η Μεραρχία με διοι-

κητή τον συνταγματάρχη του πυροβολικού Ν. Ζαφειρίου, η οποία βρισκόταν, εκείνη την εποχή, στην περιοχή της Καβάλας. Ο απόπλους των πλοίων που έφεραν τις ελληνικές δυνάμεις στη Σμύρνη είχε τηρηθεί μυστικός. Παραταύτα η πληροφορία είχε διαδοθεί, ώστε η άφιξη των πλοίων που μετέφεραν τα στρατεύματα αναμενόταν.

Είναι δυνατόν να υποθέσει κανείς τι επακολούθησε. Ο αυθόρμητος ενθουσιασμός του σμυρνέικου λαού, στον οποίο είχε προστεθεί αμέτρητο πλήθος από τη Μαγνησία, το Νυμφαίο, τη Μαινεμένη, την Εφεσο, το Μπαλατζίκ, τη Σώκια, το Ναζιλί, συνόδευσε με φρενήρεις εκδηλώσεις την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων την Πέμπτη 15 Μαΐου 1919 στην πόλη, καλύπτοντας τη σοβούσα κρίση. Και στην περίπτωση αυτή διαπιστώνεται ο βαθμός τύφλωσης της λογικής από το συναίσθημα, κάτι που σημαίνεται σε πολλαπλά επίπεδα μέχρι και σήμερα και σ' αυτήν ακόμη την ιστορία των γεγονότων.

Παρά το γεγονός ότι είχε υπολογιστεί μια αντίδραση προερχόμενη από τον τουρκικό πληθυσμό (ήδη είχαν κυκλοφορήσει προκηρύξεις που καλούσαν τον τουρκικό λαό να συγκεντρωθεί στα υψώματα του Μπαχρή Μπαμπά, έναντι των στρατώνων) τα έκτροπα δεν αποφεύχθηκαν. Στις 7.30 το πρωί τα μεταγωγικά που είχαν διανυκτερεύσει στον όρμο της Γέρας της Λέσβου, άρχισαν να μπαίνουν στο λιμάνι της Σμύρνης. Η αποβίβαση των στρατιωτικών τμημάτων γινόταν με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα όλη η προκυμαία από το τηλεγραφείο μέχρι την Πούντα παρουσίαζε θέαμα στρατοπέδου. Μπροστά στη λέσχη των Κυνηγών στεκόταν ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος με όλον τον κλήρο, ευλογώντας τους αποβιβαζομένους ευζώνους. Κύματα λαού που είχαν κατακλύσει την προκυμαία, ζητωκραύγαζαν, κρατώντας ελληνικές σημαίες και την εικόνα του Βενιζέλου. Τα ελληνικά στρατεύματα, με βάση τις οδηγίες που είχαν λάβει, απεβιβάζοντο ένοπλα μεν αλλά με τα όπλα τους άδεια.

Ενώ όμως είχε αποβιασθεί το 380 σύνταγμα Ευζώνων και εκινείτο στον παραλιακό δρόμο προς την Καραντίνα και ενώ οι Τούρκοι είχαν συγκεντρωθεί στα υψώματα, όπου άναβαν φωτιές και διαδήλωναν την αγανάκτησή τους, άρχισαν οι πρώτοι πυροβολισμοί. Επρόκειτο για καθαρή προβοκάτσια. Σχετικά η νεότερη έρευνα σοβαρών Τούρκων ιστορικών έφερε στο φως άκρως ενδιαφέροντα στοιχεία. Την επίθεση κατά των ευζώνων είχε αρχίσει ο Οσμάν Νεβρέζ, γνωστός με το ψευδώνυμο Χασάν Ταχσίν, με το οποίο δρούσε ως πράκτορας της περίφημης «Τεσκιλάτ-ι Μαχουσα» (Ειδικής Οργάνωσης) του «Ενωση και Πρόδοτος» (πρόκειται για την οργάνωση την οποία οι Τούρκοι ερευνητές θεωρούν ως απαρχή και ανάλογη της σημερινής ΜΙΤ). Ο Νεβρέζ ήταν ένας «ντονμέ», δηλαδή από τους εκτουρκισθέντες εβραίους της Θεσσαλονίκης, όπου και είχε γεννηθεί το 1884. Ευνοούμενος του

Η πρώτη σελίδα της σμυρναϊκής εφημερίδας «Θάρρος», φύλλο 2 Μαΐου 1919, με την προκήρυξη του διοικητή του στρατού κατοχής συνταγματάρχη Ν. Ζαφειρίου προς τους κατοίκους της Σμύρνης και το ρεπορτάζ για την απελευθέρωση της πόλης από τον ελληνικό στρατό. Το «Θάρρος» πρωτοεκδόθηκε το 1910 ως εβδομαδιαία εφημερίδα. Καθημερινή από την εποχή του ευρωπαϊκού πολέμου, κυκλοφορούσε συνεχώς μέχρι την τελευταία μέρα της ελληνικής κατοχής. Κατά το διάστημα 1919-1922 εκδότες της εφημερίδας ήταν οι Σπύρος και Χρήστος Σολομωνιδής (φωτ.: Αρχείο Ενώσεως Σμυρναίων).

επίσης «ντονμέ» Τζαβίτ, υπουργού των Οικονομικών του «Ενωση και Πρόδοτος», είχε αποσταλεί στην Ευρώπη, όπου και εγγράφει στη Σορβόνη.

Εκεί, λένουν οι βιογράφοι του, μυήθηκε στο «σοσιαλισμό». Μεταξύ των ανδραγαθημάτων του ήταν να αποπειραθεί, ως πράκτορας της υπηρεσίας στην οποία ανήκε, να δολοφονήσει το 1914 στο Βουκουρέστι τους Αγγλους αδελφούς Buxton, που εργαζόταν για την πραγματοποίηση της Βαλκανικής Ενωσης. Δραπετεύοντας από τις φυλακές όπου εκρατείτο, με τη βοήθεια των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων οι οπότες είχαν καταλάβει το Βουκουρέστι, διέφυγε στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στη Σμύρνη, όπου και μετά την έλευση του πρώτου αγγλικού πλοίου (Νοέμβριος 1918) εξέδωσε την εφημερίδα «Hukuk-u Beser» = Ανθρώπινα Δικαιώματα). Η κυκλοφορία της εφημερίδας αυτής που κατηγορήθηκε από τους συντηρητι-

Συνέχεια στην 12η σελίδα

Ο Αριστείδης Στεργιάδης (αριστερά με πολιτικά), ύπατος αρμοστής Σμύρνης σε όλη την περίοδο της μικρασιατικής εκστρατείας, σε φωτογραφία του Οκτωβρίου του 1920, με την τότε ηγεσία του ελληνικού στρατού (φωτ.: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Η «Λέσχη των Κυνηγών» της Σμύρνης, που υπήρξε η έδρα του ελληνικού στρατηγείου σε όλη τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας.

Συνέχεια από την 11η σελίδα
κούς κύκλους των μουσουλμάνων της Σμύρνης ως «προπαγανδίζουσα τον μπολσεβικισμό», απαγορεύθηκε από το 29ο της φύλλο με απόφαση της λογοκρισίας την οποία επεκύρωσε το τοπικό δικαστήριο.

Οργανωμένα έκτροπα

Ο καθηγητής Μπιλγκέ Ουμάρ, σε ένα πολύ αξιόλογο έργο του, που αναφέρεται στις «τελευταίες μέρες των Ελλήνων στην Σμύρνη», το αντικειμενικότερο –και συγκινητικότερο– που έχει γραφεί με το θέμα αυτό από Τούρκο ερευνητή, είναι κατηγορηματικός για το πρόσωπο του Οσμάν Τασχλίν⁹. Παραταύτα η προβοκάτσια των υπολειμμάτων των δοσιλόγων του «Ενωση και Πρόοδος» είχε αποτέλεσμα. Και ενώ ο σημαιοφόρος του 38ου συντάγματος των ευζώνων έπεφτε νεκρός από τις σφαίρες του πράκτορα της «Τεσκιλάτ-ι Μαχσουσά», επακολούθησε πραγματική μάχη (στην οποία αναμίχθηκαν και αρκετοί από τη δύναμη των 3.000 ανδρών του οσμανικού στρατού που υπήρχε στην πόλη).

«Μόλις ο σημαιοφόρος του συντάγματος Ευζώνων έπεφτε χάρω άψυχος, με μιας όλα ήλθαν άνω κάτω. Οι ευζώνοι, οι ντόπιοι Ρωμηοί που προχωρούσαν μαζί μ' αυτούς, οι Τούρκοι που είχαν μαζωχτεί στα πεζοδρομία και μέσα στις πόρτες, όλοι άρχισαν να τρέχουν αλλόφρονες προς κάθε κατεύθυνση. Όσοι από τους ευζώνους κατόρθωσαν να οχυρωθούν άρχισαν να πυροβολούν όποιον Τούρκο έβλεπαν μπροστά τους.

«... Μερικοί Τούρκοι έβγαλαν τα περίστροφά τους και πυροβόλησαν τους Έλληνες. Ωστόσο, αυτό δεν κράτησε περισσότερο από μερικά λεπτά και η ένοπλη αντίσταση των εκεί ενρισκομένων μερικών Τούρκων κατεστάλλει, δεν απέμεινε αντιστεκόμενος Τούρκος. Παραταύτα, οι Έλληνες που είχαν οχυρω-

θεί στο σημείο εκείνο –επειδή πίστευαν ότι είχαν συναντήσει μια προμελετημένη και συλλογική τουρκική αντίσταση– συνέχισαν να πυροβολούν όποιον Τούρκο έβλεπαν, σε κάθε κτίριο της περιοχής, ειδικά στον Κίτρινω στρατώνα. Αυτός ο μονόπλευρος καταγυσμός διάρκεσε πολύ, ίσως μισή ώρα»¹⁰.

Οι ταραχές εντάθηκαν όταν ξεχύθηκαν οι κατάδικοι του κοινού ποινικού δικαίου (όλων των εθνοτήτων) που είτε αφέθηκαν ελεύθεροι είτε δραπετεύσαν από τις φυλακές με αποτέλεσμα να σημειωθούν στην πόλη λεηλασίες και άλλες ακρότητες.

Όταν αποκαταστάθηκε η τάξη, ο απολογισμός ήταν περίπου 63 νεκροί και 100 τραυματίες. Συγκεκριμένα νεκροί και τραυματίες 62 Έλληνες πολίτες και στρατιωτικοί, 78 Τούρκοι, 1 Ισραηλίτης και 22 διαφόρων εθνικοτήτων. Αντίθετα, κατά την έκθεση που συνέταξε μετά την παρέλευση μερικών μηνών από τα γεγονότα η συσταθείσα από τους συμμάχους μικτή επιτροπή, τα θύματα είναι 88 Έλληνες και 300 ή 400 Τούρκοι. Οι τουρκικές πηγές από την πλευρά τους υπολογίζουν τον αριθμό των «δολοφονημένων τις πρώτες 48 ώρες της κατοχής Τούρκων» σ' όλη την ευρύτερη περιφέρεια της Σμύρνης και των περιχώρων πάνω από 2.000¹¹. Η αοριστία των ατεκμηρίωτου άλλωστε τελευταίου αριθμού είναι προφανής.

Μετά από τα γεγονότα συνελήφθησαν 2.500 περίπου Τούρκοι, ιδιώτες και στρατιωτικοί, μεταξύ των οποίων ο σωματάρχης Ναντίρ πασάς, άλλοι δυο στρατηγοί, ο βαλής (διοικητής) Ιζέτ μπέης, 540 αξιωματικοί και 2.155 οπλίτες. Ο Μιχ. Ροδάς επιρρίπτει την ευθύνη στους ναυάρχους των ξένων στόλων που υπήρχαν, γιατί, παρά τις προτροπές των Ελλήνων αντιπροσώπων «προ της ελληνικής κατοχής... έπρεπε να απομακρύνουν εκ Σμύρνης τον τουρκικόν στρα-

τόν ή τουλάχιστον να τον αφοπλίσουν»¹².

Θα ήταν διαφορετικά

Όσον αφορά τους καταπιεζόμενους επί αιώνες Έλληνες, θύματα μέχρι εκείνη τη στιγμή φρικαλέων διωγμών, η αντίδρασή τους μετά την «αντιστροφή των ρόλων» που τους μετέτρεψε από καταπιεζόμενους σε καταπιεστές ήταν αναμενόμενη. Κάτι που γνώριζαν πολύ καλά οι οργανωτές των γεγονότων και γι' αυτό κύριοι υπεύθυνοι. Ετσι, είναι προφανές ότι το σχέδιο των δοσιλόγων του «Ενωση και Πρόοδος», και των ξένων, ιδιαίτερα Ιταλών υποκινητών τους, είχε απολύτως πετύχει. Γιατί σε τελική ανάλυση τα οργανωμένα έκτροπα θέλησαν να καταδείξουν τρία πράγματα των οποίων η προέκταση φθάνει μέχρι τις μέρες μας και σημαδεύει τις εξελίξεις (όπως για παράδειγμα στο Κυπριακό):

Πρώτον: Οτι είναι αδύνατη η συμβίωση Ελλήνων και Τούρκων, ιδιαίτερα όταν η εξουσία περιέρχεται σε Έλληνες.

Δεύτερον: Οτι η Ελλάδα δεν είναι ικανή να επιβάλλει την τάξη και μόνον αταξία προκαλεί η παρουσία της.

Τρίτον: Οτι σε περίπτωση που θα κρινόταν σκόπιμη ξενική κατοχή, αυτή σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να ήταν ελληνική.

Το τελευταίο είναι πολύ δύσκολο να το κατανοήσει όποιος δεν γνωρίζει τη φανταστική δομή στην οποία οι Τούρκοι εντάσσουν τις σχέσεις τους με τους Έλληνες. Τη διατύπωσή της, φρονούμε, εκφράζουν πολύ εύγλωττα τα παρακάτω παραθέματα:

Ο Μέγας Βεζύρης (πρωθυπουργός) Φερίτ πασάς (γαμβρός του σουλτάνου), απευθυνόμενος στους Αγγλους για την κατάληψη από τους Έλληνες της Σμύρνης τους έλεγε:

«Αν είχε εξουσιοδοτηθεί ένα αγαπητό μεγάλο κράτος να καταλάβει τη Σμύρνη και τον περίξ νομό, τότε όλα θα ήταν διαφορετικά».

Ο πρόεδρος του συνεδρίου των αντितिθεμένων στην ελληνική κατοχή Τούρκων του Αλάσεχρ (Φιλαδέλφειας) Χατζίμ Μουχιντήν –ευθυνόμενος για διωγμούς και σφαγές Ελλήνων–, τονίζει «Αν η κατοχή (της Ιωνίας) πραγματοποιούνταν από τους Αγγλους, τους Γάλλους ή τους Αμερικανούς, κανείς δεν θα έβγαζε μιλιά... Αλλά οπωσδήποτε να μη βρίσκονταν μπροστά μας οι Έλληνες...». Και ο Φαλίχ Ριφκί Ατάι, διακεκριμένος κεμαλικός δημοσιογράφος ομολογεί: «Εάν ο ελληνικός στρατός δεν αποβιβαζόταν στις 15 Μαΐου 1919 στη Σμύρνη, αναμφίβολα θα ήταν δύσκολο, ίσως και αδύνατο, να πολεμήσουμε στο Μέτωπο των Μεγάλων δυνάμεων. Γιατί, όταν ήλθαν οι Έλληνες, κατέβηκαν από τα βουνά οι ληστές και συμμετείχαν στον Απολυτρωτικό πόλεμο της πατρίδας. Και έτσι όλες οι διάσπαρτες αντιστασιακές δυνάμεις στην Ανατολή βρήκαν ένα κοινό πολεμικό σκοπό (εναντίον των Ελλήνων). Η κατοχή της Σμύρνης ήταν σα να απλώθηκε από τον ουρανό το χέρι του Θεού, λες και επρόκειτο να λυτρώσει τον Τουρκισμό, που βυθιζόταν ακάθεκτος σε ένα μαύρο και απύθμενο έλος...»¹³.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, από τους λίγους που ήταν σε θέση να γνωρίζει τις διεστραμμένες κοινωνικές (και πολιτικές) θέσεις των Τούρκων και τα «εθνικά» στερεότυπά τους όσον αφορά τους υπόδουλους σε αυτούς χριστιανικούς πληθυσμούς, δεν έτρεφε αυταπάτες. Γνώριζε καλά τις επιπτώσεις που μπορεί να είχε μια εμπλοκή του εθνικού ζητήματος με την προεκτροπή του σε μια ρήξη μεταξύ σύνοικων εθνοτήτων, ιδιαίτερα στους συμμάχους που προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα караδοκούσαν με περισσή υποκρισία και κακότητα να υποδουλίσουν τα πάθη. Γι' αυτό τα γεγονότα κατατρόμαξαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο ιδιαίτερα έτσι όπως μεταδόθηκαν στον ξένο τύπο.

Αριστείδης Στεργιάδης

Ηδη ο Έλληνας πρωθυπουργός είχε αποφασίσει την αποστολή στη Σμύρνη ως Υπάτου Αρμοστή του Αριστείδη Στεργιάδη, ενός δικηγόρου από την Κρήτη, μέχρι τότε Γενικού Διοικητή Ηπείρου. Ατομο μάλλον ιδιορρυθμο, κάτι που δεν προκύπτει από την πολιτική που είχε εντολή να εφαρμόσει αρχικώς, αλλά από την ιδιοσυστασία του και τις ιδιαίτερες ηθικές του παραστάσεις (μια από τις πρώτες αποφάσεις του ήταν να κλείσει τους οίκους ανοχής της Σμύρνης). Όλες οι περιγραφές συγκλίνουν στο ότι ήταν ένας δεσποτικός άνθρωπος, με συχνές εκρήξεις βιαιότητας (είναι χαρακτηριστικό ότι επεδείκνυε το μαστήγιό του –τον «βούρδουλα»– που δεν δίσταζε ενίοτε να χρησιμοποιεί).

Κατηγορεί ότι «... καθ' όλον το τριετές διάστημα κατά το οποίον διηρκεσεν η ελληνική στρατιωτική παρουσία εις την Μικράν Ασίαν, ουδέ μίαν στιγμὴν ε-

Ελληνικές μονάδες στρατωνίζονται στους εγκαταλειμμένους τουρκικούς στρατώνες της Σμύρνης (φωτ.: Ν. Ζωγράφος – αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.).

γενύθη ο ελληνισμός την γλυκύτητα της ελευθερίας. Ο Στεργιάδης έκαμε τα πάντα υπέρ των Τούρκων και των ξένων, υπερβαίνων κατά πολύ τα όρια της πολιτικής σκοπιμότητας και φθάνων τα όρια, θα έλεγε κανείς, καταστρεπτικών για την Ελλάδα πράξεων». Και ότι η πολιτεία του «ενεθάρρυνε τους τούρκους και όλα τα εχθρικά προς την Ελλάδα στοιχεία, να κινούνται όπως κινούντο», επίσης ότι «εμυσηθή τώσον, όσον σπανίως εμυσηθή άνθρωπος»¹⁴.

Αναμφίβολα οι χαρακτηρισμοί αυτοί και υπερβολικοί είναι και τον αδικούν. Η αρχειακή έρευνα φαίνεται να το επιβεβαιώνει. Η περίπτωση του Στεργιάδη δεν είναι παρά μόνον επιφανινόμιο. Ο κακός χαρακτήρας του ανδρός καθιστά περισσότερο εύκολη την κάλυψη του πραγματικού αιτίου της κακοδιαμονίας η οποία περνά απαρατήρητη από τους συγγραφείς. Ο Στεργιάδης φαίνεται να πιστεύει –και ίσως όχι άδικα– πως οι χριστιανοί είχαν διαφθαρεί από τους Τούρκους και είχαν χάσει τον αυτοσεβασμό τους¹⁵.

Συνήθως ο αναμφισβήτητος ιδιοτροπος χαρακτήρας του Στεργιάδη συγχέεται από τους κατακριτές του με την έναντι των Τούρκων «αδικαιολόγητη» κατ' αυτούς συμπεριφορά του. Οπωσδήποτε η καλή μεταχείριση των Τούρκων δεν αποτελεί γι' αυτόν ψόγο, αλλά έπαινο. Και εκφράζει εκείνο που εναγωνίως επεδίωκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Σε επιστολές και έγγραφα του ο οραματιστής και ενσάρκωτης της «Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών», εκφράζει με ειλικρίνεια τη διακαή επιθυμία του για όσον το δυνατόν ευνοϊκότερη μεταχείριση των Τούρκων. Επιθυμία που όπως φαίνεται δεν ελαύνεται μόνον από το ότι ήθελε να φανεί αρεστός στους ξένους ή να τους αφαιρέσει προσχήματα.

Κατά τον καθηγητή Ουμάρ, πραγματική επιδίωξη ελληνικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία ήταν να αποδεί-

ξουν στη Διεθνή κοινή γνώμη ότι «ήσαν σε θέση να εξασφαλίσουν την τιμή, ζωή και περιουσία όλων των στοιχείων της Μικράς Ασίας»¹⁶.

Συνεπώς πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ότι αυτές ήταν υπαίτιες για τα γεγονότα. Παράλληλα, ο Ουμάρ που δείχνει να αγωνιεί τη «φιλοτουρκική» στάση του Στεργιάδη –όπως τη χαρακτηρίζουν Έλληνες επικριτές του– χαρακτηρίζοντας τη νύχτα των γεγονότων της 15ης Μαΐου, «νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου», δεν παραλείπει να παραθέσει συγκινητικές εκδηλώσεις συμπάθειας και προστασίας προς τους Τούρκους της Σμύρνης από Έλληνες συντοπίτες τους¹⁷. Το τελευταίο το πράττει

με τη φανερή πρόθεσή του να αποδείξει τα υπάρχοντα φιλικά αισθήματα των Ελλήνων (ή μέρους αυτών) προς τους σύνοικους τους Τούρκους.

Προκειμένου να αντιληφθεί κανείς τη μέριμνα της ελληνικής διοίκησης για τους Τούρκους θα πρέπει να έχει υπόψη του ότι η συντήρηση των τουρκικών σχολείων γινόταν αποκλειστικά με δαπάνες του ελληνικού δημοσίου. Ετσι, συνέχισαν τη λειτουργία τους το δευτεροβάθμιο μουσουλμανικό σχολείο, δυο μουσουλμανικά γυμνάσια στη Σμύρνη, δυο στη Μαγνησία και στο Οδεμίσιο και δυο μεντρεσέδες (ιεροδιδασκαλεία) παράλληλα με όλα τα σχολεία

δημοτικής εκπαίδευσης, ενώ διορίστηκαν μουσουλμάνοι επιθεωρητές. Ακόμη, ο ύπατος αρμοστής χρηματοδότησε μια πολυτεχνική σχολή στη Σμύρνη, στην οποία φοιτούσαν διακόσια άπορα παιδιά μουσουλμάνων που λάμβαναν όχι μόνο δωρεάν παιδεία, αλλά και τα προς το ζην. Γενικά, τα δημόσια μουσουλμανικά φιλανθρωπικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα επιχορηγούνταν κάθε χρόνο από το ελληνικό δημόσιο με το συνολικό ποσό των 175.000 τουρκικών λιρών, που αντιστοιχεί σε 2,5 εκατομ. δραχμές της εποχής¹⁸. Τη μέριμνα για την παιδεία του μουσουλμανικού πληθυσμού από την ελληνική διοίκηση της Σμύρνης επισημαίνει και ο Ενγκίν Μπερμπερ που μελέτησε μαζί με τις ελληνικές πηγές, όπως ήταν επόμενο, και τις τουρκικές¹⁹.

Το πραγματικό όμως πρόβλημα της ελληνικής στρατιωτικής και πολιτικής παρουσίας στη Σμύρνη προέκυψε από τη δομή της εξουσίας στην οποία εντάχθηκε και στην οποία οι μεν Τούρκοι δεν μπορούν να εννοήσουν την αντιστροφή των ρόλων και θεωρούν αδυναμία την καλή συμπεριφορά της ελληνικής πλευράς, οι δε Έλληνες, ιδιαίτερα όταν απελευθερώνονται από τον «οσμανικό ζυγό» καθορίζοντας τη συμπεριφορά τους με βάση την ίδια δομή, δεν μπορούν να απαλλαγούν από την προηγούμενη στάση, δηλαδή είτε υπερεκτιμούν με αυθαιρεσία τον εαυτό τους είτε αισθάνονται αδύναμοι και όταν δεν είναι. Το πρόβλημα δηλαδή δεν αφορά μόνον τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, αλλά εκτείνεται και μέχρι τις μέρες μας, δεδομένου ότι με βάση αυτήν την αμφιθυμική και τραγελαφική κατάσταση λειτουργεί η ελληνική πολιτική σκέψη, μέχρι τις μέρες μας, τόσο σε επίπεδο εκείνων που λαμβάνουν αποφάσεις (decision makers) και διαμορφωτών της κοινής γνώμης (opinion makers) όσον και σε επίπεδο των απλών πολιτών.

Εργασίες στο δρόμο Σμύρνης-Παραδείσου από την Υπηρεσία Δημοσίων Εργων της Ελληνικής Διοίκησης Σμύρνης (φωτ.: Νίκου Ζωγράφου – αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.).

Αντιφατικές ερμηνείες και επιχειρήματα

ΙΣΤΟΡΕΙΤΑΙ ότι ο Εμμ. Ρέπουλης, αντιπρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης που συνόδευε τα στρατεύματα στη Σμύρνη, δείχνοντας το πλήθος των Σμυρνίων που έσπευσαν με πλοίαρια να προϋπαντήσουν τον ελληνικό στόλο, όπως και τα σημαιοστολισμένα με τη γαλανόλευκη κτίρια της παραλίας, είπε σε όσους τον περιστοιχίζαν:

«—Αυτή είναι η αποικία! υπαινισσόμενος την γνωστή διαμάχη εις την Ελλάδα».²⁰

Η «γνωστή» όμως «διαμάχη» στην Ελλάδα η οποία κατά κανόνα λησμονείται από τους Έλληνες ερευνητές, είναι η θέση που υποστήριζε η τότε αντιπολίτευση στην Ελλάδα, κατά την οποία η αποστολή στρατευμάτων στη Σμύρνη ήταν ένδειξη «αποικιακού πνεύματος» ή κάπως διαφορετικά, η Σμύρνη και γενικότερα η Ιωνία θεωρούνταν «αποικία». (Αλλωστε και ο Γούναρς στην προεκλογική του ομιλία το Νοέμβριο του 1920, δεν εξέθετε τις απόψεις της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης σε ό,τι αφορούσε την «αποικιακή» της πολιτική.) Εάν αυτή η θέση αφορούσε τη «Δεξιά» (η οποία μετά την Καταστροφή που ακολούθησε, αυτοπροβλήθηκε ως δικαιωμένη για την «περιπέτεια» στην οποία οδήγησαν την Ελλάδα «άφρονες»), η θέση της Αριστεράς ήταν ταυτόσημη: η μετάβαση της Ελλάδας στη Σμύρνη υπήρξε κατ'εξοχήν «ιμπεριαλιστική» ενέργεια. Θέση που αποτελεί μαρξιστικό παράδοξο. Γιατί στην πραγματικότητα είναι πολύ περίργο πώς είναι «ιμπεριαλιστική» μια χώρα που δεν είχε αναπτύξει βιομηχανία ώστε να αναζητά να υποδηλώσει ξένες χώρες ως νέες αγορές, όταν μεταβαίνει σε μια περιοχή της οποίας η βιομηχανία ανήκε σε ομοεθνείς της. Και ειδικά όταν οι τελευταίοι αποτελούσαν και την πλειοψηφία των κατοίκων της περιοχής στην οποία απέστειλε τα στρατεύματά της.

Οικονομική ισχύς

Ο Μπερμπέρ διαπιστώνει ότι «στα μέτρα της Σμύρνης η Ρωμαϊκή αυτοκρατία, και αντίθετα από το ρόλο που είχε επωμιστεί (η αντίστοιχη) στην Ελλάδα, είχε κερδίσει τη μάχη που είχε δώσει έναντι του Αυτικού ιμπεριαλισμού».

Το συγκρότημα των εργοστασίων Δ. Ισηγόνη, σε εμπορική επιστολή της 11ης Δεκεμβρίου 1910. Η βιομηχανία Ισηγόνη ιδρύθηκε στη Σμύρνη το 1834 και προμήθευε με τεχνολογία (ατμομηχανές, ατμολέβητες, κατασκευή ατμομύλων, ελαιουργείων, ναυπηγήσεις, κ.ά.), όλη την Ελλάδα και τη Μ. Ασία (φωτ.: «Βιομηχανικά κτίρια στη Λέσβο» του Νίκου Σηφουνάκη, εκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 1994).

σμού, και στις αρχές του 20ού αιώνα εμφανίζεται να έχει μετασχηματιστεί σε βιομηχανική αστοκρατία». Κάτι που κατά τον ίδιο αποδεικνύεται από το ότι το 87% των 4.608 εργοστασίων και εργαστηρίων του βιλαετιού Αϊδινίου ανήκε σε Έλληνες και οι εργαζόμενοι σ' αυτά 28.166 εργάτες ήταν καθ' ολοκληρίαν Έλληνες (το 75,75% του συνόλου των βιομηχανικών εργατών στην ίδια περιοχή). Επίσης,

στην αγροτική οικονομία, το 1/5 των καλλιεργήσιμων εδαφών ήταν ελληνικής ιδιοκτησίας (άνω των 3 εκατ. στρεμμάτων), ενώ «λήγοντος του 19ου αιώνα και η διοίκηση ορισμένων κεφαλαιοκρατικών εταιριών βρισκόταν στα χέρια των Ρωμηών»²¹.

Παρά ταύτα, ενώ το ιστορικά προσδοκώμενο θα ήταν η ώριμη—κατά τον Τούρκο συγγραφέα—ρωμαϊκή αστοκρατία, ως κυρίαρχη οικονομικά

δύναμη, να είχε και ανάλογη συμμετοχή στην πολιτική εξουσία, θεωρεί το εγχείρημα αυτό ως παρακινούμενο από τον ιμπεριαλισμό, ενεργούμενο των οποίων υπήρξε η μεταπρατική ελληνική αστική τάξη (για την οποία λίγο πριν ομολογούσε ότι έτεινε να αποδεσμευτεί από τις διεθνείς εξαρτήσεις)²². Η αφελής υπεραπλούστευση του προβλήματος αφήνει έκθετη την ουσία του, την οποία αποφεύγει να αντιμετωπίσει.

Στην πραγματικότητα η περίπτωση της Σμύρνης συνδέεται άμεσα με τον κοινωνικό εκσυγχρονισμό του οσμανικού κράτους, ο τρόπος επίλυσης του οποίου, έτσι όπως συνέχισται η εφαρμογή του μέχρι τις μέρες μας, διαφοροποιεί και τη σημερινή Τουρκία από τις υπόλοιπες κοινωνίες, κυρίως τις δυτικές. Η τραγική μοίρα της Σμύρνης εκφράζει απολύτως τη διαφορά στη φύση και την έκταση του εκσυγχρονισμού (και ταυτόχρονα εκδημοκρατισμού) που παρατηρείται στην Τουρκία, ιδιαίτερα κατά τον παρόντα αιώνα. Όπως επισημαίνει σχετικά ένας σοβαρός Τούρκος ερευνητής, ο Τανέρ Ακτσάμ, «...στη Δύση ο εκσυγχρονισμός έχει πραγματοποιηθεί συνεπεία μιας αλλαγής της ιδιότητας της εξουσίας που ασκούσαν οι κυρίαρχες οικονομικά και πολιτικά δυνάμεις. Στις χώρες όπου η αλλαγή εμφανίζει τη μεγαλύτερη εξέλιξη, οι παλαιές τάξεις ακόμη και στην περίπτωση που δεν εγκατέλειψαν την εξουσία, κατέστησαν τις νέες κοινωνικές δυνάμεις που αναδύθηκαν από τον εκσυγχρονισμό, συνεταίρους στην πολιτική εξουσία, διευρύνοντας έτσι τα κοινωνικά ερείσματα της (δικής τους) εξουσίας».

Το οσμανικό εγχείρημα εκσυγχρονισμού ακολουθεί ακριβώς την αντίθετη κατεύθυνση. Οι νέες κοινωνικές δυνάμεις όχι μόνον δεν έγιναν συνεταίροι στην πολιτική και οικονομική εξουσία, αλλά αφανίστηκαν με τη χρήση βίας—και αυτή είναι η μια πλευρά των σφαγών που έγιναν σε βάρος των Χριστιανών. Δεν σημειώθηκε καμιά αλλαγή στο χαρακτήρα της τάξης των κυρίαρχων / εξουσιαστών. Το κράτος εξέλαβε τον εκσυγχρονισμό ως συγκεντρωτισμό του ίδιου από το ίδιο...»²³.

Συνεπώς η παρουσία του ελλαδικού κράτους στη Σμύρνη, από μια πλευρά, δεν ήταν παρά η αναμενόμενη αντίδραση στη φυσική εξόντωση των Ελλήνων της περιοχής από το οσμανικό / τουρκικό κράτος, κάτι πιο προχωρημένο από τον απλό αποκλεισμό τους ως κυρίαρχων οικονομικά δυνάμεων από τη νομή της εξουσίας. Παράλληλα, το γεγονός ότι η αυτοκρατορία της Σμύρνης, κατά την ομολογία του Τούρκου ερευνητή, βρισκόταν στη φάση της οικονομικής απογείωσης της, έχοντας σε μεγάλο βαθμό αποδεσμευτεί από την ξενική εξάρτηση, ερμηνεύει και την αντίθεση στο ελληνικό εγχείρημα ορισμένων κύκλων δυτικών χωρών όπως της Ιταλίας και της Γαλλίας, που έβλεπαν αναδυόμενη ανταγωνιστική δύναμη. Η αποσιώπηση αυτής της βασικής παραμέτρου από τον ιστορικό τον οδηγεί σε πλάνες μη συγγνωστές.

Η οργάνωση της Ιωνικής Πολιτείας

ΗΔΗ αναφερθήκαμε στο άρθρο 72 της Συνθήκης των Σεβρών. Είναι προβληματική η έκταση της πολιτικής περιοχής και ισχύος που θα είχαν και κατά την ενδιάμεση περίοδο οι κάτοικοι της περιοχής της Σμύρνης, εφόσον με το άρθρο αυτό αποκλειόταν εκ προοιμίου η ενεργός συμμετοχή των στην άμυνά της. Θέλουμε δηλαδή να επισημάνουμε ότι αποφεύχθηκε η οργάνωση (τόσο πολιτική όσο και στρατιωτική) των κατοίκων της περιοχής. Απλώς η διαφαινόμενη προοπτική και η τελική στοχοθεσία ήταν η μονόπλευρη ένταξη της στους μηχανισμούς του ελληνικού κράτους. Κάτι το οποίο διαπιστώνει κανείς κατά την εξέταση όλης της περιόδου που μεσολαβεί από τον Μάιο του 1919 μέχρι και τις αρχές του 1922, όταν πλέον η κατάρρευση ήταν ορατή.

Πρωταρχικά η οσμανική διοίκηση παρέμεινε ανέπαφη. Παράλληλα με αυτήν οργανώθηκαν οι υπηρεσίες της Υπάτης Αρμοστείας, δηλαδή των «δυνάμεων κατοχής».

Ο οργανωτικός χαρακτήρας δεν άλλαξε ούτε όταν μετά τις 12 Ιουλίου 1920, σε εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης των Σεβρών, ο Πέτρος Γουναρακής, Γενικός Γραμματέας της Υπάτης Αρμοστείας, παρέλαβε τη διοίκηση της Σμύρνης (και της περιφέρειάς της) από τον Αχμέτ Μπεσλήμ μπέη, βαλή (διοικητή) Αϊδινίου (δεδομένου ότι ο βαλής Σμύρνης Ιζέτ μπέης είχε στο μεταξύ πεθάνει).

Στο πλαίσιο των οργανωτικών μέτρων που πάρθηκαν, αναμφίβολα το σοβαρότερο ήταν η απόφαση ίδρυσης του Ιωνικού Πανεπιστημίου, το οποίο κλήθηκε να οργανώσει ο Κ. Καραθεοδωρής, καθηγητής των Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου με βοηθό τον μικροβιολόγο Χατζηβασιλείου. Η ολοκλήρωση των κτιριακών εγκαταστάσεων του Πανεπιστημίου στη θέση Μπαχρή Μπαμπά στο προάστιο της Σμύρνης Καράτας (Μελαντία) συνεχιζόταν μέχρι τις τελευταίες μέρες της ελληνικής παρουσίας, δεδομένου ότι προγραμματιζόταν να λειτουργήσει το ακαδημαϊκό έτος 1922-1923. Είχαν ήδη ολοκληρωθεί οι κτιριακές του εγκαταστάσεις που περιλάμβαναν 70 αίθουσες διαλέξεων, αμφιθέατρο, εργαστήριο, κτίριο διοίκησης κ.λπ. με δαπάνη 110.000 τουρκ. λιρών. Το Ιωνικό Πανεπιστήμιο οργανωμένο στο αγγλοσαξονικό αλλά και γερμανικό πρότυπο, θα περιλάμβανε Τμήμα Φυσικών και Τεχνολογικών Επιστημών, Γεωργική Σχολή, Σχολή Ανατολικών Γλωσσών και Εθνομολογίας, Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Τμήμα Προπαρασκευαστικών Σπουδών, Ινστιτούτο Υγιεινής, Τμήμα Εμπορικών Σπουδών, Σχολή εργολάβων Δημοσίων Εργων, Σχολή Ανωτάτης Μουσουλμανικής Εκπαίδευσης, Πειραματικό Αγρόκτημα και Βιβλιοθήκη. Εμβληματά του ήταν το ex oriente lux (εξ Ανατολών το φως). Ακόμη θα πρέπει να αναφερθεί ότι

Πολύμορφη ήταν η μέριμνα της Ελληνικής Διοίκησης για τους Τούρκους κατοίκους της Σμύρνης, το διάστημα 1919-22. Ανάμεσα στα μέτρα στήριξης ήταν η συντήρηση και η χρηματοδότηση των μουσουλμανικών εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, με δαπάνες του ελληνικού Δημοσίου, η διανομή ρούχων, φαρμάκων κ.ά. Στη φωτογραφία, εμβολιασμός φτωχών σε τουρκική συνοικία.

Ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, στο Γραϊκικό Νοσοκομείο για τη γιορτή του Πάσχα. Αριστερά του ο αρχίατρος Β. Τσουνούκας. Δεξιά του ο βαλής Αϊδινίου Ιζέτ βέης και ο πλοίαρχος Ηλ. Μαυρουδής (φωτ.: Ν. Ζωγράφος – Αρχείο ΕΛΙΑ).

μετακλήθηκε από τη Γερμανία ο μηχανικός Μαυροκορδάτος για τη μελέτη λιμενικών και άλλων δημόσιων έργων στη Σμύρνη που επρόκειτο να αρχίσουν το 1923.

Ωστόσο, με λίγες, λοιπόν, εξαιρέσεις αποφεύχθηκε η στρατιωτική οργάνωση του πληθυσμού. Παρά το γεγονός ότι 35.000 Μικρασιάτες Έλληνες στρατεύθηκαν αναγκαστικά

στον ελληνικό στρατό, δεν έγινε –και αυτό την έσχατη στιγμή– σκέψη για συγκρότηση αυτοτελών μικρασιατικών ενόπλων δυνάμεων. Και αυτό

Συνέχεια στην 16η σελίδα

Συνέχεια από την 15η σελίδα

γιατί δεν έγινε καμιά σκέψη αυτονομίας της περιοχής, όχι μόνον από την επίσημη Ελλάδα, αλλά και από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους. Οι αποφάσεις των συμμάχων ακόμη και όταν ερμηνευόταν ότι οδηγούσαν σε «χωριστικό κίνημα», αυτό εννοούσαν ως ενδιάμεση κατάσταση μέχρι την τελική ένωση με την Ελλάδα. Όπως, πολύ εύστοχα και με άκρα ειλικρίνεια παρατηρείται σχετικά: «Οι Μικρασιάται, όταν... ωμίλουν περί χωριστικού κινήματος εις την Μικρασίαν, εννόουν την θεμελίωσιν μας μικρασιατικής Ελλάδος υπό την αιγίδα της μητρός πατρίδος... δεν εννόουν ένα αυτόνομον κράτος, από το οποίον συν τω χρόνω θ' απεχώρη η Ελλάς και θα έμειναν το ελληνικόν και τα άλλα ξένα στοιχεία να διοικούν τον τόπον»²⁴.

Σκέψεις για ανταλλαγή

Η ομολογία αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως άρνηση του μικρασιατικού ελληνισμού (και ειδικά των Ιώνων) να διαμοιραστούν την εξουσία με άλλες σύνοικες εθνότητες (και συγκεκριμένα τους Τούρκους). Δηλαδή, όπως ήταν επόμενο, κυριαρχούνταν από τη λογική των «εθνικών διεκδικήσεων». Αμεσο επακόλουθο της λογικής αυτής ήταν στην υποθετική περίπτωση που θα ικανοποιούνταν οι διεκδικήσεις αυτές το ένα τέταρτο του πληθυσμού της Ελλάδας να είναι μουσουλμάνοι / Τούρκοι, των οποίων οι συλλογικές εμπνεύσεις ήταν ακριβώς οι αντίθετες. Και είναι απορίας άξιο, μέσα στη δίνη της εποχής, πώς δεν είχε ακουστεί καμιά πρόταση περί ανταλλαγής των πληθυσμών, ενός Έλληνα προς έναν μουσουλμάνο, οπότε οι εθνικές διεκδικήσεις θα ικανοποιούνταν στο μέγιστο μέρος τους με την ταυτόχρονη ικανοποίηση του αισθήματος της δικαιοσύνης, δίχως να παραστεί ανάγκη ελληνικής πολεμικής αντιπαράθεσης.

Γιατί, επιτέλους, η πρόταση της ανταλλαγής (με τη μορφή βέβαια της εκδίωξης) όπως τονίστηκε και πιο πάνω, είχε μετά τον Βαλκανικό πόλεμο τεθεί από την ένοχη κυβέρνηση του «Ένωση και Πρόοδος» και προβαλλόμενη ήταν πραγματικά αφοπλιστική για οποιονδήποτε επιθυμούσε να συνεχίσει το έργο τους (που στην περίπτωση ήταν ο Μουσταφά Κεμάλ).

Ο Ισμέτ Ινονού στα απομνημονεύματά του καταγράφει μια συζήτησή του με τον Ε. Βενιζέλο, την οποία τοποθετεί στο περιθώριο των διαπραγματεύσεων της Λωζάννης. Κατά τον Ινονού, όπως του ομολόγησε ο Βενιζέλος, και ο ίδιος ενεργούσε έχοντας κατά νου μια ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο Έλληνας πολιτικός, κατά τον Ινονού, «...μελλοντικά είχε σκεφθεί μια πλεκτάνη για την Ανατολή, για τη Σμύρνη. Μου την ανέφερε. Προκειμένου να παραμείνει στη Σμύρνη είχε σκεφθεί και αυτός μιαν ανταλλαγή. Θα εξεδίωκε στην Ανατολή τους Τούρκους τόσο από την Σμύρνη, όσο και από το μεγάλο βίλαετι της Σμύρνης και έναντι τούτων θα ειρήνευε στην περιοχή της Σμύρνης τους Ρωμιούς τους ενρυσκόμενους στην Ανατολή και τους Ρωμιούς

που πήγαν με την ανταλλαγή στην Ελλάδα. Μου ανέπτυξε τις σκέψεις του. Εγώ ακούγοντάς τες με ηρεμία, μου σηκωνόταν οι τρίχες»²⁵.

Συνεπώς σκέψη για ανταλλαγή είχε γίνει και από τον Ε. Βενιζέλο και μάλιστα ως τελική φάση του ελληνοτουρκικού πολέμου. Ίσως να έλειπε η τόλμη που απαιτούνταν για την από την αρχή δημοσιοποίηση της απολύτως ρεαλιστικής αυτής πρότασης: ακόμη και όταν αποφασίστηκε στη Λωζάννη και κάλυψε πραγματικές καταστάσεις που επέβαλαν με τη βία οι Τούρκοι, όχι μόνο κατακρίθηκε θεωρητικά, αλλά και οι ανταλλαγέντες/εκδιωχθέντες παρέμεναν επί δεκαετία με την εντύπωση ότι θα επέστρεφαν στα πατρία εδάφη. Ίσως αν έλειπαν οι εσωτερικές πολιτικές έριδες με τις γνωστές συνέπειες και πρυτάνευε η λογική, ο στόχος να ήταν εφικτός. Αλλωστε φαίνεται πως στην πράξη είχε ως ένα βαθμό πραγματοποιηθεί.

Πρώτη ελληνική πόλη

Σε αδημοσίευτη μονογραφία της Σμύρνης που έχει διεξαχθεί μεταξύ 1920 και 1921 από Αμερικανούς ερευνητές υπό τη διεύθυνση του J.K. Birge, ο πληθυσμός της πόλης εκείνη την εποχή φαίνεται ότι έφθανε τους 600.000 με τους Έλληνες να έχουν αυξήσει καταφανώς τα ποσοστά τους. (Περίπου 400.000 Έλληνες έναντι 100.000 Τούρκων)²⁶. Αυτό σημαίνει ότι τα γεγονότα που μεσολάβησαν από το καλοκαίρι του 1919 μέχρι την τελική Καταστροφή το φθινόπωρο του 1922, είχαν συντελέσει στο να συγκεντρωθεί στην πόλη ένα πολύ μεγάλο τμήμα των Ελλήνων από την Κεντρική Μικρά Ασία, αλλά και από την ίδια την περιφέρεια της Αιολίας-Ιωνίας-Καρίας. Την ίδια εποχή Αθήνα-Πειραιάς με δυσκολία αριθμούσαν 130.000 κατοίκους, ενώ η Κωνσταντινούπολη με 1.000.000 πληθυσμό είχε 396.000 Έλληνες. Συνεπώς η Σμύρνη ήταν η πρώτη σε μέγεθος ελληνική πόλη, την οποία ακολουθούσε η Κωνσταντινούπολη.

Οι εξελίξεις έγιναν ακριβώς στον αντίποδα εκείνων που αναμενόταν να γίνουν με συνέπεια και σε αντιπαράθεση προς την έκφραση του Ινονού έκτοτε «να ορθώνονται οι τρίχες της κεφαλής» των Ελλήνων. Κάτι που πέραν από την αντικειμενική αδικία εις βάρος της Ελλάδας, σηματοδοτεί και την αναπαραγωγή της δομής των ελληνοτουρκικών σχέσεων που ταυτόχρονα αναπαράγει και την ελληνοτουρκική αντιμαχία. Γιατί, θα πρέπει να ομολογήσει κανείς ότι οριστική έξοδος από τον φαύλο κύκλο της συγκεκριμένης δομής εξουσίας εξασφάλιζε μια ανταλλαγή των πληθυσμών στη δίκαιη βάση του ενός Έλληνα προς ένα μουσουλμάνο/Τούρκο και όχι του ενός προς τέσσερις.

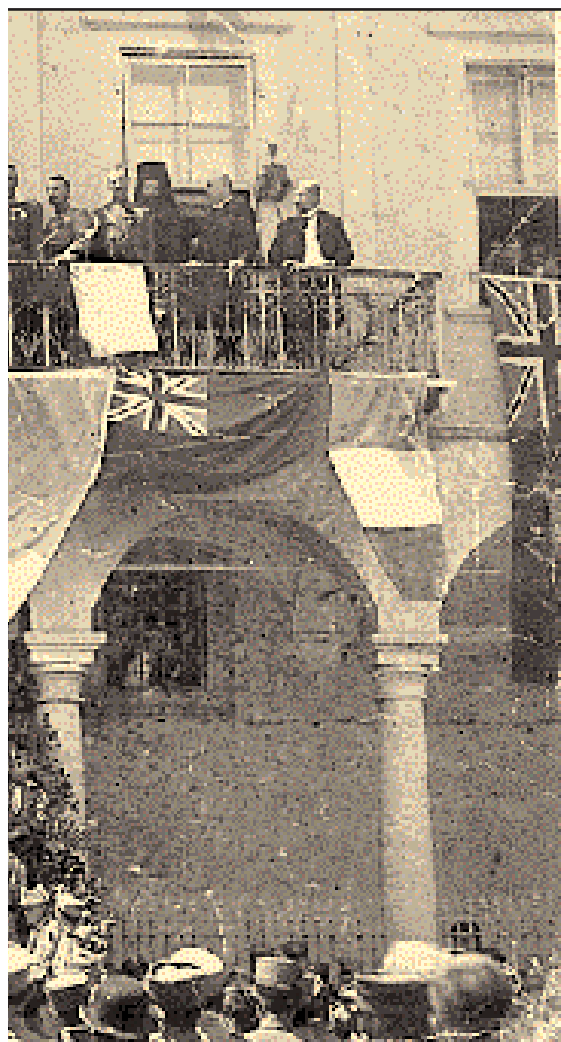
Εξοδο όμως, θεωρητικά και ταυτόχρονα ιδανικά, θα αποτελούσε και η δημιουργία ενός ελληνοτουρκικού κράτους στη Δυτική Μικρά Ασία. Το ενδιαφέρον είναι ότι η πρόταση αυτή αρχικά έχει γίνει από Τούρκους. Επρόκειτο περί συντηρητικών μου-

Σμύρνη, 1920. Στον εξώστη του Μητροπολιτικού Μεγάρου, στον περίβολο της Αγίας Φωτεινής διαβάσει στον συμυρναϊκό λαό το Διάγγελμα της Επιστράτευσης των Μικρασιατών. Στα δεξιά κρίνονται επίσης οι δημογέροντες Τσουρουκτσόγλου και Κλιμάνογλου, οι αδελφοί Ψαλτώνιδης και άλλοι δημογέροντες. Στα αριστερά του αρχιστρατήγου, ο Μητροπολίτης Φιλαδέλφειας Στρατού Νίδερ και δίπλα του ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος, αρχηγός του Επιτελείου. Λετή: η ιταλική, η αμερικανική, η ελληνική, η αγγλική, η γαλλική. Στα σκαλιά, τιμητική φρουρά Προσκόπων Σμύρνης. Πρώτος κάτω αριστερά ο Γιώργος Θ. Κατραμόπουλος, από το αρχείο

Τα γεγονότα που μεσολάβησαν από το καλοκαίρι του 1919 μέχρι την τελική καταστροφή, το γκεντρωθεί στη Σμύρνη μεγάλος αριθμός Ελλήνων από την Κεντρική Μ. Ασία, αλλά και σύμφωνα με αδημοσίευτη έρευνα Αμερικανών ερευνητών, μεταξύ 1920-1921 ο πληθυσμός 600.000, εκ των οποίων 400.000 Έλληνες έναντι 100.000 Τούρκων. Στη φωτογραφία, πρόσβαση στη ελληνική διοίκηση (φωτ.: Ν. Ζωγράφος - Αρχείο ΕΛΙΑ).

...νής, ο αρχιστράτηγος Λεωνίδας Παρασκευόπουλος
...ά του ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος. Δια-
...φ, ο εκδότης της «Αμάλθειας» Σωκράτης Σολομω-
...ελφείας Χρυσόστομος, ο διοικητής του Α' Σώματος
...Οι σημαίες των συμμάχων υπογραμμίζουν την τε-
...υρά οι πρόσκοποι της πέμπτης ομάδας Συστήματος
...ο του οποίου είναι η φωτογραφία.

...φθινόπωρο του 1922, είχαν συντελέσει στο να συ-
...πό την ίδια την περιφέρεια Αιολίας-Ιωνίας-Καρίας.
...ός της πόλης αυξήθηκε σημαντικά φθάνοντας τις
...φυγες από τη μικρασιατική ενδοχώρα δέχονται τη

Η απελευθέρωση της Σμύρνης αποτελεί σημαντικό γεγονός στην ιστορία του Μικρασιατικού Ελληνισμού και σε με-
γάλο βαθμό οφείλεται στον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η ευγνωμοσύνη των Σμυρναίων προς τον ελευθερωτή τους εκδη-
λώθηκε με πολλούς τρόπους και κατά τρόπο εντυπωσιακό, ώστε να δηλώνεται ότι «οι Σμυρνιοί έχουν πάθει οξεία και
ανίατη... οστεοβενιζελίτιδα!». Στη φωτογραφία, καρτ-ποστάλ της εποχής που κυκλοφόρησε με την ευκαιρία της από-
βασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (φωτ.: αρχείο Ενώσεως Σμυρναίων).

Ο Ελ. Βενιζέλος, ως μάγος της Ανατολής, κομίζει τα δώρα του στη Νέα Ελλά-
δα: Σμύρναν, χρυσόν και λίβανον. Εξώφυλλο του χριστουγεννιάτικου τεύ-
χους (25 Δεκεμβρίου 1919) του σατιρικού περιοδικού «Ανω Κάτω» που εξέδι-
δε ο ποιητής Χ. Δελής, στην Κωνσταντινούπολη (φωτ.: Συλλογή Α.Σ. Μαίλλη).

σουλμάνων, λίγο πολύ πιστών στο
σουλτάνο που γι' αυτό το σκοπό εί-
χαν οργανώσει το «Σωματείο της
Ανατολής». Το Δεκέμβριο του 1921,
οι ιθύνοντες του σωματείου αυτού,
μεταξύ των οποίων και ένας πρώην
υπουργός, έρχονται σε επαφή με τον
πολιτικό εκπρόσωπο της Ελληνικής
Αρμοστείας στην Κωνσταντινούπο-
λη, Τριανταφυλλάκο, στον οποίο
προτείνουν τη συγκρότηση «Αυτό-
νομης Κυβέρνησης της Δυτικής Ανα-
τολής», στο όνομα του σουλτάνου.

Πρότειναν τη διενέργεια μυστι-
κών εκλογών προς ανάδειξη των με-
λών μιας Εθνοσυνέλευσης, τη σύνα-
ψη ειρήνης και στη συνέχεια συμμα-
χίας με την Ελλάδα, την αναδιοργά-
νωση όλων των πολιτικών, διοικητι-
κών και δικαστικών θεσμών στην υ-
πό έλεγχο περιοχή, τη συγκρότηση
υπό την επίβλεψη του Έλληνα αρχι-
στράτηγου ενός εθελοντικού στρα-
τού με Έλληνες αξιωματικούς γνώ-
στες της ελληνικής που θα λάβει μέ-
ρος στις εναντίον των κεμαλικών ε-
πιχειρήσεις²⁷. Ακολούθησε μια αρκε-
τά σημαντική αλληλογραφία, αλλά
το σχέδιο που τέθηκε υπ' όψη του
Έλληνα πρωθυπουργού Δ. Γούναρη
δεν προχώρησε.

«Μικρασιατική Αμυνα»

Η ιδέα επανήλθε περί τα μέσα
Απριλίου του επόμενου έτους, η
προϊστορία όμως της πρωτοβουλίας
ανατρέχει περί τα τέλη του Οκτωβρί-
ου 1921, όταν δηλαδή η στρατιωτική
κατάσταση δεν πήγαινε καλά και ή-
ταν φανερό ότι η Ελλάδα είχε εγκα-
ταλειφθεί από τους συμμάχους της.
Μια ομάδα από έγκριτους Σμυρνιούς
(ο δημοσιογράφος Σωκράτης Σολο-

Συνέχεια στην 18η σελίδα

Η ελληνική σημαία κυματίζει στον εξώστη του Ελληνικού Πανεπιστημίου Σμύρνης. Το κτίριο στο οποίο θα στεγαζόταν το πανεπιστήμιο, παραλήφθηκε ημιτελές από την Υπάτη Αρμοστεία και η ολοκλήρωση των κτιριακών του εγκαταστάσεων (70 αίθουσες, αμφιθέατρο, κ.ά.), συνεχιζόταν μέχρι τις τελευταίες μέρες της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή. Αν λάβουμε υπόψη τις οικονομικές δυσκολίες της Ελλάδος στα χρόνια εκείνα, η ίδρυση του πανεπιστημίου είναι ένα σημαντικό μέτρο της Υπάτης Αρμοστείας, ενδεικτικό των προσπαθειών που κατεβλήθησαν και στον τομέα των Γραμμάτων και του Πολιτισμού (φωτ.: Ενωση Σμυρναίων).

Συνέχεια από την 17η σελίδα

μωνίδης, οι γιατροί Ιωακειμίδης, Δουλγερίδης και Χαριτάτης, ο Αχ. Λάμπρου και ο Π. Ευριπαίος που υπηρετούσε στην ύπατη αρμοστεία) συνήλθαν στο γραφείο του γιατρού Ψαλτώφ και έκριναν ότι θα έπρεπε ο ίδιος ο πληθυσμός να αναλάβει την πρωτοβουλία για τη σωτηρία του. Από τη σύσκεψη αυτή γεννήθηκε η «Μικρασιατική Αμυνα», μια «μυστική» οργάνωση στην οποία τάχιστα μυήθηκαν εκατοντάδες πολίτες, αλλά και στρατιωτικοί.

Στις 27 Απριλίου 1922, ο Αγγλος υποπρόξενος στη Σμύρνη, Hole, πληροφορεί τον Βρετανό ύπατο αρμοστή στην Κωνσταντινούπολη, Rumbold, για τις δραστηριότητες της «Μικρασιατικής Αμυνας» που έχει αντλήσει από ένα από τα μέλη της οργάνωσης, τον Νικόλαο Παυλίδη. Η Αμυνα αρχίζοντας από την κλονισμένη εμπιστοσύνη των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στην κυβέρνηση της Αθήνας και πιστεύοντας ότι η ελληνική κατοχή δεν θα έχει το αναμενόμενο αποτέλεσμα, σκοπεύει να συνεργαστεί με τα αντικεμαλικά στοιχεία των Τούρκων, προκειμένου, από κοινού να συγκροτήσουν ένα κράτος στη Δυτική Μικρά Ασία. Ειδικά επειδή είναι ορατός ο κίνδυνος αποχώρησης των ελληνικών στρατευμάτων από την περιοχή, θα έπρεπε οι ελληνικοί πληθυσμοί να λάβουν στοιχειώδη μέτρα αυτοπροστασίας και να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός αυτόνομου στρατού.

Ήδη στον ελληνικό στρατό είχαν

καταταγεί και υπηρετούσαν 35.000 Μικρασιάτες, ενώ υπήρχε δυνατότητα στράτευσης άλλων 10.000 Σμυρνίων. Εάν σ' αυτούς προστεθούν 25.000 υποψήφιοι εθελοντές από την Κρήτη και 10.000 από τα νησιά του Αιγαίου, συγκροτούνταν ένας στρατός 100.000 ανδρών που θα διοικούσαν από 3.400 αξιωματικούς του ελληνικού στρατού, οι οποίοι θα παρέμειναν οικειοθελώς²⁸.

Στις 6 Μαρτίου 1922 ο Κ. Τενεκίδης, μέλος της διοικούσας επιτροπής της Μικρασιατικής Αμυνας, συνέταξε έγγραφο που η επιτροπή απηύθυνε στους πρωθυπουργούς και υπουργούς των Εξωτερικών Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας και ΗΠΑ, με το οποίο ζητούσαν τη συμπαράσταση των συμμάχων στην προσπάθειά τους να περισώσουν την ύπαρξή τους. Παράλληλα απέστειλε εναγώνια τηλεγραφήματα στον Γούναρη και στον στρατηγό Παπούλια, αρχιστράτηγο των ελληνικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία, εκφράζοντας την αγωνία τους για την επικείμενη εγκατάλειψή τους. Και στις 18 Μαΐου με προκήρυξη της προς τον μικρασιατικό λαό, τον καλούσε να συστρατευθεί προκειμένου να προασπίσει ο ίδιος τις ελευθερίες του. Αρχές Απριλίου, η Μικρασιατική Αμυνα προχώρησε στη λήψη μιας σειράς αποφάσεων, μεταξύ των οποίων η στρατολογία όλων των Μικρασιατών 18-50 ετών, η επίταξη του 1/5 των περιουσιών όλων των κτηματικών περιουσιών όλων των

κοινοτήτων της Σμύρνης και του εσωτερικού, ακόμη και των ιερών σκευών των εκκλησιών.

Το κράτος της Ιωνίας

Την 1η Μαΐου 1922, ο Αγγλος γενικός πρόξενος στη Σμύρνη σε έγγραφό του προς τον Rumbold προδιαγράφει τα όρια του νέου κράτους κατά τους οραματισμούς των ζηλωτών του. Η Ιωνία θα εκτείνεται στα εδάφη δυτικά της γραμμής Νικομήδειας/Αττάλειας²⁹.

Το σχέδιο για τη συγκρότηση αυτοδύναμου μικρασιατικού στρατού και η προοπτική δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους της Ιωνίας, όπως διαπιστώνει κανείς, ήλθε εξαιρετικά αργά –κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή, ως λύση απελπισίας– και προέκυψε από την ανικανότητα του ελληνικού κράτους. Το γεγονός ότι στο σχέδιο έστερε ο Στεργιάδης που ήταν αρχικά απολύτως αντίθετος σε οποιαδήποτε «χωριστική κίνηση» και το σχέδιο, τελικά εγκρίθηκε από την κυβέρνηση Γούναρη και υιοθετήθηκε από τους στρατιωτικούς, δεν αποδεικνύει τίποτε άλλο, παρά τον γενικευμένο πανικό. Ίσως ο πιο ανιδοτελής και συνάμα ρομαντικός πρωτεργάτης του κράτους της Ιωνίας να ήταν ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος που τέθηκε επικεφαλής της «Μικρασιατικής Αμυνας».

Επισημαίνεται πάντως ότι και σ' αυτή τη μορφή το εξαγγελθέν κράτος είχε καθαρά ελληνικό χαρακτή-

ρα και δεν στηριζόταν στην κοινή βούληση και συμμετοχή των σύνοικων εθνικών στοιχείων. Μάλιστα με εκκλήσεις στον Πάπα, τους αρχηγούς άλλων χριστιανικών ομολογιών κ.λπ., το κίνημα αυτοχαρακτηριζόταν ως προϊόν της αντιπαλότητας χριστιανισμού/ισλαμισμού³⁰.

Βέβαιο είναι ότι η ιδέα, προϊόν απελπισίας μάλλον και πανικού, ρίχτηκε την ύστατη ώρα. Ακόμη και στο πλαίσιο της αμυντικής προπαρασκευής, οργάνωσης και των Αρμενίων και Κιρκασίων³¹ –κάτι που πραγματοποιήθηκε μέχρι ενός βαθμού– υπήρξε ένδειξη της εγγενούς και συνειδητοποιημένης αδυναμίας μάλλον, παρά εξέφραζε ένα ειλικρινές ιδεολόγημα συγκρότησης συμπολιτείας.

Οι άλλες εθνότητες

Ο Γ. Κονδύλης κατακρίνει τους συμμάχους που δεν εκμεταλλεύθηκαν τα εχθρικά αισθήματα «*εξ ων διενπνέοντο τα μη τουρκικά μουσουλμανικά φύλα, οι Κούρδοι, οι Κιρκάσιοι, οι Δερβίσηδες και οι Γιορζούκοι, εναντίον των κατακτητών*», οπότε φρονεί ότι «*η επιτυχία θα ήτο πληρεστέρα και η απολύτρωση των ατυχών τούτων λαών, μετά τόσους αιώνας δουλείας, ένας ακόμη λαμπρός τίτλος τιμής διά τας δυνάμεις της Δύσεως*». Και καταλήγει με την παρατήρηση ότι «*ενώ όλοι οι κατακτηταί από τον Αλεξάνδρον μέχρι του Αννίβα και από τον Φλαμινίνον μέχρι του Βοναπάρτον είχαν την πρόνοιαν να κηρύξουν την κατάρτην της εχθρικής κυριαρχίας και την αυτονομίαν των υπ' αυτών λαών, εμφανιζόμενοι ούτω ως ελευθερωταί, οι σύμμαχοι του 1919, ανίκανοι να εξαρθούν εις το ύψος, το οποίον τους είχε αναβιβάσει η νίκη των, προσεπάθουν να θεραπεύσουν τας δικαίας αξιώσεις των Ελλήνων και των Αρμενίων χωρίς να στεναχωρήσουν πολύ την Τουρκίαν*»³². Είναι απορίας άξιον πως ένα πρόσωπο που έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα στρατιωτικά και πολιτικά πράγματα της εποχής του, κατακρίνει μόνον τους συμμάχους για κάτι που σε τελική ανάλυση απέφυγε να πράξει η ελληνική πλευρά που ανέλαβε και την ευθύνη της αντιπαράθεσής της προς τους εθνικιστές Τούρκους.

Όπως ομολογεί και ο ίδιος ο Κονδύλης: «*Οι μουσουλμανικοί λαοί παρέμειναν ασυγκίνητοι, κάποτε μάλιστα και ενόπλιως αντετάσσοντο κατά των εθνικιστών και όταν προσήγγιζον τα ελληνικά στρατεύματα τα ικέτευον να προχωρήσουν όπως τους απαλλάξη από την αγρίαν των εθνικιστών πίεσιν*»³³. Πραγματικά, όποιος μελετά την επίμαχη περίοδο από ελληνικές και ίσως ξένες πηγές, συνήθως δεν ανευρίσκει την εσωτερική αντίδραση την οποία αντιμετώπισε ο Κεμάλ. Και δεν εννοούμε την όποια αντιπαράθεση με τους συντηρητικούς κύκλους συνασπισμένους γύρω από το σουλτάνο, αλλά τις ένοπλες εξεγέρσεις εθνοτήτων όπως των Κούρδων και των Κιρκασίων, τις οποίες η κυβέρνηση της Αγκυρας αναγκάστηκε να καταστείλει, αφιερώνοντας ένα πολύ μεγάλο μέρος των δυνάμεών της γι' αυτό το σκοπό.

Η μετατροπή του εφικτού σε ανέφικτο

Ο ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ, με απόσταση σχεδόν οκτώ δεκαετιών από τα γεγονότα, είναι υποχρεωμένος να διαρρήξει τους μύθους, να αποφορτίσει το συναίσθημα και να αγνοήσει τους θρύλους, αλλά και τους θρήνους που ακολούθησαν. Και είναι υποχρεωμένος με βάση την κοινή λογική και τα στοιχεία που έχει φέρει στο φως η ιστορική έρευνα να απαντήσει σε δυο καίρια και βασανιστικά ερωτήματα που συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να απασχολούν και τον μέσο Έλληνα πολίτη.

Πρώτον: Υπήρξε λάθος η αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία; Αναμφίβολα και ανεπιφύλακτα όχι. Λάθος όμως υπήρξε η παραπέρα διαχείριση της υπόθεσης. Ιδιαίτερα λανθασμένη υπήρξε η πολιτική που ακολούθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις. Λανθασμένη είναι η προσωποποίηση των λαθών. Για παράδειγμα, συνήθως επιρρίπτεται ένα μέρος της ευθύνης στον Στεργιάδη, ο οποίος αποκαλείται «μοιραίος άνθρωπος». Να μη λησμονούμε ότι παρ' ότι έχαιρε της απολύτου εκλογής του Βενιζέλου, έχαιρε της εμπιστοσύνης και της αντίπαλης πολιτικής παράταξης που τον κράτησε στην ίδια θέση. Μάλιστα, σήμερα γνωρίζουμε ότι ο Βενιζέλος εξακολουθούσε να τον στηρίζει και να είναι υπερήφανος για το έργο που επέτελεσε στη Σμύρνη.

Ο Στεργιάδης υπήρξε ο τυπικός εκπρόσωπος της γραφειοκρατίας του ελληνικού κράτους και η νοοτροπία του (αν ίσως εξαιρέσει κανείς το προβληματικό της προσωπικότητάς του) συναντάται όπως και χθες έτσι και σήμερα. Ακόμη και η «μεροληπτική» στάση του έναντι των Τούρκων για την οποία κατηγορήθηκε θα πρέπει να εκληφθεί περισσότερο ως εκδήλωση της επιθυμίας του να φανεί αρεστός στους συμμάχους ή σε όργανά τους στα οποία θεωρούσε τον εαυτό του υπόλογο. Ακριβώς επειδή είχε υπόψη του τη στάση των τελευταίων, όταν πύκνωσαν τα σύννεφα, δεν έπαυε να πιστεύει ότι έπρεπε «να φύγωμεν το ταχύτερον» από τη Σμύρνη και τη Μικρά Ασία. «Μόνον που επειδή διά τον κράτους ήλθαμε, πρέπει να φύγωμεν διά τον κράτους. Πάντως όμως να φύγωμεν εντάκτως»³⁴. Την άποψή του αυτή την αιτιολογούσε, αρχές του 1922, στην κυβερνήσή του ως εξής: «Η Ελλάς μετέβη εις την Μικράν Ασίαν πολύ πρόωγως... δεν δύναται ούτως ή άλλως να συνεχίση τον αγώνα αυτόν και συνεπώς είναι υποχρεωμένη να τον εγκαταλείψει»³⁵. Πιστεύουμε ότι η διαπίστωση αυτή μπορεί να εκφράζει μεν τα όρια της δυνατότητας του ελληνικού κράτους –του «κράτους» ως οντότητας που επικαλείται ο Στεργιάδης– αλλά όχι τη δυναμική του ίδιου του ελληνικού λαού, του Ελληνισμού στο σύνολό του, γιατί τον αδικεί.

Πρωταρχικά η στρατιωτική αναμέτρηση με τις κεμαλικές δυνάμεις δεν υπήρξε, όπως επικράτησε να πιστεύ-

εται, καταδικασμένη από την αρχή. Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τις δυνάμεις του αντιπάλου. Ιδιαίτερα το 1920, όταν αυτοί συγκροτούνταν και ανασυντάσσονταν. «Την εποχήν εκείνην», όπως πολύ ορθά παρατηρεί ο Κονδύλης, «κατά κάθε ανθρώπινη πρόβλεψη οι Τούρκοι Εθνικιστάι δεν εθεωρούντο αιτήττοι»³⁶. Και συνεχίζει «η ποιοτική υπεροχή του (Ελληνικού) Στρατού... ήτο αναμφισβήτητος». Πραγματικά μέχρι τέλους του 1920, η Ελλάδα «δεν είχε ακόμη χρησιμοποιήσει ούτε το τέταρτον του εμφύχον υλικού της, ούτε το δέκατον των άλλων ανεξαντλήτων πόρων της και εκκράττει την Μικράν Ασίαν από 18 μηνών στερεώτατα και διά δυνάμεως ουχί ανωτέρας των 100 χιλιάδες ανδρών... Υπήρχε δυνατότης, εάν η ανάγκη το εκάλει, να τετραπλασιάσει την δύναμιν ταύτην διά τον μέγαν σκοπόν, διά την πλήρη του Γένους αποκατάστασιν»³⁷. Την ίδια εποχή ο κεμαλικός στρατός ανερχόταν σε 70 το πολύ χιλιάδες, από τους οποίους το ένα τέταρτο ήταν άτακτοι.

Ο ερευνητής που ανατρέχει στις πηγές μένει εμβρόντητος μπροστά στην ανικανότητα της ελληνικής πλευράς να εκμεταλλευθεί τις εγγενείς αδυναμίες και να επωφεληθεί από την ελεεινή κατάσταση του αντιπάλου για τον οποίο, μέχρι ενός σημείου υπήρξε αναπάντεχη η νίκη και

μάλιστα η έκτασή της. Προκειμένου να γίνει κατανοητή η μνημιώδης αβελτηρία που επιδείχθηκε, αρκεί να φέρει κανείς ως παράδειγμα ότι παρ' αυτό και εμείς αφήσαμε το στρατηγείο μας από την περιοχή της πυρκαγιάς και περάσαμε στην απέναντι πλευρά. Η πιο πικρή ανάμνηση που μου έμεινε από τις μέρες που μπήκαμε στη Σμύρνη είναι αυτή η φωτιά. Αλλωστε και ψυχολογικά δεν είμαι και πολύ χαρούμενος. Από τότε που ξεκινήσαμε από το Αφιόν (Καραχισάρ) μέχρι τη Σμύρνη δεν περνούσαμε μόνο από πεδιά των μαχών, ήλθαμε περνώντας από παντού. Οι αιτίες αντών των πυρκαγιών, είναι τα αίτια που βρίσκονται στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Οι μικροί λένε ότι δεν έλαβαν εντολές, οι μεγάλοι ότι δεν απέμεινε πειθαρχία. Και εκείνες τις μέρες που συγκρούονταν τα αισθήματα της χαράς και της λύπης, θυμάμαι πως ο Ατατούρκ μιλώντας κάτω από ένα σκέπατρο στο Αλάσεχιο (Φιλαδέλφεια) ή στο Σαλιγλή ανέφερε την πιθανότητα, μια μέρα να συμμαχίσουμε και πάλι με τους Έλληνες»³⁸.

Θα πρέπει ακόμη να λάβει κανείς υπόψη του τα σχόλια θαυμασμού για τον ελληνικό στρατό από τους Τούρκους στρατηγούς που τον αντιμετώπισαν στο πεδίο των μαχών –κάτι που συστηματικά λησμονείται στην Ελλάδα, αλλά και στην Τουρκία, εφ' όσον η καταστροφή που επήλθε ισοπέδωσε τις μνήμες και εγκατέστησε σφαλερές εντυπώσεις.

Η ισχύς του ελληνικού στρατού φαίνεται να είχε εντυπωσιάσει ιδιαίτερα και τον Μουσταφά Κεμάλ, ώστε ακόμη και τη στιγμή της κατάρρευσης του μετώπου, όταν κάπνιζαν στα ερείπια σκεπτόταν μια μελλοντική συμμαχία με αυτόν. Σχετικά ο Ισμέτ Ινονού, διοικητής των κεμαλικών δυνάμεων του «δυτικού» μετώπου, δηλαδή εκείνου που συγκρούστηκε με τον ελληνικό στρατό, αφηγείται με τι αισθήματα στις 10 Σεπτεμβρίου 1922 έφθασε στη Σμύρνη.

«Τις πρώτες μέρες που ήλθαμε στη Σμύρνη ξαφνικά σημειώθηκε μια μεγάλη πυρκαγιά. Καίγεται η περιοχή που ή-

Ο συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας, ένδοξη μορφή του ελληνικού στρατού στη Μ. Ασία.

Ο Πλαστήρας, διοικητής του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων, αποβιβάστηκε στη Σμύρνη στις 20.6.19. Για τρία περίπου χρόνια, όσο κράτησε η Μικρασιατική Εκστρατεία, όργωνε το πολεμικό μέτωπο. Συμμετείχε σε όλες τις προελάσεις του ελληνικού στρατού, φτάνοντας, μέσα Αυγούστου '21, ως το Κάλαι Γκρότο, το πιο προχωρημένο σημείο της ελληνικής γραμμής. Η πολεμική δράση του Συντάγματος πήρε φήμη και έμεινε, στους αντιπάλους, διαβόητη: Καρά Σουβαρί (Μαύρο Καβαλάρη) αποκαλούσαν οι Τούρκοι τον Πλαστήρα και Σεϊτάν Ασκέρ (στρατιώτες του διαβόλου) το Σύνταγμά του. Το κύρος του Πλαστήρα ως στρατιωτικού ηγέτη και το αξιόμαχο του Συντάγματος διατηρήθηκαν ως την τελευταία στιγμή. Ακόμη κι όταν χάθηκαν τα πάντα, το 502 Σύνταγμα του Πλαστήρα, πειθαρχημένο και αξιόμαχο, υποχώρησε οργανωμένα, προστατεύοντας άλλα, σε αποσύνθεση στρατιωτικά τμήματα, τόσο ως πλαγιοφυλακή, όσο και ως οπισθοφυλακή. Στις 2 Σεπτεμβρίου '22, φτάνοντας στο Τσεσμέ, επιβιβάστηκε στο πλοίο «Λήμνος», μαζί με ένα τάγμα προκάλυψης που κρατούσε το προγεφύρωμα. Η δράση του Συντάγματος στον μικρασιατικό πόλεμο έμεινε παραδειγματική, όπως έμεινε και η επωδός: «Είμαστε όλοι λεοντάρια, του Πλαστήρα Παλληκάρια».

ταν κατοικημένη από τους Ρωμιοί και που σήμερα είναι ο χώρος της έκθεσης. Δεν γνωρίζω από πού άρχισε, ποιος την ξεκίνησε. Συνεχίστηκε μερικές μέρες. Γι' αυτό και εμείς αφήσαμε το στρατηγείο μας από την περιοχή της πυρκαγιάς και περάσαμε στην απέναντι πλευρά. Η πιο πικρή ανάμνηση που μου έμεινε από τις μέρες που μπήκαμε στη Σμύρνη είναι αυτή η φωτιά. Αλλωστε και ψυχολογικά δεν είμαι και πολύ χαρούμενος. Από τότε που ξεκινήσαμε από το Αφιόν (Καραχισάρ) μέχρι τη Σμύρνη δεν περνούσαμε μόνο από πεδιά των μαχών, ήλθαμε περνώντας από παντού. Οι αιτίες αντών των πυρκαγιών, είναι τα αίτια που βρίσκονται στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Οι μικροί λένε ότι δεν έλαβαν εντολές, οι μεγάλοι ότι δεν απέμεινε πειθαρχία. Και εκείνες τις μέρες που συγκρούονταν τα αισθήματα της χαράς και της λύπης, θυμάμαι πως ο Ατατούρκ μιλώντας κάτω από ένα σκέπατρο στο Αλάσεχιο (Φιλαδέλφεια) ή στο Σαλιγλή ανέφερε την πιθανότητα, μια μέρα να συμμαχίσουμε και πάλι με τους Έλληνες»³⁸.

Θα πρέπει να αποκατασταθεί το ιστορικό πασίδηλο: παρά την τρομοκρατική ενίσχυση σε οπλισμό και εφόδια, αλλά και χρηματική βοήθεια που είχε ο Κεμάλ από τους Σοβιετικούς (δίχως την οποία ο αγώνας του προφανώς θα ήταν μάταιος), παρά την ενίσχυσή του σε οπλισμό από

Συνέχεια στην 20η σελίδα

Η στρατιωτική αναμέτρηση με τις κεμαλικές δυνάμεις δεν υπήρξε καταδικασμένη από την αρχή. Όπως γράφει ο Κονδύλης, μέχρι το τέλος του 1920 «η Ελλάδα δεν είχε ακόμη χρησιμοποιήσει ούτε το τέταρτο του εμφύχου υλικού της ούτε το δέκατον των άλλων ανεξαντλήτων πόρων της και εκράττει την Μικράν Ασίαν από 18 μηνών στερεώτατα και διά δυνάμεις ουχί ανωτέρας των 100 χιλιάδας ανδρών... Υπήρχε δυνατότης, εάν η ανάγκη το εκάλει, να τετραπλασιάση την δύναμιν ταύτην». Την ίδια εποχή ο κεμαλικός στρατός ανερχόταν σε 70 το πολύ χιλιάδες, από τους οποίους το ένα τέταρτο ήταν άτακτοι. Στη φωτογραφία, τμήμα της 9ης ελληνικής μεραρχίας, διασχίζει την Αλμυρά Ερημο σε πορεία προς τον Σαγγάριο. Η μάχη του Σαγγαρίου, 10–29 Αυγούστου 1921, αποτέλεσε τη σημαντικότερη πολεμική σύγκρουση κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία και ήταν το αποκορύφωμα της ελληνικής προσπάθειας να συντριβεί ο κεμαλικός στρατός (φωτ.: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Συνέχεια από την 19η σελίδα

τους «συμμάχους», όπως η Γαλλία, ο ελληνικός στρατός ήταν σε θέση να καταβάλει τον αντίπαλο. Και μάλιστα κυριολεκτικά μέχρι την τελευταία στιγμή, δηλαδή μετά και την υποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων, όταν ήδη είχαν εισέλθει τα κεμαλικά στρατεύματα στη Σμύρνη. Το παρακάτω απόσπασμα αφορά αναμνήσεις του στρατηγού Φαخرετίν Αλταϊ, διοικητή του σώματος ιππικού:

«Στις 10 Σεπτεμβρίου... το σώμα ιππικού σύμφωνα προς τις διαταγές που είχε λάβει και ενώ προετοιμαζόταν να προχωρήσει προς τη Μεναιμένη, αιφνιδίως πήρε μια διαταγή: Μας γνωστοποιούνταν ότι στα ανατολικά της Σμύρνης (το ορθό είναι νότια) ένα εχθρικό τμήμα προχωρούσε από το Σεϊντίκιοί προς τη Σμύρνη την οποία έβαλλε με τα πυροβόλα του, τα οποία αντιμετώπιζαν το ιππικό και πυροβολικό μας που βρισκόταν στα Καντιφέκαλε (πρόκειται για το λόφο του Πάγου). Μας γνωστοποιούνταν ότι θα έπρεπε με το σώμα ιππικού να συναντήσουμε αμέσως τον εχθρό και να τον αναχαιτίσουμε. Εδώσα εντολή να προχωρήσουν προς αυτή την κατεύθυνση στις μεραρχίες μας με επικεφαλής τη 2η μεραρχία ιππικού, έφθασα μάλιστα και εκεί επί τοπίως. Ο εχθρός ερχόμενος από την πλευρά του Αϊδινίου και Οδημσίου προς τη Σμύρνη συγκεντρώθηκε και όταν διαπίστωσε ότι αυτή είχε καταληφθεί, άρχισε να βάλει. Η 3η μεραρχία τον πεζικού μας ακολουθούσε αυτές τις εχθρικές δυνάμεις. Εδώσα εντολή να εφαρμόσουν επί αυτού του εχθρού που είχε πιάσει τις ράχες των ελαιώνων της υποδιοίκησης Καζίλτουλού (πρόκειται για τον Παράδεισο, τότε προάστιο της Σμύρνης), στους λόγους πεζικού που έφθασαν ε-

κεί. Δεν κρίθηκε αναγκαίο να αναμένουμε την έλευση όλης της δύναμης. Επικοινωνήσαμε με την 3η μεραρχία ιππικού, που επιτέθηκε εκ των μετώπισθεν. Ο εχθρός έπαθε πανωλεθρία, παρότι ότι θέλησε να διαφύγει προς τα δενδρόφυτα βουνά, ένα μέρος τους σφάξαμε (sic), όλους ανεξαίρετως τους αιχμαλωτίσαμε. 3.000 άνδρες και έναν

διοικητή ταξιαρχίας και περισσότερους από 50 αξιωματικούς και 4 πυροβόλα, αρκετά εφόδια και ζώα οδηγήσαμε στον στρατώνα (Τάσκισλα) της Σμύρνης»³⁹.

Ενας Τούρκος συγγραφέας σχολιάζοντας το παραπάνω απόσπασμα παρατηρεί τα ακόλουθα συγκλονιστικά:

Στο Αφιόν, στην κεντρική πλατεία, γλυπτό σύμπλεγμα, με φόντο πίσω το βυζαντινό φρούριο της πόλης, μνημονεύει, συμβολικά, την ήττα του ελληνικού στρατού. Τούρκος, κυρτός σαν γύψας, ετοιμάζεται να κατασπαράξει Ελληνα που σφαδάζει παραδομένος. Η επινίκια αυτή ανάμνηση των Τούρκων αντιστρέφεται και γίνεται για μας οδυνηρή μνήμη. Μόνο που αίτιοι της ήττας στον Μικρασιατικό Πόλεμο ήταν οι πολιτικοί και όχι οι στρατιώτες. Μια λεπτομέρεια, ουσιαστική όμως, την οποία συσκότισε, όπως και τόσα άλλα, η καταστροφική έκβαση και η συμφορά που ακολούθησε. Στη Μ. Ασία ηττήθηκε η μικρομανιακή ελληνική πολιτική και όχι ο ελληνικός στρατός (φωτ.: Κ. Λιόντης).

«Όπως είναι επόμενο, όταν δινόταν διαταγή σε ένα σώμα τουρκικού στρατού να επιτεθεί σε μια ελληνική μονάδα, δεν ήταν γνωστό αν αυτή αποτελούνταν από μια ταξιαρχία. Εάν ήταν μια ισχυρή ελληνική δύναμη δυο μεραρχιών, αυτή, αφού απέκοπτε με μια πολύ μικρή δύναμη πυροβολικού που είχε στη διάθεσή τους, τους δρόμους οι οποίοι συνέδεαν τη Σμύρνη με την Ανατολή (εννοεί το εσωτερικό), μέχρις ότου έλθουν οι τουρκικές δυνάμεις από το εσωτερικό της Ανατολής, να εξουδετερώσουν αυτό το εμπόδιο και να προστρέξουν σε βοήθεια του τουρκικού σώματος ιππικού που βρισκόταν στη Σμύρνη, θα μπορούσε (η ελληνική δύναμη) με μια έφοδο να πιάσει στον ύπνο τις τουρκικές μονάδες (που βρισκόταν) στη Σμύρνη με τους διοικητές τους και να αιχμαλωτίσει τον Τούρκο αρχιστράτηγο (εννοεί τον Κεμάλ), το Διοικητή του Αντικού μετώπου (εννοεί τον Ισμέτ Ινονού), τον διοικητή της 1ης στρατιάς και πολλούς άλλους ανώτατους αξιωματικούς. Και αυτό μπορούσε να είναι το τέλος των παντός για τους Τούρκους. Επιπλέον ήταν αδύνατο για τις τουρκικές δυνάμεις για τις οποίες είχε κοπεί η έξοδος από τη Σμύρνη, να αντισταθούν μέσα στην πόλη (μέχρι να καταφθάσουν ενισχύσεις από την Ανατολή). Γιατί η πόλη εκτεινόταν κατά μήκος της ακτής και αν εμφανίζονταν τα ελληνικά πολεμικά πλοία που εκείνη τη στιγμή βρισκόταν στον κόλπο (της Σμύρνης), η νίκη των Τούρκων οι οποίοι στερούσαν βαρέως πυροβολικό ώστε να τους αντιμετωπίσουν, θα μετατρέπονταν σε μια μεγάλη καταστροφή (και μάλιστα εντός μερικών ωρών)»⁴⁰.

Προκειμένου να αντιληφθεί κανείς την επικρατούσα πλάνη και σε αυτήν ακόμη την επίσημη Ιστορία του Ελληνικού στρατού που παραθέτει μόνο τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, είναι σκόπιμη η αντιπαραβολή στα παραπάνω του ακολούθου αποσπάσματος, το οποίο αφορά το ίδιο ακριβώς γεγονός:

«...αι δυνάμεις της Σ(ταθμός) Δ(ιοικήσεως) Οδημσίου υπό τον Συνταγματάρχη Ζεγγίνην επορεύοντο ...εξ Αϊδινίου προς την χερσόνησον της Ερυθραίας... Αι δυνάμεις ανταί αφίχθησαν την 27ην Αυγούστου (10 Σεπτεμβρίου) εις Τζιμόβασι, ένθα πληροφορήθησαν ότι η Σμύρνη κατελήφθη υπό του Τουρκικού στρατού. Εν τούτοις ο Συνταγματάρχης Ζεγγίνης αντί να βαδίσει προς Δυσμάς, ίνα επιτευχθή διάσωσις των υπ' αυτού δυνάμεων, διέταξεν όπως συνεχισθή η πορεία προς Σμύρνην»⁴¹.

Η Ιστορία του Στρατού μέμφεται τον συνταγματάρχη Ζεγγίνη γιατί είχε την έμπνευση να διέλθει από τη Σμύρνη, μόλις πληροφορήθηκε την κατάληψή της από τις κεμαλικές δυνάμεις. Είναι, όμως, προφανές, σύμφωνα προς τις τουρκικές πηγές και την κοινή λογική πως αν υπήρχαν άλλοι τέσσερις-πέντε σαν κι αυτόν και με την προϋπόθεση ότι θα ενισχυόταν η προσπάθειά τους από το πολεμικό ναυτικό –ήδη ακριβώς έναντι στο ίδιο σημείο βρισκόταν το «Κιλκίς»– η τύχη όλου του ελληνοτουρκικού πολέμου θα πραγματοποιούσε στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών μέσα σε «λίγες ώρες», όπως λέγει και ο Τούρκος συγγραφέας.

Αυτό το χαρακτηριστικό, αλλά ταυτόχρονα συγκλονιστικό παράδειγμα δίνει το μέτρο του εάν και κατά πόσο ήταν εξ αρχής καταδικασμένο σε αποτυχία το στρατιωτικό εγχείρημα των ελληνικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία, άποψη που εμπεδώθηκε επί δεκαετίες στην ελληνική ιστορική αλλά και πολιτική γραμματεία κατά τρόπο ώστε να μεταβληθεί σε «κοινή συνείδηση».

Καθοριστική η ανατροπή του Βενιζέλου

Δεύτερον: Ποιο ρόλο έπαιξε στην καταστροφή η ανατροπή του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920; Αναμφίβολα τη μέγιστη. Ωστόσο, αυτό δεν οφείλεται, όπως πιστεύεται, στο ότι μετά την επικράτηση της «Ηνωμένης αντιπολίτευσης» και την επάνοδο του Κωνσταντίνου, οι σύμμαχοι εγκατέλειψαν την Ελλάδα, αλλά στο ότι η αλλοπρόσκληση κατάσταση που ακολούθησε και οι έξαλλοι πανηγυρισμοί των νικητών βάθαιναν τον εθνικό διχασμό, με αποτέλεσμα αυτός να έχει τρομακτικές και αποφασιστικής σημασίας επιπτώσεις στις ένοπλες δυνάμεις και δι' αυτών στην παραπέρα πορεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Βενιζέλος όταν υπέγραφε τη συνθήκη των Σεβρών είχε αναλάβει έναντι των συμμάχων του την ευθύνη να νικήσει στρατιωτικά τις κεμαλικές δυνάμεις. Με αυτήν άλλωστε την προϋπόθεση καθορίστηκαν τα διαλαμβανόμενα στη συνθήκη αυτή. Και σήμερα γνωρίζουμε –όπως πολύ καλά γνώριζε και ο Βενιζέλος– ότι η καταβολή των κεμαλικών δυνάμεων ήταν κάτι το απολύτως κατορθωτό. Αλλωστε την προέλαση προς την Αγκυρα εκείνος την είχε σχεδιάσει με παράλληλη όμως απόβαση ελληνικών δυνάμεων στον Πόντο, ώστε να συντριβεί η όποια αντίσταση. Είναι εκείνη ακριβώς η εποχή που στην Αγκυρα οι ηγέτες του κεμαλικού κινήματος αναμένουν λαϊκή εξέγερση ή ότι θα τους λιντσάρει ο λαός. Η Χαλιντέ Εντίπ Αντιβάρ γράφει: «*Παρά να γίνω κομμάτι από το λαό προτιμώ να αυτοκτονήσω παίρνοντας δηλητήριο...*». Και παρακάτω: «*Ποτέ μου δεν είχα δει τόσο κουρασμένο και απελπισμένο τον Μουσταφά Κεμάλ όσο τότε... Όλοι ανεξαιρέτως πιστεύαμε πως πλησιάζουν οι τελευταίες στιγμές της ζωής μας*»⁴². Με βάση την στρατιωτική κατάσταση των δυο πλευρών, εάν δεν αποδιοργανώνονταν οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, συνεπεία της κυβερνητικής μεταβολής που επήλθε, προφανώς ο πόλεμος –με ελληνική νίκη ή συνθηκολόγηση των μερών– θα είχε λήξει στα μέσα με τα τέλη του 1921.

Αναντίρρητα υπήρχαν στους συμμάχους δυνάμεις –σε άλλους ισχυρότερες και σε άλλες ασθενέστερες– που έκλιναν προς την τουρκική πλευρά και οι οποίες ενισχύθηκαν όταν τα στρατιωτικά πράγματα έκλιναν προς την πλευρά των κεμαλικών. Οι αντιτιθέμενες στη δημιουργία της «Μεγάλης Ελλάδας» δυνάμεις και οι αντίστοιχες «τάσεις» (με

Ελληνες στρατιώτες τραυματίες από τις φοβερές μάχες στον Σαγγάριο. Αντρες ενός αξιόμαχου στρατού, που προκαλούσε το θαυμασμό ακόμη και των Τούρκων αξιωματικών. Εχασε, όμως, έναν πόλεμο που μπορούσε να κερδηθεί γιατί, όπως γράφει ο Κονδύλης, εκείνοι που καθόρισαν την τύχη της χώρας μετά την ανατροπή του Βενιζέλου, «ευρέθησαν εις την ανάγκην να κάμουν ένα πόλεμον, τον οποίον ούτε τον ησθάνοντο ούτε τον επεθύμουν. Τον εθεώρουν ως κακήν πληγήν, που τους άφηκεν ο Βενιζέλος».

ανάλογα «σενάρια») υπήρχαν επί Βενιζέλου και θα συνέχιζαν να υπάρχουν αν αυτός παρέμενε στην εξουσία. Σε περίπτωση όμως ελληνικής στρατιωτικής νίκης είναι σαφές ότι δεν ήταν σε θέση να ανατρέψουν το αποτέλεσμα. Και όπως φαίνεται, κατά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, σύμφωνα προς την έκφραση του Κονδύλη «*υπήρχε εις την διάνοιαν του Ελληνος Κυβερνήτου μια σειρά σκέψεων, ένα σχέδιον πλήρες διά την συνέχισιν του αγώνος προς την Τουρκίαν*». Και η Συνθήκη των Σεβρών, δικό του επίτευγμα μπορεί να θεωρηθεί και μόνον. Αλλωστε οι προς την Ελλάδα «*γενόμεναι αληθώς πλούσιαι παραχωρήσεις*» θεωρήθηκαν τότε «*ως εξαιρετική εύνοια προς τον Κυβερνήτην της Ελλάδος και ουχί προς αυτήν την ιδίαν*»⁴³. Παράλληλα, με βάση τα όσα ομολόγησε στον Ινονού, μπορούμε να πούμε ότι στη σκέψη του Βενιζέλου κυριαρχούσε ως τελική λύση η ιδέα ενός ομοιογενούς εθνικού κράτους η διαμόρφωση του οποίου θα απαιτούσε μεν μετακίνηση πληθυσμών, δηλαδή ανταλλαγή τους, αλλά ισάριθμης, δηλαδή στη βάση ενός προς ένα.

Στην περίπτωση αυτή τα εδάφη που τελικά παρέμεναν στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Θράκης, δεν ξεπερνούν το 6% (48.900 τ.χλμ.) της κατά τη Συνθήκη της Λωζάνης έκτασης της Τουρκίας (780.576 τ.μ.). Ποσοστό που αντιστοιχεί μόλις στο ένα τρίτο του ποσοστού του ελληνικού πληθυσμού στο συνολικό πληθυσμό που το 1920 διαβιούσε στην έκταση αυτή και το οποίο όπως είδαμε ήταν 18%. Τους αριθμούς αυτούς θα πρέπει, τέλος, να τους παραβάλει κανείς με τα ποσοστά του 30% των εδαφών της Κύπρου που προθύμως παραχωρεί η ελληνική πλευρά σήμερα στην τουρκική μειονότητα της Μεγαλονήσου, η οποία συγκεντρώνει και αυτή το 18% του πληθυσμού.

Είναι απολύτως ορθά όσα κατα-

μαρτυρεί ο Κονδύλης για την κυβερνητική μεταβολή στην Ελλάδα:

«*Όταν κανείς μελετά προσεκτικώς τα διαδραματισθέντα εν Ελλάδι και Μικρά Ασία από τον Νοεμβρίου 1920 μέχρι τον Σεπτεμβρίου του 1922 σχηματίζει την εντύπωσιν ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν επολέμουν διά να νικήσουν, αλλά εμφανίζοντο μάλλον απροθύμως εκτελούντες μίαν ανεπιθυμητόν αγγαρεία, την οποίαν δεν υπήρχε τρόπος να αποφυγούν*»⁴⁴.

Ειρωνεία της τύχης

Κι αυτό ακριβώς είναι το τραγικό, δεδομένου ότι ήταν φανερό πως η διάσωση των πληθυσμών αυτών καθιστούσε επιτακτική την ελληνική νίκη. Γιατί ίσως «*πριν γίνει η απόβασις εις Σμύρνην και πριν εμφανισθή ο Μουσταφά Κεμάλ ήτο δυνατόν να γίνη μία ειρήνη εξασφαλίζουσα τους χριστιανούς της Τουρκίας. Μετά όμως την εμφάνισιν του δικτάτορος της Ανατολής μόνον ο πόλεμος, πόλεμος μάλιστα μέχρι των τελευταίων βολών της τιμής, απέμεινε το μοναδικόν μέσον λύσεως του μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας προαιωνίου αγώνος*». Δηλαδή, ήταν φανερό πως δίχως μια στρατιωτική ήττα των εθνικιστών του Κεμάλ δεν ήταν δυνατόν να παραμείνουν (στην καλύτερη περίπτωση μακροπρόθεσμα) στην γενέτειρά τους οι χριστιανικοί πληθυσμοί, κάτι που φαινόταν ήδη από την πολιτική που είχαν ακολουθήσει οι νεότουρκοι του «Ενωση και Πρόοδος» από το 1910, της οποίας σεχταριστικοί συνεχιστές ήταν οι κεμαλικοί. Περίτρανη απόδειξη περί τούτου είναι οι Έλληνες της Ιμβρού και Τενέδου και της Κωνσταντινούπολης που εξαιρέθηκαν μεν από την υποχρεωτική ανταλλαγή της Λωζάνης το 1923, αλλά σε μια εβδομηκονταετία έχουν κυριολεκτικά εξαφανιστεί από το κεμαλικό Τουρκικό κράτος.

Η «Ηνωμένη Αντιπολίτευση» όμως αποτελούνταν από ανθρώπους που

«επροπαγάνδισαν εις τον λαόν κατά της “αποικιακής πολιτικής”, ως απεκάλουν την προσπάθειαν προς απελευθέρωσιν της ατυχούς Ιωνίας και εκαλλιεργήσαν... ακόμη και την ιδέαν του διά πάσης θυσίας τερματισμού του αγώνος... είχαν συνδέσει την πολιτικήν των υποστασιν με την αντιπολεμικήν των ιδεολογίαν και εις τας ελπίδας, τας οποίας διέσπειρε το φιλειρηνικόν των κήρυγμα, ωφείλον... την κολοσσιαίαν δημοτικότητα διαά της οποίας επεκράτησαν κατά τας... εκλογάς... Ομολογουμένως σκληροτέρα ειρωνία της τύχης δεν θα ηδύνατο να εφενρεθή ποτέ... διά τον αγωνιώνα αλύτρωτον Ελληνισμόν». Και αυτό γιατί σε τελική ανάλυση «*μοιραίως και τυχαίως οι άνθρωποι της ειρήνης ευρέθησαν εις την ανάγκην να κάμουν ένα πόλεμον, τον οποίον ούτε τον ησθάνοντο ούτε τον επεθύμουν. Τον εθεώρουν ως κακήν πληγήν, που τους άφηκεν ο Βενιζέλος και δεν απέκρυπτον καν την τοιαύτην γνώμην των*»⁴⁵.

Μυωπική θέαση

Θα είναι όμως μέγιστη αδικία αν διαβλέψει κανείς ενδιάθετη πρόθεση σε άτομα και σε παρατάξεις ή σε θεσμούς, να αποδώσει ευθύνες σε πρόσωπα. Η κάθε απάντηση σε όλα τα βασανιστικά ερωτήματα που αφορούν στο παρελθόν και στο παρόν του ελληνικού έθνους, μας επαναφέρει στο ίδιο σημείο, μας οδηγεί στην επαναδιατύπωση της παρατήρησης που κάναμε και πιο πάνω: πρόκειται για τη μυωπική θέαση του Ελληνικού έθνους από το ελλαδικό κράτος ή για την ακρίβεια τη μη δυνατότητα θέασης του Γένους στην ακεραιότητά και ολότητά του από το Ελλαδικό κράτος. Οποια σημειολογική διαστροφή προσλαμβάνει για την περίπτωση που μας απασχολεί η έκφραση «αποικιακή πολιτική», άλλο τόσο προσλαμβάνει και η έκφραση «ειρηνόφιλη πολιτική», την οποία και τέμνει διαγωνίως. Αμφότερες οι εκφράσεις αποτελούν γελοιογραφία του πραγματικού σημαίνοντός τους, σε πείσμα του οποίου λειτουργούν ως μηχανισμός εκλογίκευσης και αναπλήρωσης φυσικής μειονεξίας και δομικής ανεπάρκειας εκείνων που τις χρησιμοποίησαν ή τις χρησιμοποίησαν. Και που η προέκταση της διαστροφής αυτού της κυριαρχεί στο συγκεκριμένο των ιδεολογικών μηχανισμών του ελλαδικού κράτους μέχρι και τις μέρες μας. Οι τότε και οι σήμερα, οι ίδιοι και οι παντοτινοί.

Τα έργα και οι ημέρες των διαδόχων του Βενιζέλου σημειολογικά συνδέονται με τη Σμύρνη. Τη σχίζοι ειδή αντίφαση στην πολιτική που ακολούθησαν (σε σχέση προς όσα είχαν επαγγελθεί) επισημοποιούν οι επισκέψεις στην τελευταία του πρωθυπουργού Δ. Γούναρη και του βασιλιά Κωνσταντίνου. Ιδιαίτερα οι διαστάσεις που δόθηκαν σε αυτές δεν είναι αυτόχρημα διαψευστικές των διακηρυγμένων προεκλογικών αρχών, στον αντίποδα των οποίων βρίσκονται, αλλά και γίνονται για απόκτηση κύρους και ερεισμάτων περισσότερο στο μαχόμενο στρατό και λιγότερο στον αγωνιούντα ελληνικό πληθυσμό τον οποίο μέχρι τέλους αισθάνονται ξένο, αν όχι εχθρικό.

Η είσοδος του τουρκικού στρατού στη Σμύρνη, στις 27 Αυγούστου (9 Σεπτεμβρίου) 1922, προκάλεσε πανικό στους κατοίκους και τους περίπου 300.000 πρόσφυγες και τη συγκέντρωσή τους στην προκυμαία όπου απεγνωσμένα περίμεναν μάταια την άφιξη πλοίων. Χιλιάδες από αυτούς ρίχτηκαν στη θάλασσα που γέμισε πτώματα, κατά την πυρπόληση της Σμύρνης, στις 31 Αυγούστου (13 Σεπτεμβρίου). Η πυρπόληση διόγκωσε το προσφυγικό κύμα. Μαζί με τους πρόσφυγες χιλιάδες άστεγοι κάτοικοι προσπαθούσαν απεγνωσμένα, εμποδιζόμενοι συχνά από άνδρες του τουρκικού στρατού και άτακτους τσέτες, να βρουν κάποιο πλωτό μέσο για να επιβιβασθούν σε πλοία των Συμμάχων, οι οποίοι, σε γενικές γραμμές, δεν έκαναν τίποτα για να βοηθήσουν τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας, τις τραγικές εκείνες ημέρες της Καταστροφής. Στη φωτογραφία, κάτοικοι της Σμύρνης προσπαθούν να επιβιβασθούν σε πλοιάρια, ενώ απομακρύνεται άκατος αμερικανικού πολεμικού.

Η Καταστροφή της Σμύρνης

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ήλθε τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου του 1922, όταν κάμφθηκε το μέτωπο, επικράτησε σύγχυση και διατάχθηκε η οπισθοχώρηση που προσέλαβε τη μορφή της φυγής. Το ελλαδικό κράτος είχε εξαντλήσει τις δυνατότητές του, δεν μπόρεσε να σταθεί στο ύψος των ιστορικών περιστάσεων του γένους.

Όπως είδαμε ήδη στις 27 Αυγούστου (9 Σεπτεμβρίου) τα κεμαλικά στρατεύματα εισήλθαν στη Σμύρνη. Αυτό που επακολούθησε, με την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από τη Σμύρνη και την είσοδο των τουρκικών, δεν μπορεί ούτε στο ελάχιστο να συγκριθεί με τα προκατασκευασμένα γεγονότα που ακολούθησαν τη μετάβαση του πρώτου πριν 40 σχεδόν μήνες.

Οι ξένες πηγές φέρουν τον Μουσταφά Κεμάλ να έχει αρχικώς επιτρέψει τις λεηλασίες και ταυτόχρονα να έχει απειλήσει με θανατική ποινή τους δολοφόνους χριστιανών. Ωστόσο, στη σχετική διαταγή απαλείφθηκε η λέξη «θανατική», ώστε η διαταγή πρακτικά να παραμείνει κενό γράμμα⁴⁶.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν δείχνουν για μια ακόμη φορά τη διαφορά της ελληνικής από την τουρκική πολιτική και στρατιωτική αντίλη-

ψη και πρακτική, δίνοντας παράλληλα τις διαστάσεις του διπλού κριτηρίου, βάσει του οποίου λειτουργεί και κινείται η αναλλοίωτη δομή εξουσίας στην οποία διαλέγονται οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μέσα στην Τουρκία. Οι βιαιότητες (οργανωμένες άλλωστε από προβοκάτορες) που ακολούθησαν μετά τη μετάβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, στις 2/15 Μαΐου 1919, δεν συγκρίνονται ούτε στο ελάχιστο εκείνων που συνέβησαν μετά την είσοδο των κεμαλικών στρατευμάτων σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού. Ενώ, όμως, στην πρώτη περίπτωση υπήρξαν δυο εκτελέσεις Ελλήνων που κρίθηκαν ένοχοι «λεηλασίας», στη δεύτερη δεν αναφέρθηκε ούτε μια τιμωρία Τούρκου για τις βαιοπραγίες και τις εν ψυχρώ δολοφονίες. Σε αντιπαράθεση, άνιση και άδικη σε βάρος της ελληνικής πλευράς υπήρξε και η αντίδραση των ξένων. Τηρουμένων των αναλογιών, στο ίδιο μέτρο που μεγαλοποιήθηκαν τα γεγονότα του Μαΐου 1919, ελαχιστοποιήθηκε –ή πέρασε σχεδόν απαρατήρητη– η τραγωδία του Σεπτεμβρίου του 1922. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις ο ερευνητής δεν μπορεί παρά να δοκιμάσει πικρία από την αλαζονική υποκρισία εκείνων που συνήθως γίνο-

νται σημαιοφόροι της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του πολιτισμού. Του δικού τους και του δικού μας.

Πόσοι υπήρξαν οι νεκροί χριστιανοί από την είσοδο των κεμαλικών στρατευμάτων στη Σμύρνη; Ο καθηγητής Ουμάρ βρίσκει ελάχιστους, τους 2.000 που αναφέρει ο Lord Kindross, στο γνωστό έργο του με το οποίο αναπαράγει την επίσημη τουρκική άποψη, προσπαθώντας να ανασκευάσει τους αριθμούς που δημοσιεύθηκαν την εποχή εκείνη σε αμερικανικές εφημερίδες⁴⁷. Πραγματικά «μια ανταπόκριση στην εφημερίδα London Daily Chronicle της 18ης Σεπτεμβρίου 1922 αναφέρει ότι ο συντηρητικότερος υπολογισμός θυμάτων είναι εκατόν είκοσι χιλιάδες. Το πρακτορείο Reuters, σε ανταπόκριση της ίδιας ημερομηνίας, μεταδίδει: Από τις περιγραφές που έχουμε, δεν είναι δυνατό να εξαχθεί ακριβής αριθμός θυμάτων, αλλά υπάρχει φόβος ότι οπωσδήποτε υπερβαίνουν τις εκατό χιλιάδες»⁴⁸. Ο Ουμάρ όμως βρίσκει υπερβολικό και τον παραπάνω αριθμό των 120.000 που δίνουν και τα ξένα εγχειρίδια Διπλωματικής Ιστορίας της εποχής, τα οποία έχει υπόψη του⁴⁹. Και ενώ ο μέσος όρος των θυμάτων υπολογιζόταν σε 40.000 – 50.000 φαίνεται πως

ο τελικός αριθμός ανέρχεται οπωσδήποτε πάνω από τις 10.000⁵⁰.

Επισημαίνεται ότι ο αριθμός αυτός αφορά μόνον τα θύματα από την πόλη της Σμύρνης, όπου κατά τον Ουμάρ, δεν σημειώθηκαν εκτεταμένες σφαγές. Αντίθετα ο ίδιος ομολογεί ότι «πολλοί απ' εκείνους που έμειναν στα μετώπισθεν δολοφονήθηκαν... Σε ορισμένους τόπους οι Ρωμηοί έγιναν θύματα επιχειρήσεων ολοκληρωτικής εξόντωσης τους. Όσοι θέλουν να λάβουν μια αμυδρή ιδέα, μπορούν να πληροφορηθούν πολλά, από τους ηλικιωμένους του χωριού Παμονκτσού του Μπαλίκεσιρ και από τους κάθε χρόνο ερχομένους εκεί νομάδες τσιγγάνους (οι οποίοι αναζητώντας χρυσά δόντια και νεκροκεφαλές, σκάβουν μια μεγάλη τάφρο που γέμισε το 1922)»⁵¹. Οι τυμβορυχίες αυτές συνεχίζονταν και στη δεκαετία του '70.

Κορύφωση των φρικαλεοτήτων

Οι σφαγές συνεχίστηκαν για αρκετές μέρες. Τη νύκτα της 31ης Αυγούστου στην προκυμαία, το περίφημο «κε» της Σμύρνης, χιλιάδες χριστιανοί είχαν παγιδευτεί από πύρινους χειμάρρους της φλεγόμενης

Κατά την πυρπόληση της Σμύρνης από τους Τούρκους στις 31 Αυγούστου (13 Σεπτεμβρίου) 1922, υπολογίζεται ότι καταστράφηκαν περί τα 55.000 σπίτια, από τα οποία 43.000 ελληνικά και 10.000 αρμενικά. Αποτεφρώθηκαν 5.000 καταστήματα, τα περισσότερα των οποίων ήταν επίσης ελληνικά και η πυρπολημένη έκταση ξεπερνούσε τα 4.000.000 τετραγωνικά μέτρα. Στη φωτογραφία, κατεστραμμένα από τη φωτιά οικήματα στην προκυμαία της Σμύρνης, τον Σεπτέμβριο του 1922.

πόλης και από τα στίφη του Νουρεντίν. Την εικόνα μας την περιγράφει ξένος συγγραφέας:

«Χιλιάδες από δυστυχείς υπάρξεις σωρευμένες κατά μήκος της προκυμαίας ρίχτηκαν στη θάλασσα. Σε μεγάλο μήκος τον λιμανιού εκατοντάδες πτωμάτων είχαν γεμίσει τη θάλασσα ώστε να μπορεί κανείς να βadíσει επάνω σ' αυτά. Τους επιπλέοντες αποτελείωναν οι Τούρκοι με σπαθιά και ξύλα... Αναρρίθμητες υπάρξεις, προπαντός γυναίκες παιδιά και γέροντες εσφάγησαν μέσα σε αίσχιστες θηριωδίες»⁵².

Κορύφωση των φρικαλεοτήτων και των εν ψυχρώ δολοφονιών, αποτελεί η κατακρεούργηση από τον «διατεταγμένο» τουρκικό όχλο του Μητροπολίτη Χρυσόστομου με τους πρόκριτους Σμυρνιούς, Ν. Τσουρουκτσόγλου (διευθυντή της εφημερίδας La Reforme), και Κλημάνογλου που τον ακολούθησαν στο κάλεσμα τη μέρα της κατάληψης της πόλης από τον διαβόητο Νουρεντίν πασά, ο οποίος με την είσοδο των κεμαλικών στρατευμάτων είχε (προσωρινώς) επανέλθει στα καθήκοντα του διοικητή/βαλή. Ο Μητροπολίτης παραδόθηκε στο δήμιο Αλή Αγί (οι πρόκριτοι δολοφονήθηκαν την επομένη)⁵³. Ο Νουρεντίν είχε οργανώσει το εκτός διοικητηρίου πλήθος προκειμένου να λιντσάρει τον ιεράρχη, ο οποίος, υπενθυμίζουμε, έμεινε μέχρι τέλους με το ποιμνιό του, αρνούμενος επιμόνως τις συστάσεις ξένων να διαφύγει.

Η συνέχεια είναι φρικιαστική:

«...Τον έσυραν από το Διοικητήριο έως την τουρκικήν αγοράν και στις συνοικίες των δυο Τσεσμέδων κι από εκεί τον έφεραν αιμόφυρτο στην πλατεία του Τιρκλίκ. Τα ράσα του σχισμένα, τα γένια ξεριζωμέ-

να, τα μάτια βγαλμένα. Η δεσποτική ράβδος του λάφυρο του όχλου. Ο,τι απέμεινε από το σώμα του το κρέμασαν στην πλατεία...»⁵⁴. Είναι εντυπωσιακή η ειδήση που διασταυρώνεται από τρεις τουλάχιστον γαλλικές πηγές, κατά την οποία η κατακρεούργηση έγινε μπροστά σχεδόν στα μάτια των παρισταμένων Γάλλων ναυτών, οι οποίοι «υπό την απειλή του περιστρόφου» του διοικητή τους παρεμποδίστηκαν να κινηθούν!⁵⁵ Η ειδήση είναι πολυσήμαντη γιατί συνδυαζόμενη με εκείνη που δίνει ο Αμερικανός πρόξενος Τζορτζ Χόρτον, κατά την οποία ο Γάλλος ναύαρχος Dumenil πληροφορούμενος το γεγονός το σχολίασε λέγοντας ότι ο Χρυσόστομος «έπαθε ό,τι του άξιζε», αποκαλύπτει την άμεση συνενοχή του ξένου παράγοντα στις αγριότητες που επακολούθησαν⁵⁶. Παρόμοια υπήρξε η στάση των ξένων στρατιωτικών τμημάτων και των πληρωμάτων των ξένων στόλων που βρισκόταν στη Σμύρνη που στην πλειονότητά τους υπήρξαν απαθείς θεατές των σφαγών. Η απάθεια όμως αυτή, φρονούμε, είναι που εκφράζει απολύτως την υποκριτική στάση της Δύσης στα πάθη της Ανατολής. Και τότε, και πάντοτε.

Ο καθηγητής Ουμάρ με αφορμή τη μεγάλη έριδα γύρω από τη Σμύρνη, γράφει: «Εμείς, Τούρκοι και Έλληνες, είμαστε δυο φτωχοί λαοί που επί αιώνες ζήσαμε ο ένας δίπλα στον άλλον και θέλοντας ή μη είμαστε αναγκασμένοι να εξακολουθούμε να ζούμε έτσι. Στο παρελθόν, δοκιμάσαμε μεγάλες πίκρες πολεμώντας ο ένας τον άλλον. Ωστόσο, με τα χέρια μας που τραβάν τη σκανδάλη και ρίχνουν βόμβες, κρατάν σπαθί, θα μπορούσαμε να τραβήξουμε από κοινού τα ίδια δίχτυα, να οργώναμε τον

ίδιο αγρό, να μοιραστούμε το ψωμί στο φιλικό μας τραπέζι. Η Ιστορία δεν μας αξίωσε κάτι τέτοιο, μας απομάκρυνε από το δρόμο της λογικής.

Ωστόσο, μια μέρα θα μπορέσουμε να δούμε ότι το αίμα μας που ρέει έχει το ίδιο χρώμα.

Και εκείνη η μέρα θα είναι η απαρχή της μελλοντικής κυριαρχίας της λογικής που δεν κυριάρχησε το παρελθόν»⁵⁷.

Τι γίνεται όμως όταν και όσο παραβιάζεται η λογική, η απλή και κοινή; Γιατί η κοινή λογική δεν οδηγεί μόνο στο συμπέρασμα ότι το αίμα που ρέει έχει το ίδιο χρώμα, αλλά παράλληλα και στο κάτω από ποιες προϋποθέσεις ρέει. Υπάρχει επίσης και μια (παράλογη) λογική που αναπαράγει την αιματοχυσία. Στο σημείο αυτό είναι εξαιρετικά χρήσιμη η μνήμη της Σμύρνης, δεδομένου ότι οδηγεί από μόνη της στην αποτροπή του κινδύνου. Και αυτό όχι βέβαια στη βάση της λογικής του «πενήντα πενήντα τοις εκατό», όπως πολύ εύστοχα επισημαίνει ο Χόρτον, δεδομένου ότι μια τέτοια απλοϊκή όσο και πονηρή λύση δεν εξαφανίζει, αλλά διαιωνίζει τη δομή εξουσίας και τη νοοτροπία της οποίας αποτέλεσμα υπήρξε η αιματοχυσία, δικαίωσόντάς την. Γιατί σε τελική ανάλυση δεν πρόκειται περί τίποτε άλλου παρά από την πρυτάνευση της λογικής της ισχύος και της ωμής βίας.

Μια «έξυπνη» θεωρία

«Μια από τις πιο έξυπνες διαδόσεις που έθεσαν ποτέ σε κυκλοφορία οι Τούρκοι», λέγει ο Χόρτον, «είναι εκείνη, σύμφωνα προς την οποία οι χριστιανοί που σφάχτηκαν ήταν τόσο κακοί όσο και οι εκτελεστές τους, ότι δηλαδή το

λάθος ήταν πενήντα – πενήντα, μισό – μισό». Και συνεχίζει ως εξής: «Η θεωρία αυτή είναι ιδιαίτερα ελκυστική στην αγγλοσαξονική αίσθηση περί δικαίου, απαλλάσσει τους συμπτωγωνιστές από κάθε περαιτέρω ενόχληση ή ευθύνη και καθησυχάζει τις συνειδήσεις. Πρέπει όμως να είναι κανείς πολύ επιπόλαιος για να δεχτεί μια τέτοια θεωρία». Και αυτό δεδομένου ότι οι χριστιανοί που βρισκότουσαν κάτω από την τουρκική κυριαρχία και να ήθελαν «δεν είχαν ποτέ την ευκαιρία να κάμουν σφαγές. Αν στη μακριά ιστορία των σφαγών που πότισαν την (Οσμανική) αυτοκρατορία με αίμα, σκοτώθηκαν και μερικοί Τούρκοι, τότε ο μαθηματικός υπολογισμός, όχι μόνο δεν είναι πενήντα προς πενήντα, αλλά ούτε ένας προς πενήντα χιλιάδες»⁵⁸.

Η παραπάνω παρατήρηση είναι αυταπόδεικτη. Ο Νουρεντίν πασάς σκόπευε να εξοντώσει ολοσχερώς τους Μικρασιάτες χριστιανούς, αποτρέποντας την αναχώρησή τους και σχεδιάζοντας τη μεταφορά τους στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας προκειμένου «να ξαναχτίσουν τα χωριά, που κατά τη γνώμη του, είχε καταστρέψει ο ελληνικός στρατός».

Η πληροφορία επιβεβαιώνεται και από άκρως φιλοτουρκικές πηγές. Κατ' αυτές «ο Νουρεντίν πασάς... προκειμένου να προλάβει το ενδεχόμενο οι Έλληνες να στρατολογήσουν τους Ρωμηούς της Μικράς Ασίας προκειμένου να συνεχίσουν τον πόλεμο στη Θράκη, είχε σκεφθεί ένα παρόμοιο στρατιωτικό μέτρο. Στην πραγματικότητα οι Τούρκοι δεν θα προχωρούσαν σε ένα παρόμοιο σκληρό μέτρο (sic). Ο Μουσταφά Κεμάλ ανέλαβε να ηρεμήσει το λαό. Παραταύτα στη Σμύρνη σημειώθηκαν με-

Συνέχεια στην 25η σελίδα

Στοιβαγμένοι στο κατάστρωμα του πλοίου, που θα τους μετέφερε στην Ελλάδα, οι πρόσφυγες ατενίζουν για τελευταία φορά τη μικρασιατική πατρίδα (φωτ.: Από το λεύκωμα «Σμύρνη. Μια αναδρομή με λόγο και εικόνες», εκδ. Interamerican, 1982).

Πρόσφυγες στην Πούντα της Σμύρνης βαδίζουν για να επιβιβασθούν σε πλοίο που θα τους μεταφέρει στον Πειραιά. Χιλιάδες πρόσφυγες μεταφέρθηκαν με πλοία στον Πειραιά, στα νησιά και αλλού έως τις 18 Σεπτεμβρίου 1922, την επομένη δηλαδή της λήξεως της προθεσμίας που είχε θέσει ο Νουρεντίν για την απομάκρυνση των Ελλήνων και Αρμενίων προσφύγων. Η διαταγή αυτή εξαιρούσε τους άνδρες 18 έως 45 ετών που κατετάγησαν στον «εχθρικό» στρατό και καλούντο να παραδοθούν για να κρατηθούν «ως αιχμάλωτοι έως το πέρας των εχθροπραξιών» (φωτ. : «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τόμος ΙΕ, εκδ. «Εκδοτική Αθηνών»).

Συνέχεια από την 23η σελίδα

ρικές αποστολές σε εξορία»⁵⁹. Ο Νουρεντίν μάλιστα ανακοινώνοντας τα σχέδιά του στον εκπρόσωπο του Αμερικανού ναυάρχου Bristol με σαδιστική θρασύτητα προσέθεσε «*κάθε Τούρκος θυμάται τους έξι χιλιάδες μουσουλμάνους που εσφράγησαν κατά τη διάρκεια της ελληνικής κατοχής*»⁶⁰. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, αλλά στην περίπτωση κατά την οποία θα δεχτούμε τον αριθμό των έξι χιλιάδων Τούρκων, κάτι που αντιστοιχεί σε όλη τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου (1920–1922) και σε όλη την έκταση των εδαφών της Τουρκίας, και τον αντιπαραβάλλουμε με τον ανάλογο αριθμό των θυμάτων των χριστιανικών πληθυσμών, διαπιστώνουμε πόσο σωστός στη βάση του είναι ο μαθηματικός υπολογισμός του Χόρτον.

Εθνοκάθαρση

Η κοινή όμως λογική προσβάλλεται και σε ένα άλλο σημείο. Όπως παρατηρεί ένας άλλος Τούρκος συγγραφέας, από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι το 1922: «... η *Δυτική Μικρά Ασία, ιστορικά ήταν μια οικονομική – κοινωνική περιοχή προσδεμένη στα νησιά του Αιγαίου και την Ελλάδα, και διαμέσου της Μεσογείου, στην Ευρώπη*». Ενα άμεσο αποτέλεσμα της εθνοκάθαρσης της Μικράς Ασίας, του Πόντου και ειδικά της Ιωνίας, ήταν ακριβώς να διαρραγούν αυτοί οι ιστορικοί – οικονομικοί – πολιτισμικοί δεσμοί⁶¹. Κάτι που σηματοδοτεί η εκδίωξη ακαριαίως από τη Σμύρνη της πλειονότητας του πληθυσμού της, δηλαδή η ανεπίστροφη εθνολογική και πολιτιστική αλλοίωσή του.

Υπενθυμίζουμε ότι ουδέποτε, σχεδόν, στην ιστορία οι πολεμικές νίκες δεν εξελίχθηκαν σε μια γενικευμένη εθνοκάθαρση και η πολιτιστική μετεξέλιξη σε αυτές υπήρξε, ακόμη και με τη χρήση της βίας, προϊόν μιας μακροχρόνιας κοινωνικής προσαρμογής, για την οποία αμετάθετος όρος θεωρήθηκε η παραμονή των εντοπίων, έστω και εξανδραποδισθέντων. Και ενώ θα ανέμενε κανείς η πρακτική που ακολουθήθηκε στη Σμύρνη να είναι μεμονωμένο γεγονός, με αγανάκτηση διαπιστώνει ότι αυτό δεν δημιουργεί παρά ένα προηγούμενο, η νομιμοποίηση του οποίου οδηγεί σε επανάληψή του. Η περίπτωση της Κύπρου το 1974 επιβεβαιώνει την παρατήρησή μας με τρόπο ώστε να καθιστά προσίτο και στον πιο αδαή τον κώδικα με τον οποίο διαλέγεται του λοιπού τελεολογικά τουρκική πολιτική πράξη. Κάτι που καθιστά επιτακτική την κατανόηση των θέσεων της Τουρκίας που αφορούν τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, με τη μνήμη της Σμύρνης, δηλαδή με τη σκέψη ότι οι ελληνικοί πληθυσμοί στην περιοχή ήταν ενιαίοι και εκτείνονταν από τα νησιά στις απέναντι ακτές της Μικράς Ασίας, απ' όπου εκδιώχθηκαν.

Μια ερμηνεία των τουρκικών θέσεων με γνώμονα τα πάθη της Σμύρνης, δεν αφήνει περιθώρια για τη μη διακρίβωση και των απωτάτων προθέσεων: την επανάληψη της Σμύρ-

Φωτογραφία του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού από το δράμα της Σμύρνης. Ούτε γέρους, ούτε παιδιά λυπήθηκαν, μνημονεύει η φωτογραφία (φωτ.: Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.).

νης. Ασφαλώς μόνον εάν και όταν αλλάξουν αυτές, θα ανατείλει για Έλληνες και Τούρκους η μέρα κατά την οποία θα κυριαρχήσει η «*λογική που δεν κυριάρχησε στο παρελθόν*».

Σημειώσεις:

1. Sina Aksin, *Jon Turkler ve Ittihat ve Terakki* (Οι Νεότουρκοι και το Ένωση και Πρόοδος), εκδ. Gercek, Istanbul 1980, σελ. 102.
2. Nurdogan Tacalan, *Ege'de Kurtulus Savasi Baslarken* (Ενώ άρχιζε ο πόλεμος της α-πολύτρωσης), εκ. Milliyet, 2 εκδ., Istanbul 1971, σελ. 72.
3. Φάνης Κλεάνθης, *η Ελληνική Σμύρνη*, Βιβλ. Εστίας, Αθήνα, ά.χ. σελ. 163.
4. Δρ. (συνταγματάρχης) Yucel Aktar, «Yunanistan' in Osmanli Devleti ve Turkiye Cumhuriyeti' ne Yonelik Geleneksel Politikasinda Temel Yaklasmalar» (Θεμελιώδης προσεγγίσεις της παραδοσιακής πολιτικής της Ελλάδας έναντι του Οθμανικού κράτους και της Τουρκίας) σε *Turk-Yunan Iliskileri* (Ελληνοτουρκικές σχέσεις), 3ο Σεμινάριο Στρατιωτικής Ιστορίας, εκδ. δ/σης στο. ιστ. και στρατηγικών μελετών Γ.Ε. (ΕΘ.Α.), Ankara 1986, σελ. 15.
5. Χρ. Εμ. Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας* (Το Έπος της Μικρασίας), βιβλ. της Εστίας, ά.χ. σελ. 37.
6. Suat Parlar, *Osmanli 'den Gunumuzze Gizli Devlet* (Το Μυστικό κράτος από τους Οθμανούς στις μέρες μας), εκδ. Spartakus, Istanbul 1996, σελ. 125.
7. Engin Berber, Sancili Yillar: Izmir 1918–1922, Mutareke ve Yunan Isgali Doneminde Izmir sancagi (Πονεμένα χρόνια: Σμύρνη 1918–1922, Το σαντζάκι Σμύρνης κατά την περίοδο της Αναχωχής και της Ελληνικής κατοχής), εκδ. Ayrac, Aakara 1997, σελ. 94.
8. Sina Aksin, «Paris Baris Konferansi' nin Yunanlilari Izmir'e Cikarma Karari» (Η απόφαση της Διάσκεψης Ειρήνης Παρισίων για την αποβίβαση των Ελλήνων στη Σμύρνη), σε *Turk-Yunan...* οπ. παραπ. σελ. 174 και συν.
9. Bilge Umar, *Izmir' de Yunanlilarin son Gunleri* (Οι τελευταίες ημέρες των Ελλήνων στη Σμύρνη), εκδ. Bilgi, Ankara 1974, σελ. 119 και συν.
10. Οπ. παραπ. σελ. 169–173.
11. Berber, οπ. παραπ., σελ. 224. M. Murat Hatipoglu, *Yunanistan daki Gelismelerin isiginda Turk-Yunan Iliskilerinin 101 Yili*

- (1821 – 1922), (Υπό το φως των εξελίξεων στην Ελλάδα 101 χρόνια Ελληνοτουρκικών σχέσεων), εκδ. Ινστ. Μελέτης Τουρκικής Κουλτούρας, Ankara 1988, σελ. 90.
12. Μιχ. Ροδά, *Η Ελλάς στη Μικρά Ασία*, σελ. 71.
13. Για τα παραθέματα παραπ. βλ. Νεοκλής Σαροής, *Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, Η Ανοδος της Στρατογραφειοκρατίας*, εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 1992, σελ. 34, 121 – 122.
14. Αγγελομάτης, οπ. παραπ. σελ. 56.
15. George Horton, *Η Μάστιγα της Ασίας*, μετ. Β. Γ. Σολομωνίδου, εκδ. Βιβλ. της Εστίας, 3η εκδ. Αθήνα 1996, σελ. 85.
16. Umar, οπ. παραπ. σελ. 125.
17. Umar, οπ. παραπ. σελ. 178 – 180.
18. Horton, οπ. παραπ. σελ. 86, 284.
19. Berber, οπ. παραπ. σελ. 208.
20. Αγγελομάτης, οπ. παραπ. σελ. 54.
21. Berber, οπ. παραπ. σελ. 34.
22. Berber, οπ. παραπ. σελ. 475.
23. Taner Akcam, *Siyasi Kulturumuzde Zulum ve Iskence* (Η τυραννία και τα Βασανιστήρια στην πολιτική μας κουλτούρα), εκδ. Iletisim, Istanbul 1992, σελ. 336.
24. Αγγελομάτης, οπ. παραπ. σελ. 156.
25. Ismet Inonu, *Hatiralar* (Αναμνήσεις) τομ. 2 εκδ. Bilgi, Ankara 1987, σελ. 123.
26. J. K. Birge, *A Survey of Some Social Conditions in Smyrna, Asia Minor*.
27. «A Report by the British Secret Intelligence Service, Constantinople Branch», 16 Ιανουαρίου 1922 σε Bilal Simsir, *British Documents on Ataturk*. τομ. 4, εκδ. Ιδρύματος Τουρκ. Ιστορίας, Ankara 1984, σελ. 183–183.
28. Bilal Simsir, *Ingiliz Belgeleri ile Sakarya 'dan Ismir'e* (Με τα αγγλικά έγγραφα από τον Σαγκάριο στη Σμύρνη), εκδ. Milliyet, Σειρά Ιστορίας αρ. 21, Istanbul 1972, σελ. 128.
29. Simsir, οπ. παραπ. σελ. 124.
30. Ιωάννης Δρούλιας, *Ο Εθνομάρτυρας Σμύρνης Χρυσόστομος και η ενότητα των Εκκλησιών*, εκδ. Ι. Μητρ. Νέας Σμύρνης, Αθήνα 1988, σελ. 32.
31. Αγγελομάτης, οπ. παραπ. σελ. 125.
32. Γεώργιος Κονδύλης, *ο Δρόμος προς την Καταστροφήν – Εθνικός Διχασμός – Αίτια της Μικρασιατικής Καταστροφής*, Αθήνα 1979, σελ. 172.
33. οπ. παραπ. σελ. 197.
34. Αγγελομάτης, οπ. παραπ. σελ. 126.
35. Οπ. παραπ. σελ. 149.
36. Οπ. παραπ. σελ. 190.
37. Οπ. παραπ. σελ. 197.

38. Inonu, οπ. παραπ. τομ. 1, εκδ. Bilgi Ankara 1985, σελ. 300. Του ίδιου σε *Sakaryadan Izmir'e – Komutanlarin agzindan Turk Kurtulus Savasi* (Από τον Σαγκάριο στη Σμύρνη – Ο Τουρκικός Απολυτρωτικός Πόλεμος από το στόμα των Στρατιωτικών Διοικητών), εκδ. βιβλ. Mentes, Istanbul 1968.
39. Fahrettin Altay, *Istiklal Harbimizde Suvari Kolordusu* (Το Σώμα Πεζικού στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μας), 2η εκδ. Βιβλ. Insel, Istanbul 1949, σελ. 69.
40. Umar, οπ. παραπ. σελ. 295 σε υποσημ.
41. Γ.Ε.Σ. Επίτιμος Ιστορία της εις Μικράν Ασίαν Εκστρατείας 1912 – 1922, εκδ. Διευθ. Ιστ. Στρατού, Αθήνα 1967, σελ. 430–431.
42. Halide Edip Adivar, *Turkun Atesle Imtihani* (Η δια πυρός δοκιμασία του Τούρκου), εκδ. Can Istanbul 1962, σελ. 144–145.
43. Κονδύλης, οπ. παραπ. σελ. 190.
44. Κονδύλης, οπ. παραπ. σελ. 243
45. οπ. παραπ. σελ. 240.
46. Rene Puaux, *La Mort De Smyrne*, 3η εκδ. ekd. Edition de la Revue des Balkaans, Paris 1922, σελ. 8.
47. Lord Kindross, *Ataturk – Bir Millettin Yeniden Dogusu* (Ατατούρκ – Η Αναγέννηση ενός Έθνους) τουρκ. μεταφρ. 5η εκδ. Ayhan Tezel, εκδ. Sander, Istanbul 1973, σελ. 496.
48. Horton, οπ. παραπ. σελ. 157.
49. Παραπ. σε R.B. Mowat, *A History of European Diplomacy*, 3 rd. ed., London 1931, σελ. 294.
50. Rene Puaux, *Les Derniers Jours de Smyrne*, Paris 1923, σελ. 25 και σε υποσημ.
51. Umar, οπ. παραπ., σελ. 330 σε υποσημ.
52. Eduard Driault, *Le roi Constantin*, Paris, σελ. 288.
53. Semsî Katilan, *Bir Celladin Hatiralari*, (Τα απομνημονεύματα ενός δήμιου) σε επιφ. εφημερίδας της Σμύρνης *Yeni Asir* από 25 Ιουλίου 1973, το συγκεκριμένο θέμα στο φ. 2 Αυγούστου 1973.
54. Μιχαήλ Α. Ροδάς, *Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία*, σελ. 358.
55. Puaux, οπ. παραπ. σελ. 23.
56. Horton, οπ. παραπ. σελ. 288.
57. Umar, οπ. παραπ., σελ. 345.
58. Horton, οπ. παραπ. σελ. 233.
59. Lord Kindross, οπ. παραπ. σελ. 496.
60. Horton, οπ. παραπ. σελ. 295.
61. Taner Akam, *Turk Ulusal Kimligi ve Ermeni Sorunu* (Η τουρκική εθνική ταυτότητα και το αρμενικό ζήτημα), εκδ. Iletisim, Istanbul 1993, σελ. 12.

Ο Εθνομάρτυρας Χρυσόστομος Σμύρνης

Κορυφαία μορφή στην προσπάθεια απελευθέρωσης του αλύτρωτου Ελληνισμού

Του **Αλέξη Αλεξανδρή**

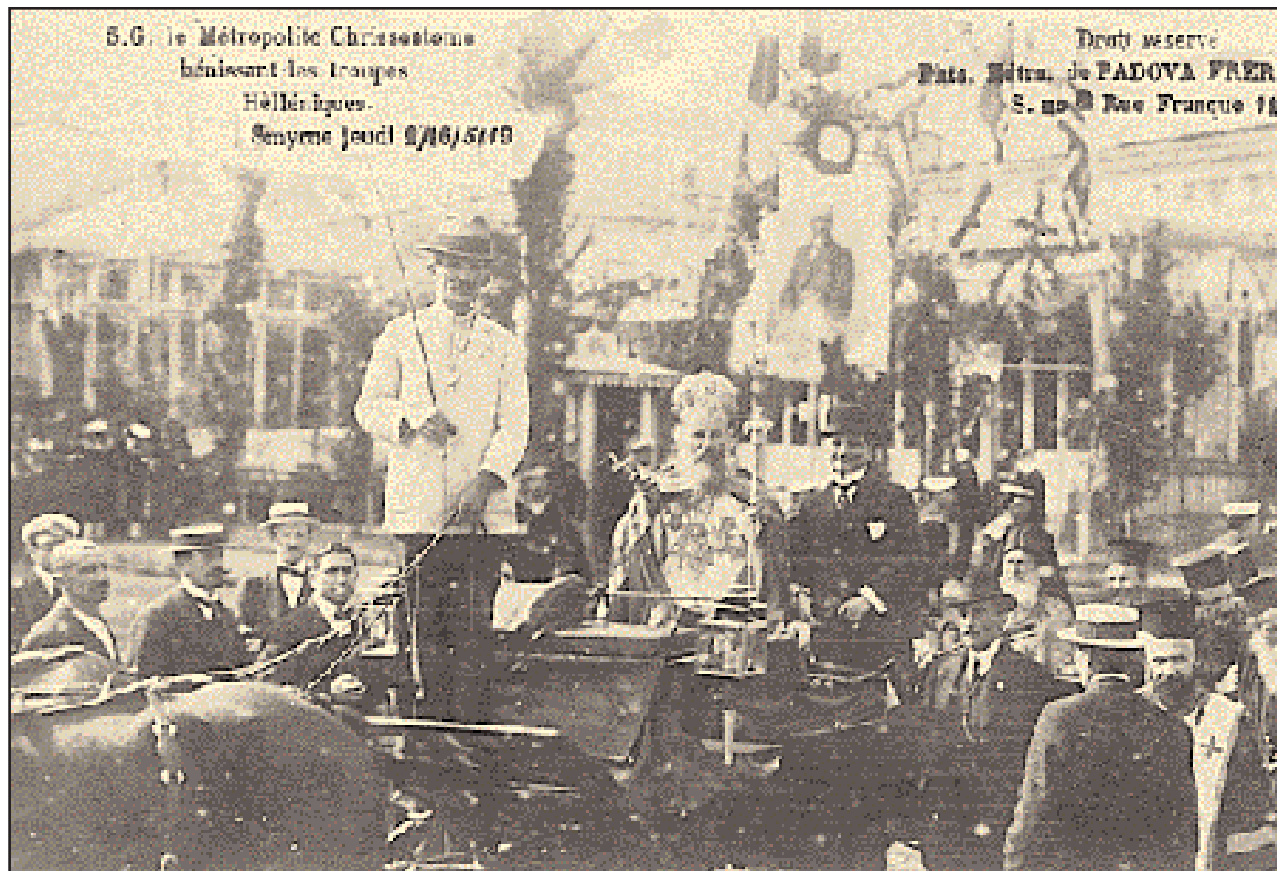
Διδάκτορας Διεθνών Σχέσεων

ΚΑΤΑ την περίοδο 1822-1922, ο Ελληνορθόδοξος κλήρος συνέβαλε σημαντικά στον αγώνα του Ελληνισμού για την ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας, που δεν ήταν άλλη από την ενσωμάτωση του συνόλου των ελληνικών πληθυσμών της Χερσονήσου του Αίμου, της Μικρασίας και των Αιγαιοπελαγίτικων νησιών. Ειδικότερα κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα μια σειρά κληρικών μικρασιατικής καταγωγής διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στον Μακεδονικό Αγώνα αλλά και στην Μικρασιατική Εκστρατεία. Κορυφαία φυσιογνωμία της προσπάθειας για την απελευθέρωση του αλύτρωτου Ελληνισμού Ανατολής υπήρξε ο Χρυσόστομος Καλαφάτης, ο οποίος γεννήθηκε στη Τρίγλια της Προποντίδας το 1867.

Εχοντας γαλουχηθεί με τις ελληνορθόδοξες αξίες στην περίφημη Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, στην Κωνσταντινούπολη, το εθνικό φρόνημα του μικρασιάτη κληρικού σφυρηλατήθηκε ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα, όταν υπηρέτούσε ως Μητροπολίτης Δράμας (1902-10). Κατά την παραμονή του στη Μακεδονία, ο Χρυσόστομος υιοθέτησε σκληρή στάση απέναντι στην εθνοθηρσκευτική διαμάχη μεταξύ των πατριαρχικών (υποστηρικτές του Οικουμενικού Πατριαρχείου) και των εξαρχικών (υποστηρικτές της αποσχισθείσης Βουλγαρικής Εκκλησίας). Αναπόφευκτα συγκρούστηκε με τις οθωμανικές αρχές της περιοχής, οι οποίες δύο φορές ζήτησαν από το Φανάρι την απομάκρυνσή του από την μητρόπολη Δράμας.

Τελικά, υπό την πίεση των οθωμανικών αρχών, ο Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ' υποχρεώθηκε να απομακρύνει τον Χρυσόστομο από τη Μακεδονία. Γνωρίζοντας, ωστόσο, τις πολλαπλές ικανότητές του αποφάσισε να τον τοποθετήσει στην καιρικής σημασίας Μητρόπολη Σμύρνης. Οι Τούρκοι εναντιώθηκαν εξ αρχής στο διορισμό Χρυσοστόμου και σύντομα αναπτύχθηκε μια έντονη αντιπαλότητα μεταξύ του Μητροπολίτη και των οθωμανικών αρχών της Σμύρνης. Ιδιαίτερα τεταμένες υπήρξαν οι σχέσεις του Χρυσοστόμου με τον Ραχμή βέη, νομάρχη της Σμύρνης και προσωπικού φίλου του ισχυρού άνδρα των Νεότουρκων Ταλαάτ πασά.

Οι σχέσεις αυτές επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο όταν, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-13), η νεοτουρκική κυβέρνηση εγκαίνιασε μια σκληρή πολιτική ανθελληνικών διωγμών. Ο Μητροπο-

Ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, με πλήρη αρχιερατική στολή, προσέρχεται στην υποδοχή του ελληνικού στρατού, στις 2 Μαΐου 1919. Δίπλα του ο επικεφαλής της αποστολής του Πατριωτικού Ιδρύματος στη Σμύρνη, Περ. Μαζαράκης (Φωτ.: Αρχείο Ενωσης Σμυρναίων).

λίτης Χρυσόστομος, επικουρούμενος από μια ομάδα μικρασιατών κληρικών, αντέδρασε με έντονο τρόπο στις τουρκικές βιαιοπραγίες κατά του Ελληνισμού της Ανατολής και κατήγγειλε διεθνώς τη μαζική εκδίωξη των ελληνικών πληθυσμών από τα παράλια της Ιωνίας, αψηφώντας τις τουρκικές απειλές για ανάκλησή του από τη Σμύρνη. Ας σημειωθεί ότι αποτέλεσμα των καταγγελιών αυτών υπήρξε η αποστολή στη Σμύρνη μιας Διεθνούς Ανακριτικής Επιτροπής, αποτελούμενης από τους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη. Η επιτροπή αυτή συνέταξε έκθεση για τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Μικρασία καταγράφοντας τους εκτοπισμούς των Ελλήνων της Ιωνίας και την άθλια κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.

Πολύμορφη εθνική δράση

Ταυτόχρονα ο δυναμικός αυτός μικρασιάτης ιεράρχης, παισιωμένος από μια ομάδα κληρικών και λαϊκών της Σμύρνης, ξεκίνησε μια πολύμορφη κοινωνική, εκπαιδευτική και εθνική δράση. Σύντομα οι 500.000 και πλέον Έλληνες της Ιωνίας απέκτησαν ένα ισχυρό και αποφασιστικό εθνάρχη, ο οποίος δεν δίστασε να απαιτήσει συνάντηση με το ηγετικό στέλεχος του Νεοτουρ-

κικού κομιτάτου και υπουργό Εσωτερικών Ταλαάτ πασά τον Ιούνιο του 1914 για να καταγγείλει και στην οθωμανική κυβέρνηση το νομάρχη της Σμύρνης ως υπεύθυνο για τους ανθελληνικούς διωγμούς. Αλλά έντονη κριτική άσκησε ο Χρυσόστομος και κατά της τότε ηγεσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου καυτηριάζοντας τη συντηρητική πολιτική της αποφυγής σύγκρουσης με τους Νεότουρκους που ακολουθούσε ο τότε Πατριάρχης Γερμανός Ε'.

Ο Χρυσόστομος ανέλαβε την ηγεσία μιας ομάδας μικρασιατών ιεραρχών που πίεζαν το Φανάρι για την υιοθέτηση μιας δυναμικότερης πολιτικής έναντι των τουρκικών αυθαιρεσιών. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους πολλοί Ελληνοθωμανοί είχαν πειστεί ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν στα πρόθυρα διάλυσης και ότι το ελληνικό Έθνος καλείται σε ένα αγώνα αντοχής μέχρι την τελική κατάρρευση του νεοτουρκικού καθεστώτος. Την άποψη αυτή ενστερνίστηκε πλήρως ο μαχητικός ηγέτης των ελληνορθόδοξων της Σμύρνης ο οποίος καλούσε το ποιμνίο του να μην πτοείται από τις τουρκικές απειλές και να παραμείνει στα πάτρια εδάφη μέχρι τον πλήρη εκφυλισμό των νεότουρκων. Όταν οι Τούρκοι άρχισαν να εκδιώκουν βίαια τους ελληνικούς πληθυσμούς από τα χωριά της ενδοχώρας, ο Χρυσόστομος συγκέντρωσε

ένα μεγάλο μέρος των προσφύγων στη Σμύρνη με την προοπτική να επιστρέψουν στις εστίες τους μετά την κατάρρευση του τυραννικού νεοτουρκικού καθεστώτος. Ειδικότερα, η Μητρόπολη της Σμύρνης ανέλαβε την περίθαλψη των εκτοπισμένων Ελλήνων της Μαινεμένης, της Παλαιάς Φωκαίας, της Κρήνης και της Περγάμου. Η πολιτική αυτή του Χρυσοστόμου σε συνδυασμό με την πετυχημένη εκστρατεία διεθνοποίησης της τουρκικής καταπίεσης του μικρασιατικού ελληνισμού κατέστησε τον Χρυσόστομο ανεπιθύμητο πρόσωπο από τις νεοτουρκικές αρχές. Η κήρυξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου πρόσφερε τη ζητούμενη ευκαιρία στον Ραχμή μπέη να διατάξει την απέλαση του Μητροπολίτη από τη Σμύρνη τον Αύγουστο του 1914.

Εξόριστος στην Κωνσταντινούπολη, ο Μητροπολίτης Σμύρνης συνέχιζε να αγωνίζεται για τη σωτηρία του ποιμνίου του. Ασχολήθηκε με τη συγγραφή βιβλίου στα γαλλικά με τον τίτλο «Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας και η Νέα Τουρκία», στο οποίο περιέγραψε λεπτομερώς τους διωγμούς των Νεότουρκων κατά του ελληνικού στοιχείου της Ιωνίας. Απέστειλε επίσης στους ισχυρούς της γης υπομνήματα ζητώντας την επέμβασή τους για τον τερματισμό των διωγμών στην Ιωνία, ενώ απεηύθυνε δύο βαρυσήματες επιστολές προς τον Βασίλεα

Κωνσταντίνο, όπου τον καλούσε να αντεπεξέλθει στις περιστάσεις δίδοντας τέλος στην κοντόφθαλμη στάση της ουδετερότητας που ακολουθούσε και να συμπολεμήσει με τους Συμμάχους εναντίον της Τουρκίας και της Βουλγαρίας. Μόνο με τον τρόπο αυτό, υπογράμμισε ο μεγάλος ιεράρχης στην επιστολή του αυτή, η Ελλάδα θα μπορέσει να ολοκληρώσει τους προαιώνιους πόθους της.

Το όραμα του Χρυσόστομου αλλά και του συνόλου του Ελληνισμού της Ανατολής για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας φαινόταν να λαμβάνει σάρκα και οστά όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία, μαζί με τη Γερμανία και Αυστροουγγαρία, ηττήθηκαν κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντιθέτως, η Ελλάδα είχε ταχθεί με την Αντάντ, και είχε πολεμήσει μαζί με τους Αγγλογάλλους στο καίριο για την εξέλιξη του πολέμου μακεδονικό μέτωπο. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδος, Ελευθέριος Βενιζέλος εθεωρείτο μια από τις σημαντικότερες πολιτικές φυσιογνωμίες της μεταπολεμικής εποχής και έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στο Λονδίνο, το Παρίσι και την Ουάσιγκτον.

Δύο σχεδόν μήνες μετά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου τον Οκτώβριο του 1918 και ύστερα από τέσσερα χρόνια και τέσσερις μήνες εξορίας, ο Χρυσόστομος επέτρεψε στην Μητρόπολή του. Ο λαός της Ιωνίας του επιφύλαξε μια αποθεωτική υποδοχή και στην πανηγυρική δοξολογία που τελείται στην Αγία Φωτεινή, ο Χρυσόστομος αναγγέλλει την απόφασή του να ξεκινήσει μια διεθνή εκστρατεία με στόχο την άμεση ένωση της Ιωνίας με την Ελλάδα. Την ίδια στιγμή, ο διώκτης του Ελληνισμού της Ιωνίας και του Χρυσόστομου προσωπικά, Νομάρχης Ραχμή υποχρεώνεται να εγκαταλείψει την Σμύρνη. Ο Χρυσόστομος επέτυχε επίσης την απομάκρυνση του φανατικού νεότουρκου Νουρεντίν πασά, στρατιωτικού διοικητή της Σμύρνης.

Απελευθέρωση

Το όνειρο του Χρυσόστομου και του μικρασιατικού Ελληνισμού έμελλε να πραγματοποιηθεί την Πρωτομαγιά του 1919, όταν τα ελληνικά στρατεύματα, με εντολή του Ανώτατου Συμβουλίου της Διασκέψεως των Παρισίων, αποβιβάστηκαν στην Σμύρνη. Ταυτόχρονα η απελευθέρωση της Σμύρνης, έφερε την Ελλάδα πολύ πιο κοντά στους εκατοντάδες χιλιάδες των μικρασιατών Ελλήνων της ενδοχώρας, οι οποίοι με νέες ελπίδες και αυτοπεποίθηση άρχισαν να επιστρέφουν στα πατρία εδάφη τους. Ο Σμύρνης Χρυσόστομος πρωτοστάτησε στην εκστρατεία για την επιστροφή των προσφύγων στη Μικρασία. Εξαιρετικά σημαντικός ήταν επίσης ο ρόλος του στην στράτευση των Ελλήνων της Μικρασίας, οι οποίοι συμπολέμησαν με τους στρατιώτες που ήλθαν από την Ελλάδα. Η συμβολή των Ελλήνων της Ιωνίας στον Μικρασιατικό πόλεμο υπήρξε σπουδαία, αν και δυστυχώς δεν έχει ακόμη μελετηθεί η πτυχή αυτή της

Ο Μητροπολίτης Σμύρνης (1910-22) και ενθομάρτυρας Χρυσόστομος (Καλαφάτης). Διαπρεπής κληρικός και κορυφαία φυσιογνωμία της προσπάθειας για την απελευθέρωση του αλύτρωτου Ελληνισμού της Μ. Ασίας. Το βράδυ της 27ης Αυγούστου, ημέρα κατάληψης της Σμύρνης από τα κεμαλικά στρατεύματα, ο Χρυσόστομος βρήκε μαρτυρικό θάνατο από τον τουρκικό όχλο, στον οποίο τον παρέδωσε ο Τούρκος διοικητής βαλής Νουρεντίν μπέης (Ελαιογραφία, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα).

Από τα εγκαίνια των ιατρείων του Ερυθρού Σταυρού στο Γραικικό Νοσοκομείο «Άγιος Χαράλαμπος». Διακρίνονται στο κέντρο από αριστερά ο πλοίαρχος Ηλίας Μαυρουδής, ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος και ο αρχίατρος Β. Τσουνούκας. Η δράση του Ερυθρού Σταυρού στη Μ. Ασία, αποτελεί αλτρουιστικό παράδειγμα (Φωτ.: Ν. Ζωγράφος – Αρχείο ΕΛΙΑ).

ελληνικής εκστρατείας επιστημονικά, με αποτέλεσμα διάφοροι ανιστόρητοι της σύγχρονης Ελλάδας να επιχειρούν την υποτίμηση της συμβολής αυτής.

Μερικές βδομάδες μετά την απελευθέρωση της πόλεως, οι κάτοικοι της Σμύρνης υποδέχονται τον αρχηγό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, αρχιστράτηγο Λεωνίδα Παρασκευόπουλο. Ο Χρυσόστομος έτρεφε μεγάλη εκτίμηση και σεβασμό προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο όπως διαφαίνεται σε ομιλία του αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, τον Αύγουστο του 1920, με την οποία ολοκληρωνόταν η Ελλάδα των δυο Ηπείρων και πέντε Θαλασσών. Ωστόσο, ο Μητροπολίτης Σμύρνης δεν δίσταζε να διαφοροποιηθεί όταν θεωρούσε ότι η Αθήνα προέβαινε σε ενέργειες που θα έθιγαν τα συμφέροντα του Ελληνισμού της Ανατολής. Έτσι, ο Χρυσόστομος εξέφρασε δημοσίως την αντίθεσή του για την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ της ελληνικής Μακεδονίας και οθωμανικής Ιωνίας που διαπραγματεύτηκε ο Βενιζέλος με τον οθωμανό πρέσβη στην Αθήνα το 1914.

Παρά τον θαυμασμό του για την προσωπικότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου και τις στενές σχέσεις του με ηγετικά στελέχη της βενιζελικής παράταξης, ο Χρυσόστομος Σμύρνης προσπάθησε να παραμείνει αμέτοχος στον Εθνικό Διχασμό, ο οποίος τελικά οδήγησε και στην κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας και την καταστροφή του μικρασιατικού και ανατολικοθρακικού Ελληνισμού. Εμφανίσθηκε πρόθυμος να συνεργασθεί με τον Βασίλεα Κωνσταντίνο και τις

Συνέχεια στην 28η σελίδα

Συνέχεια από την 27η σελίδα

βασιλικές κυβερνήσεις κατά το 1920-1922, κρατώντας τις αναγκαίες ισορροπίες μεταξύ των δύο παρατάξεων. Οι σχέσεις του, ωστόσο, με τον αυταρχικό Έλληνα αρμοστή της Σμύρνης Αριστείδη Στεργιάδη υπήρξαν πολύ άσχημες. Ο Χρυσόστομος αντέδρασε στην «απολυταρχία του Στεργιάδη», όπως ενδεικτικά γράφει ο ιστορικός της ελληνικής διοίκησης της Σμύρνης, Μιχαήλ Ροδάς, παραπονούμενος ότι ο αρμοστής θέτει εμπόδια στην εκπλήρωση του εθνικού και κοινωφελούς του έργου.

Ο βίος και η πολιτεία του Στεργιάδη στη Σμύρνη ενέτειναν το κλίμα παρακμής και διχόνοιας που άρχισε να επικρατεί στην Ιωνία μετά την εκλογική ήττα και απομάκρυνση του Βενιζέλου από την εξουσία τον Δεκέμβριο του 1920. Με την πάροδο του χρόνου, τα σύννεφα της βαθμιαίας επερχόμενης καταστροφής που εμφανίσθηκαν στις αρχές του 1921 γίνονταν όλο και πιο πυκνά.

Το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα του Μουσταφά Κεμάλ είχε φουντώσει, ενώ με την επιστροφή του Βασιλέως Κωνσταντίνου στην εξουσία οι σύμμαχοι αναθεώρησαν την πολιτική τους έναντι της ελληνικής παρουσίας στην Μικρασία. Η εκστρατεία του ελληνικού στρατού στα βάθη της Μικρασίας το 1920-1922 τερματίστηκε στο Σαγγάριο Ποταμό. Τότε οι Μεγάλες Δυνάμεις πρότειναν μια ελληνοτουρκική ανακωχή και σταδιακή απομάκρυνση του ελληνικού στρατού από τη Μικρασία, εντός τεσσάρων μηνών, με αντάλλαγμα την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης στην Ελλάδα.

Ο Χρυσόστομος αντέδρασε στην

Από τα εγκαίνια του Μαθητικού Συσσιτίου. Σμύρνη, Οκτώβριος 1911. Διακρίνονται στην πρώτη σειρά ο μητροπολίτης Χρυσόστομος, ο επίσκοπος Τράλλεων Χρυσόστομος (Χατζησταύρου) και οι έφοροι του Ασύλου Αστέγων (Φωτ.: Αφοί Καλλιγέρη από το συμρναϊκό περιοδικό «Κόσμος», 15 Οκτωβρίου 1911).

πρόταση αυτή, την οποία χαρακτήρισε ως τερατώδη και απαράδεκτη λύση. Μαζί με μια ομάδα προκρίτων μικρασιατών, ο Χρυσόστομος οργανώνει τον Οκτώβριο του 1921 την Μικρασιατική Αμυνα σε μια ύστατη προσπάθεια να αποφευχθεί η εκκένωση της Ιωνίας και να διασωθεί ο Ελληνισμός της Ανατολής.

Βυθισμένη στις εσωτερικές έριδες και αδυνατώντας να λάβει οποιαδήποτε πρωτοβουλία τόσο στο διπλωματικό όσο και στον στρατιωτικό τομέα σ' αυτή την κρίσιμη συγκυρία για το μικρασιατικό ζήτημα, η απονευ-

ρωμένη βασιλική κυβέρνηση των Αθηνών απλώς αποθάρρυνε κάθε ενέργεια της Μικρασιαστικής Αμυνας. Κλιμακώνοντας την κοντόφθαλμη αυτή πορεία πλεύσης, ο αρμοστής Στεργιάδης απαγορεύει ακόμη και τον σχηματισμό ενόπλων σωμάτων από Μικρασιάτες για την άμυνα της Ιωνίας.

Το τέλος

Με δεδομένη την αδράνεια και παράλυση που παρουσίαζε η Αθήνα το 1922, δεν μπορούσε παρά να έλθει και η τελική κατάρρευση του μικρα-

σιατικού μετώπου. Όταν στις 13 Αυγούστου 1922 άρχισε η τουρκική επίθεση και η συρροή των χιλιάδων προσφύγων, ήταν ο ίδιος ο Μητροπολίτης Σμύρνης και η Μικρασιατική Αμυνα που οργάνωσαν την περιθάλψή τους. Σύντομα διαφάνηκε η παντελής έλλειψη οποιουδήποτε σχεδίου εκκένωσης του άμαχου συμρναϊκού πληθυσμού, με την αρμοστεία και τις ελληνικές αρχές της Σμύρνης να έχουν μόνο προβλέψει τη δική τους αναχώρηση.

Αντίθετα με τη στάση των ελληνικών στρατιωτικών και διοικητικών αρχών, ο Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος αρνείται τις προτάσεις των ξένων για τη φυγάδευσή του από την πόλη και παραμένει στην Αγία Φωτεινή όπου έχει συγκεντρωθεί ο προδομένος συμρναϊκός Ελληνισμός. Το ότι γνώριζε ότι οι Τούρκοι ήταν αποφασισμένοι να τον θανατώσουν διαφαίνεται όταν δήλωσε «βαδίζω προς το μαρτύριον» ακριβώς πριν τη συνάντησή του με τον Τούρκο στρατηγό Νουρεντίν πασά. Ο τελευταίος αφού χαρακτήρισε τον Χρυσόστομο «προδότη και εχθρό του τουρκικού έθνους», τον παρέδωσε στο εξαγριωμένο τουρκικό πλήθος που είχε συγκεντρωθεί μπροστά στο διοικητήριο της Σμύρνης. Πτυόμενος, κολαφιζόμενος, λακτιζόμενος, ο Χρυσόστομος σύρθηκε στους δρόμους της Σμύρνης και κατακρεουργήθηκε από φανατικό τουρκικό πλήθος.

Το ξεριζώμα του μικρασιατικού Ελληνισμού σφραγίσθηκε από πολλαπλές ηρωικές πράξεις παρόμοιες με εκείνη του Χρυσοστόμου. Ενας σεβαστός αριθμός μικρασιατών κληρικών, δημογερόντων, δασκάλων, επιχειρηματιών, καθώς και οι στενοί συνεργάτες του Χρυσοστόμου, Μητροπολίτες Μοσχονησίων Αμβρόσιος και Κυδωνίων Γρηγόριος αρνήθηκαν να εγκαταλείψουν τα πατρία εδάφη τους, με αποτέλεσμα να βρουν, μαζί με ένα μεγάλο μέρος του ποιμνίου τους, τραγικό θάνατο.

Οι δημογέροντες Γεώργιος Κλημάνογλου (αριστερά) και Νικόλαος Τσουρουκτσόγλου, διευθυντής της εφημερίδας «La Reforme» (δεξιά), βρήκαν και αυτοί τραγικό τέλος την επομένη της στυγνής δολοφονίας του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου (Φωτ.: Αρχείο Ενώσεως Σμυρναίων).

Δριμεία καταγγελία των τουρκικών ωμοτήτων

Ντοκουμέντα από τις κινητοποιήσεις συμπαράστασης του αμερικανικού λαού για τους διωκόμενους της Μ. Ασίας

Της Φωτεινής Κωνσταντοπούλου*

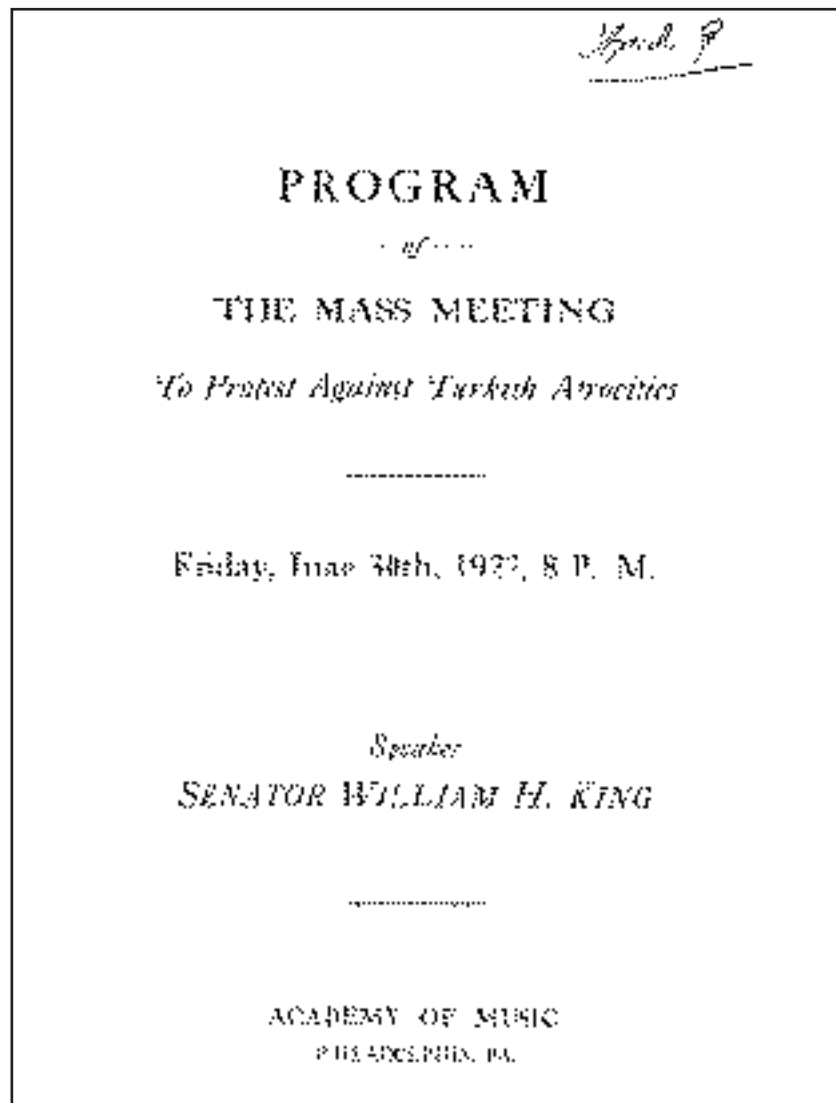
ΜΕ το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, τον Αύγουστο του 1920, ενταφιάστηκε οριστικά η Οθωμανική Αυτοκρατορία, με το διαμελισμό της από τους Συμμάχους. Στη θέση της κυρίαρχης ιδεολογίας του θεοκρατικού καθεστώτος των Σουλτάνων που ήταν το ισλάμ, τώρα προέβαλε το εθνικό αίσθημα των Τούρκων. Ο παντουρκισμός αποτέλεσε κατά μία έννοια τη νέα θρησκεία του κράτους που περνούσε στη νεώτερη φάση του, την κεμαλική περίοδο.

Ωστόσο, η νέα αυτή επικίνδυνη πραγματικότητα πολύ λίγο γινόταν αντιληπτή στον υπόλοιπο δυτικό κόσμο και ασφαλώς πολύ λιγότερο στην Ελλάδα. Για τους χριστιανικούς πληθυσμούς της Ευρώπης και της Αμερικής η σύγκρουση με την Τουρκία είχε χαρακτήρα ασφαλώς οικονομικό αλλά και ηθικό: «...Η Τουρκία προσέθεσε δύο έτη χρέους, πολέμου, κινδύνου και καταστροφής. Ο Τούρκος τώρα ζητεί έλεος, αλλά δεν δικαιούται έλεος. Υπήρξε πράγματι ο χειρότερος εγκληματίας απ' όλους τους εχθρούς μας», δήλωνε ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Lloyd George στη διασυμμαχική διάσκεψη στο Σπα τον Ιούνιο του 1920.

Η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών και η εφαρμογή των όρων που η συνθήκη αυτή προέβλεπε υπέρ της Ελλάδας και σε βάρος της Τουρκίας, σήμαινε ουσιαστικά τη συνέχιση του πολέμου μεταξύ των δύο κρατών. Η παράδοση στα ελληνικά χέρια της Ανατολικής Θράκης, της Ιμβρου και Τενέδου, η επιβεβαίωση της ελληνικής κυριαρχίας σε όλα τα νησιά του Αιγαίου, αλλά κυρίως η παράδοση της διοικήσεως στην περιοχή της Σμύρνης για πέντε αρχικά χρόνια (η αποκατάσταση πλήρους κυριαρχίας θα γινόταν μετά τα 5 χρόνια με ευνοϊκό δημοψήφισμα) ήταν εξαιρετικά βαρύ πλήγμα για την ταπεινωμένη Τουρκία που, μετά την υπογραφή ανακωχής στο Μούδρο (Οκτώβρης 1918), είδε τον μικρασιατικό χώρο της να γίνεται αντικείμενο διανομής μεταξύ Αγγλων, Γάλλων και Ιταλών. Σημειωτέον, τα συμφέροντα των τελευταίων (Σμύρνη, Δωδεκάνησα), ανταγωνίζονταν σφοδρά τις ελληνικές διεκδικήσεις για την πραγματοποίηση των οποίων ο Βενιζέλος κατέβαλε τότε ιδιαίτερες προσπάθειες και διπλωματικούς ελιγμούς, πράγματι επιτυχείς.

Διωγμοί

Η διαφορά της πραγματικότητας ωστόσο από το τραπέζι των διαπραγματεύσεων στο Παρίσι μέχρι τη Σεβάστεια όπου ο αρχικά απεσταλμένος του Σουλτάνου, για να επιβάλει την τάξη, Μουσταφά Κεμάλ βρέθηκε επικεφαλής των στρατιωτικών που αντιδρούσαν στη σουλτανική ηττο-

Το πρόγραμμα της συγκέντρωσης που έγινε στη Μουσική Ακαδημία της Φιλαδέλφειας, στις 30 Ιουνίου 1922.

Αφίσα διαστάσεων 50x70 που τ' υπώθηκε και τοιχοκολλήθηκε στη Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ καλώντας τους κατοίκους σε μαζική προσέλευση στη Μουσική Ακαδημία της πόλης, στις 30 Ιουνίου 1922. Ομιλητής της συγκέντρωσης ήταν ο γερουσιαστής Ουίλιαμ Κινγκ, με θέμα τις τουρκικές ωμότητες.

πάθεια και συμβιβασμό, ήταν μεγάλη αλλά και επικίνδυνη για τη διεθνή τάξη. Σύντομα εξαπολύθηκε σφοδρός διωγμός σε βάρος των χριστιανικών πληθυσμών, κυρίως των Ελλήνων και πρωτίστως γύρω από τη Σμύρνη και τον Κόλπο του Γέροντα. Μόνο μέχρι τον Ιούνιο του 1922 τα θύματα έφταναν τις 30.000. Χωριά ολόκληρα εξαφανίζονταν εν ριπή οφθαλμού από τους φανατικούς τσέτες και αλλού από φόβο, ο κόσμος εγκατέλειπε τα χωριά του και συνέρεε σε μεγάλα αστικά κέντρα, κυρίως στη Σμύρνη, για μεγαλύτερη ασφάλεια. Τη Σμύρνη την πολύπαθη που κανείς, ακόμα και τότε, δεν μπορούσε να προβλέψει ότι ήταν δυνατό σε λιγότερο από δυο μήνες να τυλιχτεί στις φλόγες.

Την αντίδραση όμως που προκάλεσαν ο τουρκικός φανατισμός και αγκυρότητα σε βάρος των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολής στην αμερικανική κοινή γνώμη λίγο, ίσως, γνωρίζουν. Φως στην αθέατη αυτή πλευρά της ιστορικής πραγματικότητας ρίχνουν τα έγγραφα και το φωτογραφικό υλικό που δημοσιεύονται για πρώτη φορά από το Ιστορικό Αρχείο του υπουργείου των Εξωτερικών.

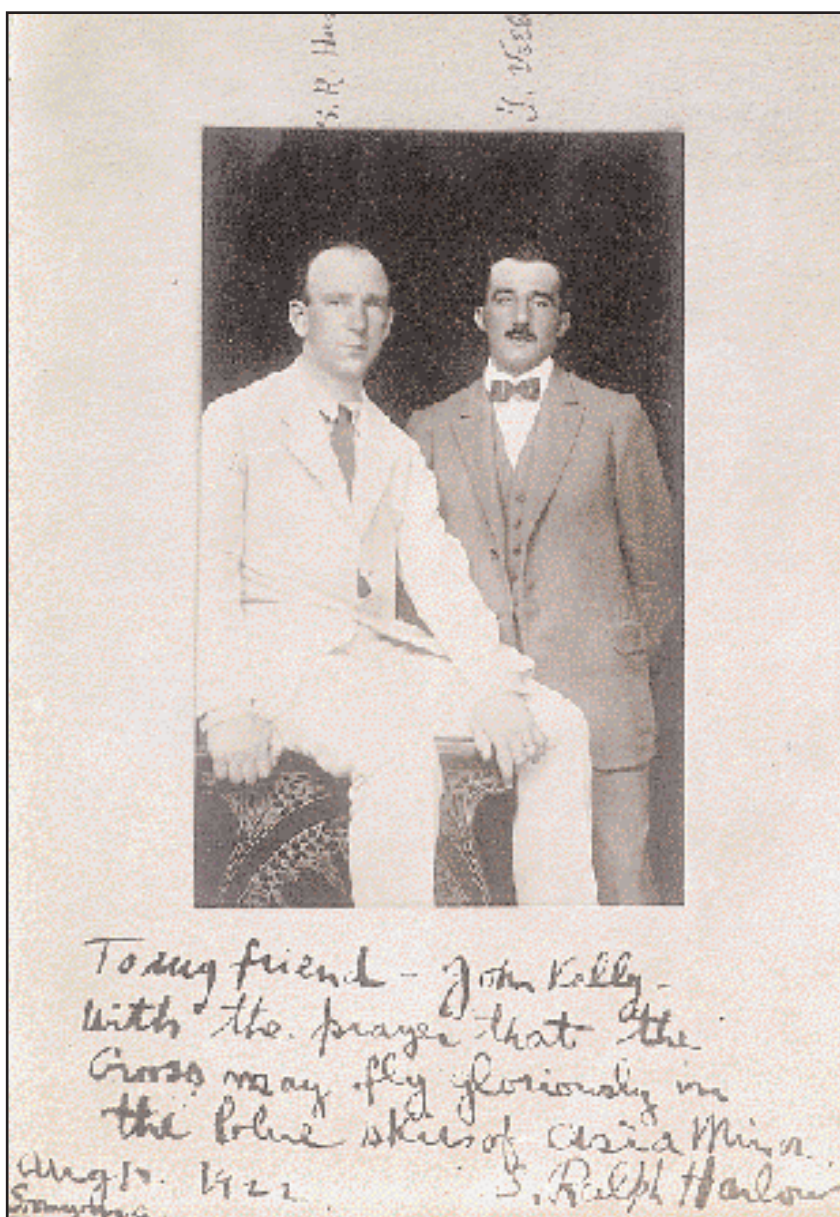
Το καλοκαίρι του 1922 πέντε μεγάλα συλλαλητήρια οργανώθηκαν στη Φιλαδέλφεια, το Κάνσας Σίτι, το Σιάτλ, τη Βοστώνη και την πόλη Τάμπα της Φλώριδας. Στο μαζικό χαρακτήρα αυτών των συγκεντρώσεων με τη συμμετοχή εξεχουσών προσωπικοτήτων, γερουσιαστών, δικαστών και ακαδημαϊκών της Αμερικής αλλά και των εκπροσώπων όλων των κοινωνικών τάξεων και λοιπών χριστιανικών κοινοτήτων όπως των Συρίων, των Σέρβων και των Αρμενίων αναφέρονται εκτενή δημοσιεύματα μεγάλων και εγκύρων αμερικανικών εφημερίδων της εποχής.

«Γνωρίζετε, κυρίες και κύριοι ότι Έλληνες και Αρμένιοι επολέμησαν επί χιλιάδες ετών και έσωσαν τη χριστιανωσύνη μας από τις ορδές των απίστων και των Μουσουλμάνων»; Και δείχνοντας πάνω σε ένα μεγάλο χάρτη της Ελλάδας και της Μικράς Ασίας, ο κεντρικός ομιλητής του συλλαλητηρίου της Φιλαδέλφειας, γερουσιαστής William King είπε: «... Εδώ κυρίες και κύριοι είναι η Βόρειος Ηπειρος, χώρα ελληνικότατη ήτις ανήκει εις την Ελλάδα, η οποία εδόθη εις την Αλβανίαν υπό των Δυνάμεων, και ήτις μίαν ημέραν πρέπει και πάλιν να ενωθή μετά της Ελλάδος. Εδώ εις την Σμύρνην μάχεται ο γενναίος ελληνικός στρατός εναντίον του Κεμάλ και αμύνεται ως οι προπάτορες αυτού του πολιτισμού και της χριστιανοσύνης». Στο σημείο αυτό την ομιλία του γερουσιαστή King διέκοψαν οι επευφημίες και τα ζωηρά χειροκροτήματα των συγκεντρωμένων. Στη συνέχεια ο γερουσιαστής μίλησε για τη Συνθήκη των Σεβρών που είχε

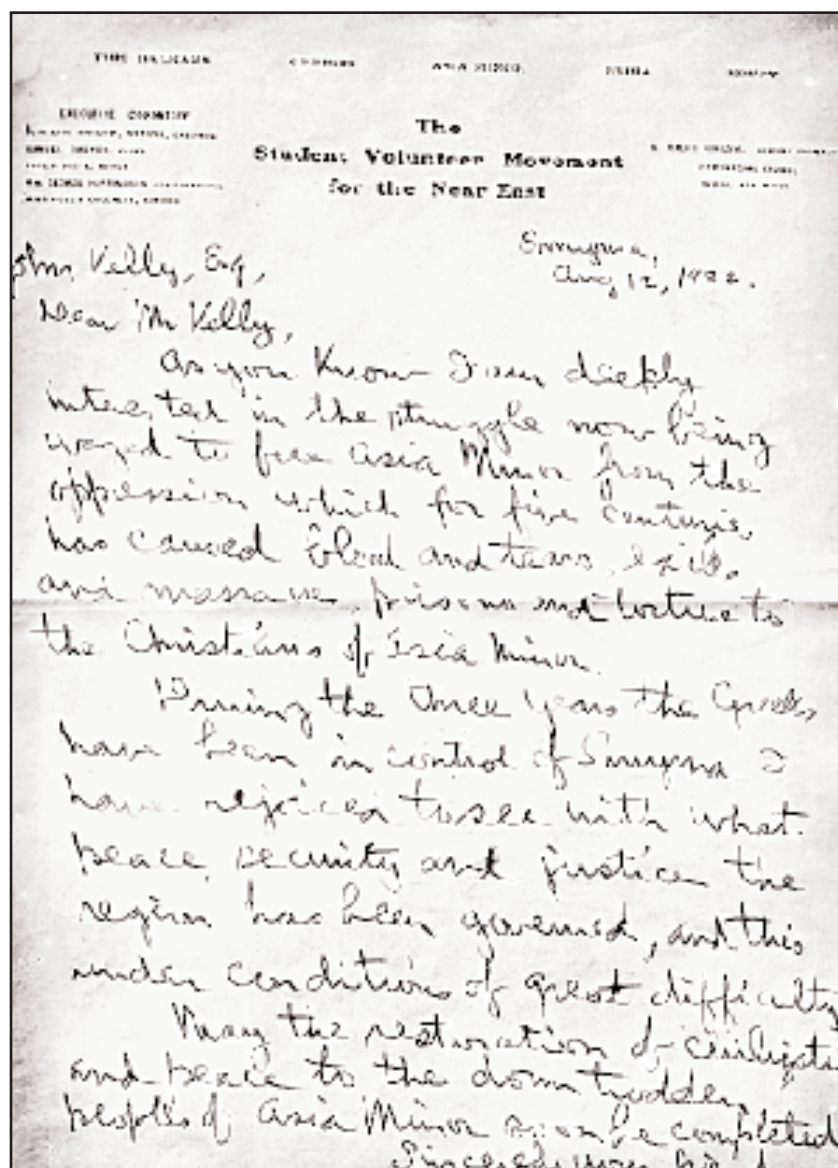
Συνέχεια στην 31η σελίδα

Αποψη της συγκέντρωσης των ομογενών της Ν. Υόρκης για το προσφυγικό ζήτημα τον Δεκέμβριο του 1922, στην οποία μίλησε ο Σμυρναίος έμπορος Στέφανος Βεϊνόγλου (στην πρώτη σειρά με βέλος), απεσταλμένος, μαζί με τον Αντώνιο Αθηνογέννη, της Μικρασιατικής Αμυνας στην Αμερική για την εξασφάλιση βοήθειας υπέρ των Ελλήνων της Μ. Ασίας (φωτ. Αρχείο Ενώσεως Σμυρναίων).

«Στον φίλον μου Ιωάννην Βέλλη με την ευχήν όπως ο Σταυρός κυματίζει ενδόξως εις τους γαλανούς ουρανοὺς της Μικράς Ασίας», 12 Αυγούστου 1922, Σμύρνη. Αφιερώνει ο Αμερικανὸς ιεραπόστολος Σ. Ραλφ Χάρλου (αριστερά) στον Ι. Βέλλη (δεξιὰ).

«... Κατὰ το τριετές χρονικὸν διάστημα κατὰ το οποίον οἱ Ἕλληνες κατέχουσι τὴν Σμύρνην, υπερεχαιρόμην νὰ βλέπω με πόσῃν εἰρήνῃ, ασφάλειαν καὶ δικαιοσύνῃ ἡ χώρα ἐκυβερνήθη καὶ τοῦτο ὑπὸ συνθήκας ἐξαιρετικῶς δυσκόλου. Εἶθε ταχέως νὰ συντελεσθῇ ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης εἰς τοὺς καταβασανισθέντας λαοὺς τῆς Μικράς Ασίας...», γράφει ὁ Σ. Ραλφ Χάρλου πρὸς τὸν Ι. Βέλλη, στὶς 12 Αυγούστου 1922, ἀπὸ τὴν Σμύρνην.

Συνέχεια από την 29η σελίδα

υπογραφεί μεταξύ Συμμάχων και Τουρκίας και είπε: «... Καταγγέλλω ενόπιον του αμερικανικού λαού και της ανθρωπότητας την Γαλλίαν και Ιταλίαν διά την παραβίασιν των υπογραφών αυτών εις την Συνθήκην των Σεβρών. Καταγγέλλω την προδοτικήν των πράξιν, δι' ης επώλησαν και πωλούν πολεμοφόδια τα οποία ο Κεμάλ μεταχειρίζεται διά να εξοντώνη τους Έλληνας και Αρμενίους, τους συμμάχους της Αμερικής και των ευρωπαϊών συμμάχων μας. Επικαλούμαι την συμπάθειαν και την δικαιοσύνην της Αμερικής υπέρ των Ελλήνων και Αρμενίων. Οι Έλληνες εισήλθον εις τον πόλεμον μαζί μας, εις την Αγγλίαν, τη Γαλλίαν και την Ιταλίαν. Υπεσχέθημεν ελευθερίαν εις τους Έλληνας της Σμύρνης, τον Πόντον, των Δωδεκανήσων, της Β. Ηπείρου και εις την Αρμενίαν. Είναι δίκαιον, είναι τίμιον να τους απαρνηθώμεν τώρα, να τους είπωμεν ότι δεν ενδιαφερόμεθα δι' αυτούς, διότι ημείς επετύχαμεν τον σκοπόν μας;»

Την τελετή που προηγήθηκε του συλλαλητηρίου στο κτίριο της Μουσικής Ακαδημίας την Παρασκευή 30 Ιουνίου, στις 8 το βράδυ, παρακολούθησαν και απηύθυναν χαιρετισμό οι ανώτατοι δικαστικοί W. Porter, J. Patterson, ο πρώην βουλευτής J. Washington, ο διακεκριμένος δικηγόρος H. McCaughey. Είχε προηγηθεί η στιγμή της προσευχής από τον αιδεσιμώτατο Paul Leinbach που ήταν και πρόεδρος της 50μελούς επιτροπής του συλλαλητηρίου, για τα έξοδα του οποίου (1.000 δολάρια) έγινε έρανος μεταξύ των ομογενών μας στην Αμερική.

Από τους λοιπούς ομιλητές, ιδιαίτερα καυστικοί για τις τουρκικές θηριωδίες υπήρξαν οι Patterson και McCaughey. Από αυτούς ο πρώτος ξεκίνησε την ομιλία του λέγοντας: «Δεν είναι ανάγκη να εισέλθωμεν εις τον Σύνδεσμον των Εθνών, ούτε να συνάψωμεν ευρωπαϊκάς συμμαχίας διά να πράξωμεν το καθήκον μας προς τους κινδυνεύοντας χριστιανούς αδελφούς μας της Εγγύς Ανατολής. Όταν εν τη κοινωνία ημών κακούργοι παραβιάζουν τους νόμους, τους συλλαμβάνομεν και τους τιμωρούμεν. Οι Τούρκοι είναι διεθνώς κακούργοι και είναι καθήκον των πεπολιτισμένων λαών της γης να τους συλλάβουν και να τους τιμωρήσουν ως κακούργους» και κατήγγειλε τη σφαγή 30.000 αμάχων Ελλήνων χριστιανών στην Ανατολή.

Μετά τον Porter, ο H. McCaughey προσέθεσε: «Κυρίες και Κύριοι, και ο ελαχίστην έχω ανθρωπίνην συνείδησιν θα συνεκινείτο με τας απανθρώπων πράξεις των Τούρκων. Οι Τούρκοι πρέπει να φύγουν από την Ευρώπην, πρέπει να τιμωρηθούν δια τα κακογνήματα όπον κάμνουν εις βάρος των χριστιανών της Ανατολής. Σνγχαίρω τον γενναίον ελληνικόν στρατόν διά τας θυσίας τας οποίας έκαμε και κάμνει διά τον πολιτισμόν και τον χριστιανισμόν:

«Στο μέγα και επιβλητικό» συλλαλητήριο στη Φιλαδέλφεια αφιέρωσε μεγάλο άρθρο της την επομένη η εφημερίδα Christian Science Monitor μαζί με τη συνέντευξη του γερουσιαστή King που εκτιμούσε ότι «εάν η

Ελληνες διαμαρτύρονται στους δρόμους του Κάιμπριτζ της Βοστώνης για τις τουρκικές ωμότητες στη Μικρά Ασία. Από πρωτοσέλιδο δημοσίευμα της «Christian Science Monitor», της 17ης Ιουλίου 1922.

Γαλλία και η Ιταλία παύσουν να εφοδιάζουν τον Κεμάλ και εάν δανείσωμεν την ελληνικήν κυβέρνησιν με 25 εκατομμύρια δολάρια, όπως οφείλομεν να πράξωμεν, είμαι βέβαιος ότι εντός εξ μηνών θα έχωμεν ειρήνην εν Ανατολή».

Ανάλογα ήταν και τα συλλαλητήρια, στις άλλες πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Ψηφίσματα εστάλησαν σε γερουσιαστές, κρατικούς παράγοντες και την ίδια την κυβέρνηση.

Η ίδια ιστορία, ωστόσο διέψευσε τις ελπίδες όσων ποθούσαν δικαιο-

σύνη και ηθική ικανοποίηση. Οι Έλληνες που στην αρχή της δεκαετίας είχαν συμμάχους, στο τέλος της βρέθηκαν απομονωμένοι. Αντίθετα, η έως πριν απομονωμένη Τουρκία βρέθηκε το 1922 ευνοημένη από τους ισχυρούς που επιζητούσαν τη φιλία της. Η άνυδρη πεδιάδα του Σαγγαρίου κλειστή από απόκρημνα και βραχώδη βουνά στάθηκε ο τάφος γενναίων αγωνιστών και εθνικών οραμάτων. Η αυτοπεποίθηση που ένοιωσε ο τουρκικός στρατός για τη νίκη του εκείνη αποτελεί τη

σταθερή αναφορά του τουρκικού εθνικισμού και της τουρκικής αλαζονείας, όπως αυτή εκδηλώνεται μέχρι σήμερα.

* Η κ. Φ. Κωνσταντοπούλου είναι Εμπειρογνώμων στο υπουργείο των Εξωτερικών και διευθύνει το Ιστορικό του Αρχείο.

Καθοριστική ήταν η συμβολή στο αφιέρωμα αυτό των κ. Νεοκλή Σαροή και Νίκου Βιζέτου. Ευχαριστίες οφείλουμε επίσης στον κ. Αντώνη Σ. Μαύλη, στην Ένωση Σμυρναίων και στο ΕΛΙΑ.